

การสร้างสรรค์ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานอุทิศกุศล

คุณแม่สุรีย์ และเตี้ยมานะ กุลดิลรัตน์

การสร้างสรรค์ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7890-80-1

พิมพ์ครั้งแรก - กรกฎาคม ๒๕๓๙

- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดพิมพ์เนื่องในวันไหว้ครู

พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ - มีนาคม ๒๕๖๗

๕๐๐ เล่ม

- ครอบครัวกุลดิกรัตน์ พิมพ์เป็นธรรมทาน

เพื่ออุทิศกุศลแก่ คุณแม่สุรีย์ และเตี้ยมานะ กุลดิกรัตน์

[ตัวเลข"พิมพ์ครั้งที่ ๑๖"นี้ เป็นอย่างต่ำ โดยนับตามหลักฐานเท่าที่พบ -
ยังอยู่ระหว่างรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ตัวเลขจริง]

แบบปก : พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุทธิวิโร)

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ท่านผู้ประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

ครอบครัวกุลดิลกรัตน์ แจ้งบุญเจตนาขอจัดพิมพ์หนังสือ ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เรื่อง **การสร้างสรรค์ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ** เพื่ออุทิศกุศลแก่ คุณแม่สุรีย์ และ เตี้ยมานะ กุลดิลกรัตน์ ผู้ล่วงลับ โดยแจกมอบเป็นธรรมทานแก่ญาติ มิตรผู้มาร่วมงานบำเพ็ญกุศล และพุทธศาสนิกชนทั่วไป

การพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานนั้น นับว่าเป็นการให้อย่าง สูงสุด ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศ ชนทานทั้ง ปวง เป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดีอย่างแท้จริงแก่ประชาชน ด้วยการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์อันล้ำค่าคือธรรม ที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีสู่ความดี และ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคม

ขออนุโมทนา ครอบครัวกุลดิลกรัตน์ ที่ได้มีศรัทธาในการ บำเพ็ญธรรมทานแห่งการให้ธรรมให้ปัญญาแก่ประชาชนครั้งนี้ ขอ บุญกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้ว จงอำนวยสุขสมบัติแก่ คุณแม่สุรีย์ และเตี้ยมานะ กุลดิลกรัตน์ ในสัมปรายภพ ตามควรแก่คติวิสัยทุก ประการ

วัดญาณเวศกวัน

๒๙ มีนาคม ๒๕๖๗

สารบัญ

อนุโมทนา	ก
การสร้างสรรคปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ	๑
ข้อสังเกต เกี่ยวกับฐานที่จะสร้างสรรคปัญญา	๓
ในการสร้างสรรค ปัจจุบันมีแต่บทเรียน ไม่มีแบบอย่าง	๓
สังคมไทย: ฐานเดิม และทิศทางในการสร้างสรรคปัญญา	๕
ข่าวสาร: ช่วยเสริมปัญญา หรือว่าใช้ล่อเหยื่อ	๗
มนุษย์: เพื่อเป็นทรัพยากรที่ดี หรือเพื่อมีชีวิตที่สมบูรณ์	๙
สังคมแห่งการเรียนรู้ สู่จุดหมายอันใด	๑๐
หลักการสร้างสรรคปัญญา	๑๑
ปัญญา: ยอดคุณสมบัติของสัตว์ผู้ต้องศึกษา	๑๑
ปัญญา นำสัตว์ผู้ต้องศึกษา จากชีวิตที่เสี่ยงภัย สู่อิสรภาพ	๑๕
ปัญญา พัฒนาพร้อมปัจเจกกรรม ในระบบองค์กรวม	๑๗
ปัญญา ทั้งเข้าถึงธรรมชาติ ทั้งสามารถจัดการในสังคม	
จึงจะสมบูรณ์ด้วยความหมาย	๒๐
ปัญญา ทำให้รู้ความจริง และอยู่อย่างรู้เท่าทัน	๒๘
ปัญญา สร้างความพอดี ให้ชีวิตและโลกนี้อยู่ยั่งยืน	๓๓
ปัญญา พาพ้นวงจรแห่งความเจริญและความเสื่อม	๔๐
ปัญญา พัฒนาศักยภาพที่จะมีความสุข และชีวิตที่มีประสิทธิภาพ	๔๗
ปัญญา จะพัฒนาสมบูรณ์ ต้องไม่ติดตันใต้ทิวฎี	๕๕
ปัญญา เมื่อพัฒนาสมบูรณ์	
พาเอากรณามาร่วม ทำให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์	๕๗
ปัญญา พัฒนาจากฐานแห่งการรู้จักใช้ปัญญา	๕๘
ปัญญา พัฒนาด้วยแรงจูงใจที่ใฝ่แสวงปัญญา	๖๓

อารยธรรมจะมีจริงเป็นจริงได้

<i>ชัยชนะของมนุษย์ต้องสำเร็จด้วยปัญญาที่สร้างสรรค์</i>	๒๒
จะพัฒนาปัญญา ควรสื่อภาษาให้ชัด	๖๗
กระบวนชีวิตที่อับ กับที่เจริญปัญญา	๗๐
ตัวนำไปก้าวไปในการศึกษา คือรู้จักคิดให้เกิดปัญญา	๗๒
ปัญญาที่ไม่ควรขาดไป ในยุค IT	๗๓
ชีวิตที่อยู่ดีด้วยปัญญา ปมาทะไม่มี	๘๑
ปัญญาที่ชนะได้ด้วยอหิงสา จึงถึงขั้นนับว่าเป็นบารมี	๘๔
บุกเบิก Frontier มาได้ สร้างอารยธรรมยิ่งใหญ่ แต่ไม่สามารถทำโลกให้สวัสดิ์	๘๗
อารยธรรมจะยิ่งใหญ่เจริญแค่ไหน ก็ไม่เป็นจริง ถ้าโลกไม่รมณีย์	๙๓

การสร้างสรรค์ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*

ท่านพระเถระผู้เถระ

ท่านนายกรัฐมนตรี ท่านประธานในพิธี ท่านประธานมูลนิธิสวดศรี-
สฤษดิ์วงศ์ กรรมการ และท่านผู้ร่วมประชุมทุกท่าน

วันนี้เป็นวันดี วันงาม วันสิริมงคล ขออนุโมทนาท่านเจ้าของ
มูลนิธิฯ ผู้มีกุศลเจตนาที่จะสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงามแก่สังคม เพื่อ
ประโยชน์แก่มนุษยชาติ และขออนุโมทนาท่านผู้ทรงภูมิปัญญา ที่
ได้มาให้ความเห็น ความรู้ ซึ่งเป็นการจุดประกาย ที่จะกระจายแสง
สาดส่องสู่สิ่งที่ดีงาม

อาตมภาพได้ถูกกำหนดให้มาพูดเรื่อง “การสร้างสรรค์
ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ”

ขอตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับชื่อเรื่อง แต่เป็นข้อสังเกตที่ดี

หัวข้อเรื่องที่บอกว่า การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของ
มนุษยชาตินั้น หมายถึงอนาคตของมนุษย์ทั้งหมด ไม่ใช่แค่อนาคต
ของสังคมไทย

* ปาฐกถา นำ ในการเปิดมูลนิธิสวดศรี - สฤษดิ์วงศ์ ณ โรงแรม รีเจนต์ กรุงเทพฯ
๑๙ มีนาคม ๒๕๓๘

ชื่ออย่างนี้มีความหมายสำคัญที่เหมาะสมกับยุคสมัย และถูกต้องตามที่ควรจะเป็น เพราะว่าปัญญาเป็นของธรรมชาติ เป็นของกลางๆ เหมือนกับแสงสว่าง เกิดขึ้นที่ไหน ก็เป็นประโยชน์ที่นั่น ไม่เป็นของจำกัดจำเพาะแก่ใครๆ แสดงถึงความมุ่งหมายของผู้ก่อตั้งมูลนิธิฯ ที่มองกว้างออกไป มิใช่ทำเพื่อกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเท่านั้น แต่เพื่อมนุษยชาติทั้งหมด แม้จะไม่ได้เน้นว่า เพื่อประโยชน์แก่สังคมไทย ก็มองได้ในแง่ของความสัมพันธ์กันเป็นขั้นตอนว่า เพื่อสังคมไทยที่จะไปเกื้อหนุน โดยเป็นส่วนร่วมที่ดีในการสร้างสรรค์อนาคตของมนุษยชาติทั้งหมด

มีข้อสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่งว่า เวลาในโลกของเราอยู่ในแนวความคิดเก่าๆ ประเทศต่างๆ ยังมุ่งแข่งขันกันเพื่อความยิ่งใหญ่ของชาติหรือของประเทศของตน มุ่งเพื่อความได้เปรียบผู้อื่น จนกระทั่งบางทีก็คิดไปว่า จะครอบงำผู้อื่นด้วย ทั้งๆ ที่ความคิดนี้ได้ทำให้โลกมีปัญหาตลอดมา และเวลานี้เราก็ไม่สามารถข้ามพ้นแนวความคิดนี้ได้

จึงขอให้การตั้งชื่อเรื่องนี้เป็นนิมิตที่ตีสยามอย่างหนึ่งแห่งการที่เราจะทำการสร้างสรรค์ ไม่เฉพาะเพื่อสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น แต่ทำเพื่อให้คนทุกคนในฐานะสมาชิกของโลกนี้ หรือแม้แต่สังคมไทยในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลกนั้น มาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมของมนุษยชาติเพื่อจะให้โลกนี้อยู่ได้ด้วยดี

วันนี้มีเวลาจำกัดอย่างยิ่ง แม้ว่าจะให้เวลามากกว่าผู้รู้หลายท่าน แต่อาจมภาพก็รู้สึกถูกบีบให้พูดน้อยอย่างยิ่ง ในเวลาเท่านี้ก็คงจะพูดได้เฉพาะข้อสังเกต หรือหลักการบางประการ ไม่สามารถลงลึกในรายละเอียด ตลอดจนวิธีการที่จะสร้างสรรค์ปัญญาว่าจะทำกันอย่างไร เพื่ออนาคตของมนุษยชาตินั้น

ตอนนี้ขอพูดถึงข้อสังเกตก่อน

ข้อสังเกต

เกี่ยวกับฐานที่จะสร้างสรรค์ปัญญา

ในการสร้างสรรค์

ปัจจุบัน มีแต่บทเรียน ไม่มีแบบอย่าง

เมื่อเราจะทำการพัฒนาอะไร เรามักจะมองไปยังประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น มองไปที่ประเทศอเมริกา บางทีก็อาจจะมองต่อไปที่ประเทศญี่ปุ่น บางทีก็ขยายไปถึงประเทศเยอรมัน เรื่องนี้ต้องขอทำความเข้าใจกันตั้งแต่ต้นว่า การที่เรา มองนั้น ไม่ใช่เพื่อเอาเป็นแบบอย่าง แต่เรามองเพื่อเป็นบทเรียน เพื่อการเรียนรู้ เพื่อศึกษา ข้อดีข้อเสีย ส่วนเด่นส่วนด้อย ในการที่จะปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ เข้ากับสังคมไทยของเรา

ตามที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า ในการสร้างสรรค์มนุษยชาติ นั้น แม้ประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็ยังมีแนวความคิดที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมของตนเองในลักษณะที่แข่งขันกันเพื่อความยิ่งใหญ่กว่าผู้อื่น คือ มุ่งจะเอาชนะ ซึ่งอาจหมายถึงการที่จะต้องครอบงำหรือบั่นทอนกำลังของผู้อื่นด้วย

นอกจากนี้ยังมีแง่คิดอีกหลายอย่าง เช่น ประเทศที่พัฒนาเหล่านั้น บางทีแม้ว่าขณะนี้จะอยู่ในความยิ่งใหญ่ แต่เขาอาจอยู่ในทางเดินที่ต่ำลงก็ได้ หมายความว่า กำลังเสื่อมลง

ยกตัวอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา เวลานี้ก็มีปัญหามากมาย ท่านผู้รู้ทั้งหลายก็คงทราบกันอยู่ ตำรับตำราและหนังสือที่ออกมา มากมาย แสดงถึงความวิตกทุกข์ร้อน เกี่ยวกับความเสื่อมโทรมใน สังคมของตน บางรายถึงกับทำนายว่าประเทศอเมริกาจะกลายเป็น ประเทศในโลกที่สาม ภายในปี ๒๐๒๐ คือภายใน ๒๕ ปีข้างหน้า

ในแง่นี้ เราคงเอาอเมริกามาเป็นแบบอย่างไม่ได้ และเราก็ ควรจะมีความคิดในทางเกื้อหนุนอเมริกาด้วย ว่าเราจะทำอย่างไร เพื่อช่วยพยุงประเทศอเมริกา แต่ไม่ใช่พยุงในฐานะผู้ยิ่งใหญ่เพื่อมี อำนาจครอบงำใคร แต่ในแง่ที่จะมาเป็นส่วนร่วมที่ดี ในการช่วย สร้างสรรค์โลกมนุษย์นี้ให้ดีขึ้น โดยเฉพาะอเมริกาก็เป็นประเทศที่มี แง่ที่ดีงามหลายอย่าง แต่ที่อเมริกาเสื่อมลง ก็มีเหตุปัจจัยที่น่า ศึกษา อันจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการสร้างสรรค์ปัญญา

ในเรื่องความเสื่อมของอเมริกานั้น ขอยกตัวอย่างเป็น ข้อสังเกต เช่น ในระยะเวลาที่ผ่านมาใกล้ๆ นี้ ในทางการศึกษา นัก การศึกษาอเมริกันเน้นการทำบทเรียนและกิจกรรม ให้เป็นที่ น่าสนใจแก่เด็ก ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ตอนนี้ชักจะเกินเลยไปจน เป็นระดับที่เอาใจเด็ก ทำให้เกิดความอ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง ซึ่งจะ เป็นหนทางแห่งความเสื่อม

ในเวลาเดียวกัน อเมริกาก็โอดครวญว่าการศึกษาในสังคม ของตัวเสื่อมลงมาก ผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาดำ สู้ประเทศอื่น หลายประเทศไม่ได้ เวลาเอาเด็กมาแข่งกันในระดับนานาชาติ บางที แพทเป็นอันดับโหล่ ตรงข้ามกับบางประเทศ ที่สร้างเด็กให้มีความ เข้มแข็ง สู้บทเรียนที่ยาก สู้กิจกรรมที่ยาก ให้มีความใฝ่รู้อย่างสูง กลับมีผลสัมฤทธิ์ในการศึกษาสูง

ความจริง แต่เดิมในอเมริกาก็ฝึกเด็กให้เข้มแข็ง เป็นนักสู้ แต่เวลานี้อเมริกากำลังเอียงไปในทางสนองความต้องการแบบเอาใจเด็ก เอาใจเด็กจนกระทั่งว่า เด็กไม่อยากจะเรียน ก็ไม่ต้องเรียน ครูก็หาทางที่จะทำบทเรียนให้น่าสนใจ เอาใจเด็กเข้าไว้ ถ้าการศึกษาเป็นไปในวิธีทางนี้นานๆ เข้า ก็จะเป็นแนวโน้มสู่ความเสื่อมลง นับว่าเป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่เราน่าจะเอาเป็นแบบอย่าง แต่ควรสังเกตเอาไว้เป็นบทเรียน เอามาใช้ประโยชน์

แต่ที่พูดเช่นนี้ มิใช่หมายความว่าสังคมของเราจะดี จะเก่ง แต่เรากำลังพูดกันในเรื่องที่จะเป็นการสร้างสรรค์ปัญญา

สังคมไทย: ฐานเดิม และทิศทางในการสร้างสรรค์ปัญญา

แท้จริง ในสังคมของเราก็มีข้อที่น่าเป็นห่วงมาก สังคมไทย มีสภาพซึ่งเป็นที่น่าสังเกต ตามหลักพระพุทธศาสนาบอกว่า เราจะต้องให้เด็กรู้จักคิด รู้จักพิจารณา ท่านเรียกว่า *โยนิโสมนสิการ* คือ การรู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล คิดในทางที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย คิดในทางที่ทำให้รู้จักใช้รู้จักจัดทำ สิ่งทั้งหลายให้เป็นประโยชน์ แต่น่าสังเกตว่า การเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยไม่ค่อยส่งเสริมโยนิโสมนสิการนี้

จะเห็นได้ง่ายๆ เช่น เราพาเด็กไปตามสถานที่ค้าขายต่างๆ เมื่อพ่อแม่พาเด็กไปเจอของเล่น เด็กย่อมชอบเป็นธรรมดา และเด็กก็จะถามเรื่องของเล่นอย่างโน้นอย่างนี้ แสดงความอยากรู้ อยากเห็น

แต่ในสถานการณ์อย่างนี้ พ่อแม่ไทยเรามักจะนำเด็กให้สนใจในแง่ที่ว่าอันนี้ซิติ อันนั้นซิสวาย อันโน้นสวยกว่า น่าดูกว่า อันนั้นไม่หรุสูอันนี้ไม่ได้ แทนที่จะกระตุ้นปัญญาให้เด็กรู้เข้าใจหรือกระตุ้นความคิดเชิงหาความจริงและเหตุผลว่า เออ อันนี้คืออะไร เป็นอย่างไร มันใช้เพื่อประโยชน์อะไร เขาทำมันมาได้อย่างไร มันทำงานอย่างไร เป็นต้น ทั้งๆ ที่เด็กมีเค้าที่จะพัฒนาปัญญา โดยมีความอยากรู้อยากเห็นอยู่แล้ว แต่พ่อแม่กลับไปดับปัญญาของเด็กเสีย แล้วก็โน้มนำให้เด็กเบนไปสู่ค้นหา

อันนี้เป็นภาพที่น่าสังเกตในสังคมไทย ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้มาก แสดงว่า เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงดูเด็ก เราก็ไม่ค่อยกระตุ้นทางปัญญา เพราะฉะนั้น สังคมไทยของเราก็ควรแก้ไขปรับปรุงตัวเอง

ตอนนี้จะกลายเป็นการพูดในรายละเอียดมากเกินไป ขอกลับไปพูดในแง่ของการช่วยกันสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติทั้งหมด

เราไม่ควรลืมว่า ในเวทีโลกปัจจุบัน มีการแข่งขันกันสูง และเราก็ต้องไม่มองข้ามความเป็นจริงว่า ในทางปฏิบัติ เราก็ละเว้นไม่ได้ที่จะแข่งขันกับเขาด้วยเหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะต้องแข่งขันในการที่จะเป็นผู้ชนะเขา หรือทันเขา ตามกระแสของโลก แต่เราจะต้องยืนอยู่ในวัตถุประสงค์สูงสุดว่า ในที่สุด เราจะต้องทำเพื่อมนุษยชาติทั้งหมด เพื่อความดีงามร่วมกัน มิฉะนั้นเราจะเป็นเพียงผู้มีส่วนร่วมในการสร้างปัญหาแก่โลก

ถ้าจะพูดในแง่ว่าเป็นยุทธศาสตร์ชาติ ก็คงจะต้องวางเป็นสองชั้น คือต้องมียุทธศาสตร์ชาติ ๒ ชั้นด้วยกัน ได้แก่

ชั้นที่ ๑. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อชาติ คือยุทธศาสตร์ชาติเพื่อสร้างสังคมไทยให้ดีให้งาม มีความเจริญทันเขา ไม่แพ้เขา ตลอดจนชนะเขา อย่างน้อยไม่ให้ถูกเขาคบงำ

ชั้นที่ ๒. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อโลก อันนี้ก็ต้องมีด้วย โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ ถือว่าเป็นการริเริ่มที่สำคัญ เพื่อนำไปสู่การอยู่รอดปลอดภัย และสันติสุขของมนุษยชาติ

ในขั้นต้น เราต้องแข่งขันให้ชนะเขา แต่เหนือกว่านั้นก็คือเราควรจะไปเหนือการชนะ เหนือกว่าการแข่งขัน มาสู่สถานะที่จะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลโลก เพื่อทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติอย่างแท้จริง

ข่าวสาร: ช่วยเสริมปัญญา หรือว่าใช้ล่อเหยื่อ

ข้อสังเกตต่อไป คือ โลกเวลานี้เราเรียกกันในแง่หนึ่งว่าเป็นโลกยุคข่าวสารข้อมูล แม้แต่สังคม ก็เรียกว่าเป็นสังคมข่าวสารข้อมูล หรือสังคมสารสนเทศ

คนปัจจุบันมองเห็นว่า โลกทุกวันนี้มีข่าวสารข้อมูลแพร่กระจายกว้างขวางทั่วถึงรวดเร็วมาก ก็คิดว่า คนจะฉลาด คนจะมีปัญญา จะเข้าสู่ยุคแห่งปัญญา แต่อาจจะเป็นการมองที่ไม่ถูกต้องทีเดียว เพราะอาจจะเป็นการมองในแง่เดียว

แท้จริงนั้น การมีข้อมูลข่าวสารมาก ไม่จำเป็นต้องทำให้คนมีสติปัญญา หากว่าไม่พัฒนาคนให้รู้จักรับและใช้ข้อมูลนั้น

ข่าวสารข้อมูลนั้นถือเป็นโลกาภิวัตน์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นกระแสที่ไหลไปทั่วโลก มีอิทธิพลแม้กระทั่งครอบงำชาวโลกได้ การที่ข่าวสารไหลไปเป็นกระแสทั่วถึงอย่างนั้น มนุษย์เราจะปฏิบัติต่อมันแตกต่างกันเป็นหลายแบบ ซึ่งอาจจะแย่งง่าย ๆ ดังนี้

คนพวกหนึ่งไหลไปตามกระแส และถูกกระแสท่วมทับ โดยมีอาการหลงมกมาย ถูกกระแสพัดพาไป คล้ายกับที่คนโบราณเคยมกมายในข่าวลือ แล้วก็ตกเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล

ปัจจุบัน มีคนไม่น้อยที่ตกเป็นเหยื่อของข่าวสารข้อมูล และเมื่อมีข้อมูลมากมาย แต่ไม่รู้จักรับ ไม่รู้จักใช้ ก็กลายเป็นคนผิวเผินผ่าน ๆ ไม่เข้าถึงข้อมูลที่แท้จริง ถ้าเราไม่สามารถทำให้คนพัฒนาสติปัญญาอย่างถูกต้อง ให้สามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างแท้จริง และสามารถถือเอาประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลได้ ก็จะเป็นโทษอย่างมาก ข่าวสารข้อมูลจะกลายเป็นเครื่องมือสำหรับล่อเร้าและหลอกลวง ทำให้คนตกเป็นเหยื่อ

คนจำนวนมากมีความภาคภูมิใจว่าตนตามทันข่าวสารข้อมูล อาจจะได้รับการชื่นชมทำนองนี้ว่า แหม คนนี้เก่งมาก มีข่าวสารข้อมูลอะไรออกมา เขาตามทันหมด แต่ปรากฏว่าเขาตามทันเท่านั้น ไม่รู้เท่าทัน

อันนี้ก็เป็นปัญหาของสังคมปัจจุบัน คือ ตามทัน แต่ไม่รู้เท่าทัน และตัวเองก็ตกอยู่ในกระแส และถูกกระแสท่วมทับพัดพาไปอย่างที่พูดไปแล้ว

แต่ถ้าเรามีปัญญารู้เท่าทัน ก็จะทำให้เราดำรงตัวอยู่ท่ามกลางกระแสได้ เป็นผู้ที่ยืนหยัดตั้งหลักอยู่ได้ จัดเป็นพวกที่สอง

แต่รู้เท่าทัน ก็ยังไม่พอ ควรจะสามารถทำได้ดีกว่านั้น คือ ขึ้นไปอยู่เหนือกระแส จึงจะเป็นผู้ที่สามารถนำเอาข้อมูลข่าวสาร มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง จัดเป็นพวกที่สาม ที่สามารถ จัดการกับกระแส โดยทำการเปลี่ยนแปลงในกระแส หรือนำกระแสให้เดินไปในทิศทางใหม่ที่ต้องการ คนที่จะสร้างสรรค์ ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ จะต้องมีความสามารถถึงขั้นอยู่เหนือ และนำกระแสได้ แบบพวกที่สามนี้

มนุษย์: เพื่อเป็นทรัพยากรที่ดี หรือเพื่อมีชีวิตที่สมบูรณ์

ต่อไปก็เป็นข้อสังเกตอีกข้อหนึ่ง คือเวลานี้ เราพูดกันมาก ว่าคนเป็นทรัพยากรมนุษย์ และเราจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แต่ บางทีเราอาจจะเพลินลืมนิดไปว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นศัพท์ค่อนข้าง ใหม่ มีอายุไม่นานเท่าไร และเกิดขึ้นเพื่อสนองแนวความคิดในการ พัฒนาแบบที่เรากำลังติเตียนกันอยู่ว่าผิดพลาด มีโทษร้ายและ จะต้องละเลิก

เรื่องมีว่า เมื่อไม่นานนี้ ใน ค.ศ. 1964 (พ.ศ. ๒๕๐๗) มีนัก เศรษฐศาสตร์อเมริกันคนหนึ่งชื่อ Gary Becker ได้แต่งหนังสือ ชื่อ *Human Capital* แสดงความคิดว่า มนุษย์ก็เป็นทุนอย่างหนึ่ง ในทางเศรษฐศาสตร์ แล้วในระยะใกล้ๆ นั้นเอง คือ ในช่วงปี 1965-1970 (พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๓) ก็มีการใช้ศัพท์ว่า human resources ที่แปลว่าทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งแสดงความหมายว่าเรา มองมนุษย์เป็นเครื่องมือ หรือเป็นทุนที่จะใช้สนองวัตถุประสงค์ อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ หรือเพื่อพัฒนาสังคม

แต่ความจริง มนุษย์คงมิใช่มีความหมายเพียงเท่านั้น เราควรจะมองมนุษย์ในฐานะที่เป็นคนเพื่อตัวของเขาเองด้วย ซึ่งเป็นชีวิตที่มีคุณค่า มีความหมายในตัวของเขาเอง

แต่ทั้งนี้ก็มิใช่หมายความว่า จะเลิกความหมายที่เป็นทรัพยากรไปเสียเลย เพียงแต่ไม่ให้เราจบแค่นั้น คือจะต้องให้ความหมายทั้งสองอย่าง ทั้งในแง่ที่มนุษย์เป็นทรัพยากร และในแง่ของความเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่ามีความหมายในตัวเอง และความหมายในแง่หลังนี้ มีความสำคัญมาก

โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องพัฒนาคนโดยมีจุดหมาย ให้เป็นชีวิตที่มีคุณค่าในตัวของเขาเอง ให้เป็นชีวิตที่ดิ้งาม และสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งอาจจะใช้คำว่าเพื่อความสมบูรณ์ของมนุษย์ที่สมบูรณ์

สังคมแห่งการเรียนรู้ สู่จุดหมายอันใด

ข้อสังเกตต่อไป คือ เวลานี้มีศัพท์ค่อนข้างใหม่ว่า *สังคมแห่งการเรียนรู้* ซึ่งแปลมาจาก learning society แล้วก็ยังมีวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ learning culture หรือแม้แต่คำว่า knowledge society

ในเรื่องนี้ เราคงต้องถามกันเหมือนกันว่า ที่ว่า สังคมของการเรียนรู้ นั้น คืออย่างไร เพราะว่า การที่เราสนับสนุนให้คนมีการเรียนรู้มากขึ้น ถ้าการเรียนรู้นั้นเป็นไปในทางของการสนองแนวคิดแบบเดิม เช่น แนวคิดแบบหาผลประโยชน์ ตามลัทธิทุนนิยม ก็เท่ากับว่าเราส่งเสริมให้มนุษย์เรียนรู้ไป เพื่อจะได้พัฒนาความสามารถให้มากยิ่งขึ้น ในการหาผลประโยชน์ เช่นนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น จะต้องมีความชัดเจนในความหมายและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ทั้งหมด

ที่ว่ามานี้ ขอตั้งเป็นข้อสังเกต

หลักการสร้างสรรค์ปัญญา

ปัญญา: ยอดคุณสมบัติของสัตว์ผู้ต้องศึกษา

ต่อไปนี้จะขอพูดเรื่องบางอย่างที่เป็นหลักการบ้าง แต่ยังไม่ใช่เป็นการสร้างสรรค์ปัญญาโดยตรง กล่าวคือจะพูดในแง่ที่ว่าในการสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาตินั้น เราต้องดูว่าปัญญามีบทบาทอะไร ที่จะทำให้เกิดสังคมที่ดีงาม ปัญญามีความหมายอย่างไร มีบทบาทอย่างไร มีส่วนร่วมอย่างไร ที่จะทำให้เกิดความงอกงามแก่อนาคตของมนุษยชาติ

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ดังที่ทางพระว่า เป็น *ทัมมะ* (ท ทหาร ไม่ใช่ ธ ธง) คู่กับ *ชัมมะ* คือธรรม จะเห็นได้ในคำที่เราสวดพุทธคุณว่า *อนุตตโร บุริสทम्मสารถิ* คำนี้แสดงธรรมชาติของคนว่า เป็น *ทम्म* (*ทัมมะ*) แปลว่า เป็นสัตว์ที่พึงฝึก คือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก คือต้องศึกษา แม้แต่เป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็เพราะการฝึก จึงมีหลักการสำคัญว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก

เรามักพูดกันว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ แต่นั่นไม่ใช่เป็นคำกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนา ถ้าจะให้ถูกต้องตามหลัก ต้องพูดว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้วหาประเสริฐไม่ การฝึก ก็คือ การศึกษา ได้แก่การทำให้พัฒนาขึ้นด้วยสติปัญญา เป็นต้น

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก จึงจะประเสริฐ เพราะเหตุใด เพราะมนุษย์มีใจอยู่แค่ด้วยสัญชาตญาณ และมนุษย์นั้นอาศัยสัญชาตญาณได้น้อย ไม่เหมือนสัตว์ประเภทอื่น ซึ่งเกิดมาแล้ว ก็อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ แม้แต่คลอดออกมาวันนั้น อย่างลูกห่าน ก็เดินเองได้เลย ว่ายน้ำได้ทันที หากินได้ทันที แต่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกฝนพัฒนา โดยเฉพาะพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าปัญญามาใช้ดำเนินชีวิต แทนที่จะอยู่อย่างสัตว์อื่นที่เป็นไปตามสัญชาตญาณ

หลักการของพระพุทธศาสนา สอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้มีชีวิตที่เป็นอยู่ดี ดำเนินชีวิตที่ทำอะไรๆ ได้ดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่งาม ทำโลกให้ดี มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคม

ขอพูดย้อนต้นอีกที อย่างที่เห็นกันอยู่ว่า มนุษย์เกิดมาอาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย เราต้องเรียนรู้ ต้องฝึก ต้องหัด เอาทั้งนั้น พอเกิดมา ตั้งแต่เริ่มต้น ก็ต้องมีคนอื่นอุ้มชูก่อน ต้องเลี้ยงดูเป็นเวลาหลายปี

ระหว่างที่เขาเลี้ยงดูนั้น ตัวเองทำอะไร ตัวเองก็เรียนรู้ก็ฝึกก็หัดไป ต้องเรียนต้องฝึกทั้งนั้น ทั้งการนั่ง การนอน การยืน การกิน การขับถ่าย จนกระทั่งจะเดิน จะพูด ต้องฝึกต้องหัดทั้งนั้น จึงบอกว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์แทบไม่มีอะไรได้มาเปล่าๆ มนุษย์ต้องลงทุนทั้งนั้น ด้วยการหัด ด้วยการฝึก ด้วยการเรียนรู้ ที่เป็นการพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจึงได้การดำเนินชีวิตที่ดีมา เป็นอันว่าการดำเนินชีวิตที่ดี อาศัยการเรียนรู้ คือ *การศึกษา*

การดำเนินชีวิตที่ดีนั้น เรียกว่าจริยะ ได้มาด้วยสิกขา คือ การศึกษา เพราะฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์ ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา คือต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา

จะพูดว่า *ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา* ก็ได้ เพราะชีวิตที่ดี ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา เราไม่สามารถได้ชีวิตที่ดีมาเปล่าๆ

แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ *ไม่รู้ตัว* *ไม่รู้หลัก* *ไม่รู้ธรรมชาติ*นี้ การเรียนรู้ การฝึก การหัดนั้น จำเป็นเพื่อให้ตัวดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็เรียน ก็ฝึก ก็หัดไป ด้วยความจำเป็นจำใจ พอทำได้ ก็หยุดฝึก จึงไม่พัฒนาเท่าที่ควร ถ้าเขารู้ธรรมชาติแห่งชีวิตของตนเอง รู้หลักการของชีวิตมนุษย์ว่า *ชีวิตที่ดี*ของมนุษย์ได้มาด้วยการเรียนรู้ ฝึก หัด พัฒนา ต้องมีสิกขา ถ้าเราฝึกฝนพัฒนาเรียนรู้เรื่อยๆ ชีวิตของเรา ก็จะดีงาม เขาก็จะสิกขาต่อไปเรื่อยๆ จนมีชีวิตที่ประเสริฐ

ชีวิตที่มีการศึกษา คือเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาเรื่อยๆ จะเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เรียกว่า *ชีวิตประเสริฐ*เกิดจากการศึกษา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสย่ำว่า *ทนต์ เฏฐโส มนุสเสสุ* แปลว่า ในหมู่มนุษย์นั้น คนที่ฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งว่า (อง.มก. ๒๒/๓๑๔/๓๘๖)

มนุสฺสญฺตุ สฺมฺพุทฺธิ อุตฺตทนต์ สฺมาหิตฺ...

แปลว่า “พระสัมพุทธเจ้านี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์ แต่ฝึกพระองค์แล้ว มีพระทัยมั่นแน่ว...” ลงท้ายว่า “แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ” นี่พลิกกลับเลย แต่ก่อนมนุษย์ต้องไหว้กราบเคารพเทวดา แต่พอมนุษย์ฝึกดีแล้ว เทวดากลับมาไหว้มนุษย์

ที่ว่าเป็นการพูดในสภาพแวดล้อมเก่า พระพุทธศาสนาเกิดในสังคมที่บูชาเทพเจ้า มนุษย์มีความโน้มเอียงที่คอยแต่จะไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก พระพุทธเจ้าทรงให้กำลังใจว่า *อย่ามัวไปอ่อนวอน อย่ามัวไปหวังพึ่ง ตัวคุณนี่แหละพัฒนาได้* และถ้าคุณพัฒนาตัวดี เทวดาและแม้แต่พระพรหมก็จะหันมาเคารพคุณ

พระพุทธเจ้าตรัสตามสภาพแวดล้อมของยุคสมัย ให้คนเกิดกำลังใจ ไม่ใช่มีวงมืองอเท้า ไปหวังพึ่งสิ่งภายนอกอยู่

ตกลงว่า ในคติพุทธศาสนา เรื่องจริยะหรือจริยธรรมไม่ได้แยกจากการศึกษาเลย แต่เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้มีจริยะ คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็น “พรหม” คือประเสริฐ ดีเลิศ ก็ต้องมีการศึกษา คือฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาไป จึงได้อำพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า พรหมจริยะ คือจริยะอันประเสริฐ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมาเป็นสิกขา คือการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่างเหมือนกัน

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา บอกชัดอยู่แล้วว่าฝึก ๓ อย่าง ฝึกอะไร ก็ฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ ฝึกปัญญา แล้วก็เกิดจริยะอย่างประเสริฐ (พรหมจริยะ) คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้มีพฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญาที่ดียิ่งขึ้นไป ฝึกอะไร ก็ได้อันนั้น ฝึกที่ไหน ก็ฝึกที่ ศีล สมาธิ ปัญญา

คติของสัตว์ชนิดอื่นว่า เกิดมาด้วยสัญชาตญาณใด ก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณนั้น แต่ของมนุษย์ไม่อย่างนั้น คติของมนุษย์ว่า ฝึกอย่างไร ก็ได้อย่างนั้น จึงเป็นหลักการของมนุษย์ว่าจะต้องมีการฝึก คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา เพราะนี่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ผู้เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และฝึกได้

คำว่า *ต้องฝึก* แสดงถึงความเสียเปรียบของมนุษย์ ที่ว่าสัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึก ไม่ต้องหัด ไม่ต้องเรียนรู้ มันก็อยู่ได้ ส่วนมนุษย์นี้แยกว่า ต้องฝึก จึงอยู่ได้ แต่ *ฝึกได้* แสดงความพิเศษที่เป็นข้อดีของมนุษย์ว่ามนุษย์นี้ฝึกได้ ส่วนสัตว์อื่นฝึกไม่ได้

สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึก และมันก็ฝึกไม่ได้ด้วย ไม่ใช่ฝึกไม่ได้เลย มันฝึกได้ในขอบเขตจำกัดมาก และต้องให้มนุษย์ฝึกให้

ส่วนมนุษย์นั้น

๑. ฝึกได้

๒. ฝึกตัวเองได้ด้วย

ฝึกตนได้นี้แหละที่สำคัญอย่างยิ่ง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาที่แท้ ได้ผลสูงสุดอยู่ที่ตัวเอง ขยายความว่า รู้จักเรียนรู้ โดยเอาสิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง แล้วก็จะมีคุณสมบัติเก่งกล้าเกิดขึ้นมาในตัวมากมาย

โดยเฉพาะปัญญาที่เป็นคุณสมบัติอันเยี่ยมยอด เยี่ยมยอดอย่างไร ก็มาต่อกันต่อไป

ปัญญานำสัตว์ผู้ต้องศึกษา

จากชีวิตที่เสี่ยงภัย สู่อิสรภาพ

โดยธรรมชาติของปัญญาที่สัมพันธ์กับมนุษย์อย่างแท้จริง เบื้องต้นเราจะเห็นได้ชัดว่า ปัญญาเป็นปัจจัยตัวเอกที่จะทำให้มนุษย์อยู่รอดปลอดภัยได้ หลุดพ้นเป็นอิสระ หรือพูดง่าย ๆ ว่า นำมนุษย์ไปสู่อิสรภาพ ถ้ามนุษย์ไม่มีปัญญา ก็ไม่มีอิสรภาพ แม้แต่จะมีชีวิตอยู่ ก็ไม่รอด

มนุษย์นั้น เมื่อเกิดมา ก็ยังไม่รู้อะไร และเมื่อเจออะไรที่ยังไม่รู้ ก็ไม่รู้จักปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร จึงติดขัด คับข้อง เป็นภาวะบีบคั้น ทำให้เกิดทุกข์เกิดปัญหา แต่ถ้าเรารู้ เราก็ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เราก็รอดพ้นปัญหาได้

ฉะนั้น เพื่อให้รู้ มนุษย์ก็ต้องเรียนรู้ เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากับตัว ที่จะเรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาทำให้เกิดปัญญาขึ้น

มนุษย์มีปัญญารู้ในสิ่งนั้นยิ่งขึ้นๆ จนทำให้มีตำรา และวิชาการต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ในเรื่องนั้นๆ รู้เรื่องใด ก็แก้ปัญหาได้ในเรื่องนั้น จนกระทั่งเข้าใจโลกตามความเป็นจริง ทำให้จัดวางชีวิตได้ลงตัวกับโลกนี้

การที่มีปัญญาแก้ไขปัญหามากๆ ได้ สร้างสรรคสิ่งต่างๆ ได้ จัดการ ดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วง ไปรุ่งโรจน์ไปได้ นี้เรียกว่า หลุดพ้นเป็นอิสระ นั่นคือ *อิสรภาพ* ซึ่งมีทั้ง *อิสรภาพทางร่างกาย* ที่ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และมีปัจจัยสี่หล่อเลี้ยงให้เป็นอยู่ได้ *อิสรภาพทางสังคม* ที่แก้ไขลุล่วงปัญหาที่เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ที่ดี ไม่กดขี่เบียดเบียนบีบบังคับกัน ทำสังคมให้อยู่รอดปลอดภัย *อิสรภาพทางจิตใจ* ที่ไปรุ่งโรจน์ ผ่องใส ไม่มีความทุกข์หรือกิเลสใดๆ จะบีบบังคับครอบงำได้ สงบสุข

ถ้าเรามีปัญหาและยังไม่เกิดไม่มีความรู้ ติดขัด แก้ปัญหาไม่ได้ ทำอะไรๆ ไม่เป็น จิตใจก็บีบบังคับหวาดหวั่น ว่าวุ่นสับสน แต่พอมีปัญญารู้เข้าใจ มองเห็นทางไป ได้ทางออก ทำอะไรๆ ได้ ใจก็ไม่วุ่นวาย หายอัดอั้นสับสน สงบได้ ปลอดภัยไปรุ่งโรจน์ไป ปัญญาจึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้เกิดอิสรภาพทุกอย่าง จนถึงอิสรภาพของจิตใจ ในที่สุดจึงต้องมี *อิสรภาพทางปัญญา* ที่ทำให้พ้นจากโมหะ พ้นจากอวิชชา ไม่มีกิเลส ตัณหา หรืออคติใดๆ มาพาให้เขวให้มัว

อิสรภาพทั้งหมดนี้ ต้องอาศัยปัญญาทำให้เกิด มนุษย์ที่ไม่มีปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไรและจะทำอย่างไร ก็ต้องอาศัยความรู้สึกรู้ใจของทุกข์ภัยและกิเลสทั้งหลายไปก่อน เช่น ความรู้สึกกลัว ทำให้หนีภัย ไม่ยอมเข้าไปหาสิ่งที่เป็นอันตราย ทำให้เอาตัวรอดไว้ก่อน เช่น กลัวภัยธรรมชาติ กลัวสัตว์ร้าย กลัวคนที่มีอำนาจมากกว่า

ความรู้สึกกลัวเป็นต้นนี้ ช่วยพยุงคนในขณะที่ยังไม่มีปัญหา ยังไม่รู้เหตุรู้ผล เมื่อมีปัญหาแล้ว ก็พ้นจากการอยู่รอดด้วยการคุกคามของทุกข์ภัยและกิเลส มาอยู่ด้วยความรู้ที่เป็นปัญญา การพัฒนาคน ก็เพื่อให้เขาอยู่ดีด้วยปัญญา เมื่อแต่ละคนมีปัญหา ก็มาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้มีความเจริญ ให้อยู่ดีมีสันติสุขได้ นั่นคือความหมายของปัญญาในแง่ที่นำมามนุษย์ไปสู่อิสรภาพ

ปัญญา พัฒนาพร้อมปัจจัยร่วม ในระบบองค์รวม

หลักการของการพัฒนา แม้ว่าปัญญาจะเป็นสิ่งที่ต้องการที่แท้ เพราะเป็นตัวนำชีวิตสู่อิสรภาพ แต่ปัญญาก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของชีวิต หมายความว่า เราต้องมองชีวิตของมนุษย์ว่าเป็นระบบแห่งองค์รวมของส่วนประกอบมากมาย

ส่วนประกอบเหล่านี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวพันอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เช่นที่ทางพระแยกชีวิตเป็นองค์ประกอบ ๕ หมวด ที่เรียกว่า ชั้น ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ชีวิต เป็นองค์รวมของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบเหล่านี้

พร้อมกันนั้น ในเชิงปฏิบัติ ในแง่ของการดำเนินชีวิต ก็เช่นเดียวกัน ชีวิตของคนแยกออกเป็นด้านต่างๆ ของความเป็นอยู่หรือประกอบด้วยความเป็นอยู่ด้านต่างๆ รวม ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจ และด้านปัญญา สามด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน

ในการที่จะพัฒนาปัญญานั้น เราจะพัฒนาปัญญาอย่างเดียวไม่ได้ เพราะปัญญาเป็นด้านหนึ่งในระบบองค์รวมของชีวิต ที่มีส่วนประกอบสามด้านอิงอาศัยสัมพันธ์กันอยู่

พระพุทธศาสนาไม่มองจริยธรรมแยกส่วนออกไปว่าเป็นความประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนในวัฒนธรรมตะวันตก แต่มองว่า จริยธรรมคือการดำเนินชีวิตของคน หรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งสามด้านเกี่ยวพันกัน คือ ด้านพฤติกรรมพูดทำที่เรียกว่า *ศีล* ด้านจิตใจซึ่งมักเรียกชื่อตามองค์ประกอบที่เป็นแกนกลางในการฝึกว่า *สมาธิ* และด้าน *ปัญญา* คือความรู้เข้าใจสามด้านนี้สัมพันธ์เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน จึงต้องพัฒนาไปด้วยกัน

ฉะนั้น ถ้าจะพัฒนาปัญญา ก็ต้องให้ ศีล สมาธิ พัฒนาไปด้วย เป็นระบบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการศึกษาหรือสิกขา ๓ ด้าน จึงเรียกว่า *ไตรสิกขา* (จะเรียกว่า ตรีศึกษา หรือไตรศึกษา ก็ได้)

จะเห็นได้ง่าย เช่น พฤติกรรมจะเป็นไปด้วยดี ตอนแรกอาศัยความเคยชิน พอให้มีพฤติกรรมเคยชินอย่างไร คนก็ดำเนินชีวิตไปด้วยพฤติกรรมอย่างนั้น พฤติกรรมเคยชินที่ดีมักเกิดจากการหล่อหลอมทางสังคม เช่นการเลี้ยงดูและวัฒนธรรม

วัฒนธรรมทำให้มีพฤติกรรมเคยชินที่ต้องการได้ง่าย แต่พฤติกรรมที่ดีนั้นจะมั่นคง เมื่อมีสภาพจิตที่ดี เช่นคุณธรรมรองรับหรือหนุนอยู่ เช่น ถ้าในใจมีเมตตา คือมีความรักความปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข พฤติกรรมไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็เป็นไปได้ง่าย เพราะมันทำให้มีความเต็มใจที่จะทำ และมีความสุขใจ

ถ้าด้านจิตใจ คนมีความพอใจในพฤติกรรมนั้น และมีความสุขที่จะปฏิบัติและแสดงออกซึ่งพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นจะมีความมั่นคง แต่ถ้าจะให้คนมีพฤติกรรมอย่างใด โดยไม่มีสภาพจิตใจที่ประสานสอดคล้อง เช่น สอนเด็กให้ประพฤติดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่จิตใจเด็กไม่มีความสุขในการดำเนินพฤติกรรมนั้น พฤติกรรมนั้นก็ไว้ใจได้ยาก

จึงต้องให้มีคุณธรรมและความสุขมาหนุนด้วย พฤติกรรมดี
จึงจะจริงจังมั่นคง

ยิ่งถ้ามีปัญหา รู้เหตุผลและคุณค่าว่าทำไมเราจึงควรจะมี
พฤติกรรมอย่างนี้ด้วย ก็ยิ่งเต็มใจ และทำพฤติกรรมนั้นด้วยความ
ความสุขและหนักแน่นจริงจังเต็มที

อย่างนี้เรียกว่าเป็นการประสานขององค์ประกอบทั้งสามด้าน
ซึ่งจะทำให้ระบบการดำเนินชีวิตดีงามเป็นไปได้ การพัฒนามนุษย์
จึงต้องพัฒนาทั้งระบบขององค์ประกอบที่อาศัยซึ่งกันและกัน

ในทางตรงข้าม พฤติกรรมที่ไม่ดี มีความขัดแย้ง มีความ
รุนแรง ก็ทำให้จิตใจกระสับกระส่าย เราร้อนชุ่มมัว เมื่อสภาพจิตไม่ดี
การใช้ปัญญาก็ไม่ชัดเจน ทำให้คิดถึงประโยชน์ และผลเสียหายไม่
รอบคอบ ทำให้มองแง่เดียว ด้านเดียว เช่น จะต้องเอาชนะแง่เดียว
ก็ยิ่งทำให้เกิดปัญหา ฉะนั้น พฤติกรรมไม่ดีจึงไม่เอื้อที่จะให้เกิด
ปัญญา แต่ถ้ามีพฤติกรรมดี คนจะเกิดความมั่นใจในพฤติกรรมนั้น
จิตก็จะสงบ ทำให้ใช้ปัญญาได้ดี มีความคิดรอบคอบเป็นต้น

ในการพัฒนาปัญญา ก็ต้องมีพฤติกรรมที่เอื้อ เช่น การไป
หาและรวบรวมข้อมูล การใช้ตา หู ในการสำรวจ และสังเกต การ
รู้จักติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น การแสดงกิริยาอาการในการติดต่อ การ
ใช้วาจาซักถาม ปรึกษาสนทนา เป็นต้น และต้องมีสภาพจิตที่
เกื้อหนุน เช่น มีความใฝ่รู้ สู้ปัญหา ขยันอดทนในการคิดค้น รู้จัก
ระลึกและทบทวน มีจิตใจแน่วแน่เป็นสมาธิ จึงจะพัฒนาปัญญาได้
ดี ถ้าใจไม่สู้ปัญหา ขี้เกียจคิด ใจเร่าร้อน ชุ่มมัวหรือกระวนกระวาย
มีแต่เรื่องรบกวนจิตใจ ใจจับจดฟุ้งซ่าน ก็พัฒนาปัญญาได้ยาก

นี่เป็นตัวอย่างเล็กๆ น้อยๆ ที่แสดงว่า การพัฒนามนุษย์ จะต้องเป็นไปอย่างประสานกันทั้งสามด้าน คือ พฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญา

เป็นอันว่า ถ้าจะพูดเรื่องการสร้างสรรค์ปัญญา จะต้องพูดให้ครบทั้งสามด้าน และให้สามด้านนั้นมาเกี่ยวคู่กัน ดังที่ทางพระเรียกสั้นๆ ว่า *ศีล สมาธิ ปัญญา*

ปัญญาทั้งเข้าถึงธรรมชาติ ทั้งสามารถจัดการในสังคม จึงจะสมบูรณ์ด้วยความหมาย

ต่อไปประการที่สาม เรื่องปัญญานี้ มีสองด้าน มาบรรจบประสานกัน คือ

๑. ปัญญาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ
๒. ปัญญาที่นำความรู้ในความจริงนั้นมาใช้จัดทำกรในสังคม

ปัญญาสองชั้นสองด้านนี้มีความสัมพันธ์กัน และสำคัญอย่างยิ่ง บางที่เราอาจมองข้ามไป

พระพุทธศาสนาสอนว่า ความจริงมีอยู่ตามธรรมดาของธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็เป็นเช่นนั้น แต่พระพุทธเจ้าค้นพบความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผยชี้แจงแสดงอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ความจริงนี้เรียกว่า *ธัมมะ* หรือ *ธรรม* หรือกฎธรรมชาติ

ชีวิตมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเป็นไปตามความจริงหรืออยู่ใต้กฎนี้ด้วย ฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์จะดำเนินไปด้วยดีได้ จะต้องเป็นไปโดยสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ถ้าคนดำเนินชีวิตไม่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ชีวิตก็ไม่อาจเป็นไปด้วยดี แม้แต่จะอยู่รอด ก็เป็นไปไม่ได้

การเข้าถึงความจริงในธรรมชาติ เป็นความสำคัญพื้นฐาน ที่จะช่วยให้เราดำเนินชีวิตได้ดี ทำการในหมู่มนุษย์ให้สัมฤทธิ์ได้ โดยให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามความจริงของกฎธรรมชาติ

มนุษย์เราอยู่กันเป็นหมู่ อยู่กันเป็นสังคม ทำอย่างไรจะให้ หมู่มนุษย์จำนวนมาก ดำเนินชีวิตได้สอดคล้องกับความจริงตามกฎ ของธรรมชาติ คำตอบก็คือ เราต้องใช้ปัญญานี้ จัดทำการที่จะ ขยายผลออกไปในสังคม นี่เป็นขั้นตอนที่สอง

นี่คือ เพื่อให้หมู่มนุษย์ได้ประโยชน์จากความจริงของ ธรรมชาติ ท่านผู้รู้ความจริงแล้ว จึงมาจัดตั้งแบบแผน จัดสรร ดำเนินการ วางกฎเกณฑ์ระบบระเบียบต่างๆ เพื่อให้สังคมมี สภาพแวดล้อมที่ดี มีบรรยากาศอันเอื้อ ที่จะช่วยเกื้อกูลตะล่อมให้ ชีวิตกิจกรรมของคนทั้งหลายในสังคม ดำเนินไปสอดคล้องกับความจริง ของธรรมชาติในทางที่จะให้เกิดผลที่ดีแก่หมู่มนุษย์นั้น

พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบความจริงในธรรมชาติ แต่เพียง ค้นพบความจริงในธรรมชาตินั้น ก็ยังไม่เรียกว่าเป็นพระสัมมา สัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าของเรา นี้ เราเรียกพระนามเต็มว่าพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้ที่ค้นพบความจริงในธรรมชาติแล้ว มีความรู้นั้นจำกัดอยู่ กับตัว เราเรียกว่าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่ที่จะเป็นพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า คือมีความสามารถพิเศษมากกว่านั้น นอกจากรู้ เข้าถึงความจริงในธรรมชาติแล้ว ยังสามารถจัดตั้ง วางระเบียบ แบบแผน จัดสรรสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้ธรรมนั้นอำนวยประโยชน์ แก่สังคมของมนุษย์จำนวนมากได้ด้วย ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธ เจ้าอยู่ตรงนี้

การจัดตั้งวางระเบียบชีวิตและระบบสังคม บนฐานแห่งความรู้ในความจริงของธรรมชาติ เพื่อเอื้อประโยชน์แก่สังคมมนุษย์นี้ เรียกว่า *วินัย*

“วินัย” เป็นศัพท์ที่มีความหมายกว้าง แต่เวลานี้เราใช้ในความหมายแคบ ขอย้ำว่า วินัยคือการจัดตั้งวางระบบขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยความรู้ในหลักความจริงของธรรมชาติ ที่จะให้หมู่มนุษย์หรือคนจำนวนมากสามารถดำเนินชีวิตโดยสอดคล้องกับหลักความจริงนั้น เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่ดำรงในสังคมที่มีสันติสุข

โดยนัยนี้ วินัยที่มนุษย์ผู้มีปัญญาจัดตั้งขึ้น จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา คู่กันกับธรรมที่เป็นตัวความจริงในธรรมชาติ ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดจากความสามารถของปัญญาสองขั้นนี้

ปัญญาขั้นที่หนึ่ง คือ ปัญญาขั้นรู้หลักความจริง ได้แก่รู้ความจริงของธรรมชาติ

ปัญญาขั้นที่สอง คือ ปัญญาขั้นจัดสรรดำเนินการ ได้แก่ความสามารถจัดตั้งวางระบบในสังคมมนุษย์ บนฐานแห่งความรู้ในความจริงนั้น

พระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักการสองส่วนนี้ เพราะฉะนั้น *ธรรมวินัย* จึงเป็นชื่อเดิมของพระพุทธศาสนา เวลานี้เรามักจะมองแต่ตัวธรรม ก็เลยขาดองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งคือวินัยไป แล้วก็เลยไม่เข้าใจหลักการใหญ่

พระพุทธเจ้าทรงเรียกศาสนาของพระองค์ว่า *ธรรมวินัย* ส่วนคำว่าพุทธศาสนา เดิมไม่ค่อยมีความสำคัญอะไร แต่มามีความสำคัญชอบใช้กันมากในระยะหลัง

เป็นอันว่า ถ้าจะมองพระพุทธศาสนาให้ครบ ต้องมองทั้งสองด้านนั้น คือ ทั้งธรรม และวินัย เป็น **ธรรมวินัย**

ในหมู่มนุษย์ วินัย คือการจัดตั้งแบบแผน วางระบบความเป็นอยู่ และจัดระเบียบในสังคม เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง แต่ก็มีความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย ที่เราจะต้องรู้ตระหนักให้ถูกต้องและชัดเจน

มองในด้านหนึ่ง ธรรม คือความจริงในธรรมชาติที่เราเข้าถึงด้วยปัญญานั้น จะเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ได้ดีได้จริง ก็ต่อเมื่อเรานำความรู้ในความจริงนั้นมาใช้จัดตั้งวางระบบแบบแผน และจัดสรรสภาพแวดล้อม บริหาร จัดการ ดำเนินการต่างๆ ให้เอื้อต่อการที่คนที่อยู่ในสังคมนั้นจะสามารถพัฒนาชีวิตของเขาให้ดีขึ้น ให้เข้าถึงปัญหาที่ทำให้บรรลุอิสรภาพได้ การจัดตั้งอันนี้ก็คือวินัย ซึ่งเป็นเรื่องของการจัดตั้งทางสังคม

แต่มองในทางกลับกัน การจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนทางสังคม ที่จะได้ผลจริงจังมั่นคงนั้น จะต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม คือตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงในธรรมชาติ มิฉะนั้น ระบบสังคมนั้นจะไม่ได้ผลจริง และไม่มั่นคงด้วย หลักการนี้สำคัญมาก ย้ำว่า วินัยคือระบบแบบแผนของสังคม ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงในธรรมชาติ คือต้องสอดคล้องกับธรรม

เราจัดตั้งวินัยขึ้นเพื่ออะไร ก็เพื่อให้คนเข้าถึงธรรม คือให้แต่ละคนเข้าถึงธรรม ดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรม และได้ประโยชน์จากธรรมนั้น

สรุปว่า ผู้จัดตั้งวินัย ต้องมีปัญญา ๒ ชั้น คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจ เข้าถึงความจริงแห่งธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย และปัญญาที่สามารถจัดตั้งวางระเบียบระบบในสังคมมนุษย์ให้สอดคล้องที่จะได้ประโยชน์จากความจริงนั้น คือ ต้องรู้ธรรม จึงจะวางวินัยถูกต้องได้ผลจริง

ปัญญาในข้อนี้ สัมพันธ์กับปัญญาในข้อก่อน กล่าวคือ การใช้วินัยจัดตั้งวางระบบของสังคมขึ้นนั้น ก็คือการทำให้คนมีสภาพความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและส่วนรวมกัน พร้อมทั้งสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เอื้อเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของตน ให้เจริญงอกงามในไตรสิกขาหรือตรีศึกษา อันมีการพัฒนาปัญญาเป็นจุดยอด เพื่อจะได้มีชีวิตที่ดำรงสอดคล้องกับธรรมและเข้าถึงธรรม

ถ้าใช้ถ้อยคำสมัยใหม่ *วินัย* ก็คือการจัดตั้ง learning society นั้นเอง และเป็น learning society ที่มีความหมายและความมุ่งหมายชัดเจนว่า เพื่อให้คนพัฒนาไปโดยสอดคล้องกับธรรม และเข้าถึงธรรม

จากสาระที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่า ระบบแบบแผนในสังคมมนุษย์ทั้งหมด ที่เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง ระบบการบริหาร และระบบสังคมต่างๆ ทุกอย่าง ถ้าจะให้ได้ผลจริง จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจในความจริงแท้ในธรรมชาติ ที่ประสานเป็นอันเดียวกันทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงเป็นระบบแยกย่อยที่ต้องเชื่อมโยงประสานกลมกลืนเป็นระบบแห่งวินัยใหญ่อันเดียวกัน จะต้องสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บรรจบรวมกันในที่สุด

แต่เวลานี้ น่าสังเกตว่า ระบบต่างๆ เช่น ระบบการเมือง และระบบเศรษฐกิจ ถูกนำมาใช้ในสังคมเดียวกัน แต่กลับตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีคนละอย่าง จึงไม่อาจจะได้ผลดีอย่างแท้จริง ข้ำร้ายจะมาขัดแย้งกันจนทำให้เกิดปัญหา กลายเป็นหลักฐานที่ฟ้องว่า การวางวินัยไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริง หรือการเข้าถึงธรรม

การที่เราจัดแยกเป็นระบบต่างๆ ก็คือการย่อยระบบใหญ่ อันเดียวกันออกไป เพื่อจะสร้างหลักประกันในทุกด้าน ที่จะช่วยให้ มนุษย์ในสังคมนั้นมีโอกาสดีที่สุดที่จะพัฒนาชีวิตของตนให้ดำเนิน ไปอย่างดีงาม มีความสุขยิ่งขึ้นไปจนสมบูรณ์ แม้จะแยกเป็น ระบบต่างๆ มากมาย ก็มีจุดหมายเดียวกัน เพราะฉะนั้น ในที่สุด ทุกระบบจะต้องประสานบรรจบเป็นอันเดียว เพราะมันควรจะต้อง เป็นเพียงส่วนแยกย่อยของระบบใหญ่อันเดียวกัน แต่เวลานี้มนุษย์ ยังไม่สามารถมาถึงจุดนี้ได้

เมื่อใดระบบทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ระบบเศรษฐกิจก็ตาม ระบบการเมืองก็ตาม ระบบจัดการใดๆ ในสังคมก็ตาม ตั้งอยู่บน ฐานของความรู้ในความจริง คือตัวธรรมอันเดียวกัน เมื่อนั้นระบบ ต่างๆ เหล่านั้นจึงจะได้ผลแท้และมั่นคง ถ้ามิฉะนั้น มันก็จะไม่ ได้ผลเต็มที่และไม่ยั่งยืน

รวมความว่า *ธรรม* เป็นเรื่องของความเป็นจริงตามธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา เป็นเรื่องของชีวิตจิตใจและปัญญา เป็นเรื่อง ของเนื้อหาสาระ และเป็นเรื่องของตัวแท้ตัวจริงของคน คือแต่ละ ชีวิต ที่จะต้องรับผิดชอบตัวเองต่อกฎธรรมชาติ ในฐานะที่ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ *วินัย* เป็นเรื่องของการจัดการในระบบ สังคม ซึ่งเป็นเรื่องของสมมติ-บัญญัติ เป็นเรื่องของรูปแบบ เป็นเรื่อง ของบุคคลซึ่งเป็นตัวสำแดงทางสังคม และเป็นเรื่องของสังคม มนุษย์ ที่แต่ละบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์ของสังคม

เมื่อมองพระพุทธศาสนา ต้องมองให้ครบ อย่าลืมนานวินัย พุทธศาสนาภาคการจัดตั้งของวินัย ให้มีความสำคัญกับเรื่องวัตถุมาก

ขอให้ดูวินัยของพระสงฆ์เป็นตัวอย่าง วินัยของพระสงฆ์นั้น ว่าด้วยเรื่องปัจจัยสี่ และการจัดสรรปัจจัยสี่มากมาย ว่าด้วยระบบ การอยู่ร่วมกันว่า บุคคลจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะดำเนิน กิจการส่วนรวมร่วมกันอย่างไร จะดูแลปกครองกันอย่างไร จะ วินิจฉัยตัดสินคดีอย่างไร เป็นต้น

ในแง่ของธรรม บุคคลแต่ละคนรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติ ชีวิตรับผิดชอบต่อกฎธรรมของตน กรรมในทางธรรม ก็คือปฏิบัติการ ของกฎธรรมชาติ ที่กระทำต่อบุคคลแต่ละคนนั้นเป็นส่วนตัว

แต่ในแง่ของวินัย บุคคลแต่ละคนรับผิดชอบต่อสงฆ์ คือต่อ สังคม บุคคลที่ทำความผิด จะต้องรับผิดชอบต่อกติกาของสังคม สงฆ์คือสังคม ไม่รอการให้ผลของกรรมตามกฎธรรมชาติ แต่สงฆ์มี หลักแห่งกรรมทางวินัย ซึ่งเป็นกรรมสมมติ ที่จะจัดการกับผู้ทำผิด นั้นทันที กรรมในทางวินัย ก็คือปฏิบัติการของสังคมที่กระทำต่อบุคคลนั้นในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

เป็นอันว่า คนรับผิดชอบต่อกฎ ๒ อย่าง ในฐานะที่เป็น ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ก็รับผิดชอบต่อกฎที่เป็นปฏิบัติการของ กฎธรรมชาติเป็นส่วนตัวแห่งชีวิตของตน และในฐานะที่เป็น สมาชิกผู้หนึ่งของสังคม ก็รับผิดชอบต่อกฎที่เป็นปฏิบัติการของ กติกาสังคมเป็นการส่วนรวม โดยไม่รอการให้ผลของกรรมที่เป็น กฎธรรมชาติ

การมองพุทธศาสนาจะต้องมองให้ครบอย่างนี้ ขณะนี้เรา มองพุทธศาสนาแบบแว้ๆ แหว่งๆ เมื่อครบทั้งสองส่วนนี้แล้ว ก็จะ มาบรรจบประสานกัน

แนวความคิดนี้ มิใช่เป็นเรื่องของสิ่งที่ตรงข้าม แต่เป็นสองด้านที่มาประสานกันให้เกิดความสมบูรณ์ การแก้ปัญหาของมนุษย์ในสังคมหนึ่งสังคมใด ตลอดจนในโลกทั้งหมด จะต้องทำให้ครบทั้งสองด้านอย่างนี้

เมื่อมองในแง่ของธรรมซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติ ความจริงบอกว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกฝนพัฒนา และเมื่อมองในแง่ของวินัย เราก็จึงจัดสอนองให้เป็นไปตามธรรมนั้น ด้วยการตั้งระบบทางสังคมขึ้นมา โดยจัดการสังคมนั้นให้เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการที่แต่ละคนจะได้พัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป และสาระสำคัญของการพัฒนานั้น ก็คือการพัฒนาปัญญาของตนเอง

เพราะฉะนั้น การที่เราจัดตั้งระบบสังคมขึ้นมา ก็เพื่อให้มนุษย์มีโอกาสพัฒนาปัญญาของตน คือให้เป็นสังคมแห่งการศึกษา วินัยจึงเท่ากับเป็นการจัดตั้งสังคมแห่งการศึกษา เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละบุคคลจะมีการเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ อย่างเป็นที่แน่นอน สอนองตามหลักการที่ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา คือศึกษาหรือสีกาอยู่ตลอดเวลาเสมอไป

ฉะนั้น หลักการของวินัย ก็คือ จะต้องจัดระบบสังคมที่เอื้อหรือช่วยให้บุคคลมีโอกาสเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้มีชีวิตที่ดงาม

ตัวอย่างที่เด่นชัด ก็คือวินัยของสงฆ์ ซึ่งเป็นการจัดตั้งชุมชนที่เรียกว่าสงฆ์นั้นขึ้นมา เพื่อเอื้อโอกาสให้บุคคล คือพระภิกษุแต่ละรูป พัฒนาไปในไตรสิกขา การจัดให้มีอุปัชฌาย์อาจารย์ ก็เพื่อดูแลให้พระภิกษุที่เป็นสมาชิกใหม่ได้รับการศึกษาอบรมที่ดี

เรามองพระอุปัชฌาย์ว่าเป็นผู้ปกครอง แต่ที่จริง การปกครองมิได้มีความหมายในตัวของมันเอง การปกครองนั้น ถ้าใช้ผิด ก็จะเน้นที่อำนาจและการลงโทษ แต่ที่จริง การปกครองคือการจัดสรรดูแลความเป็นอยู่ ให้เอื้อต่อการที่บุคคลนั้นๆ จะได้ศึกษาในการที่จะพัฒนาไปสู่ความมีชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้นไป เพราะฉะนั้น การปกครองจึงเป็นหลักประกันให้ผู้ที่อยู่ในการปกครองมีโอกาสศึกษานั้นเอง หมายความว่า การปกครองมีเพื่อการศึกษา

น่าสังเกตว่า เวลานี้ มักมีการปกครองเพื่อการปกครอง จึงเน้นไปในด้านของการใช้อำนาจ แล้วก็สูญเสียความหมายที่สอดคล้องกับธรรมชาติที่แท้จริง จึงนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมและระส่ำระสายไปทั่ว จึงขอย้ำอีกว่า การปกครองที่แท้จริงนั้นมีไว้เพื่อการศึกษา และการปกครองนั้นจะมีความหมาย ก็ต่อเมื่อเป็นการช่วยจัดสรรสภาพเอื้อ ให้คนมีโอกาสฝึกฝนพัฒนาเพื่อให้มีชีวิตที่ดี

นี่ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ขอตั้งข้อสังเกตไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การสร้างสรรค์ปัญญา

ปัญญา ทำให้รู้ความจริง และอยู่อย่างรู้เท่าทัน

ประการต่อไป ซึ่งสืบเนื่องจากเรื่องธรรมและวินัย คือ เมื่อคนเข้าถึงธรรมแล้ว สภาพการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องพอดี ที่เรียกว่า การดำเนินชีวิตด้วยปัญญาหรืออยู่ด้วยปัญญาจะเกิดขึ้น

อธิบายว่า จากปัญญาขั้นที่หนึ่งซึ่งเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ (ธรรม) ก็เกิดปัญญาขั้นที่สอง คือการที่เขารู้จักปฏิบัติอย่างถูกต้องจริงจังตามสมมติ (วินัย) ด้วย เขาจะรู้เข้าใจความหมายที่แท้จริงและเหตุผลของกฎเกณฑ์กติการะบบแบบแผนในสังคัมมนุษย์ ที่ได้จัดตั้งขึ้นด้วยเหตุผลเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดี และปฏิบัติไปตามบัญญัตินั้นจริงจังอย่างรู้เท่าทันโดยไม่หลงสมมตินั้น

จะต้องเข้าใจว่า **สิ่งที่บัญญัติ** (จัดตั้ง, วางไว้) ตาม**สมมติ/สมมุติ** (มติร่วม/convention) นั้น ไม่ใช่สิ่งเลื่อนลอย แต่บัญญัติโดยมีความมุ่งหมายและเหตุผล เพราะฉะนั้น คนที่เข้าใจความจริงของธรรมชาติ ก็จะปฏิบัติตามสมมติได้อย่างถูกต้องและจริงจัง ไม่ใช่เป็นคนไม่เอาเรื่องไม่เอาราว ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดอย่างมาก

คนมีปัญญานั้นแหละจึงจะรู้เท่าทันสมมติ คือมองเห็นความมุ่งหมายและเหตุผล ซึ่งเป็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังสมมตินั้น และทำให้ปฏิบัติต่อสมมติได้ถูกต้อง คือปฏิบัติไปตามความมุ่งหมายและเหตุผลของสมมตินั้น ไม่ใช่ทำไปเพราะหลงสมมติ หรือทำตามสมมติเพื่อสนองความปรารถนาส่วนตัว

การหลงสมมติเป็นอย่างไร ขอยกตัวอย่าง เราจ้างคนมาทำสวน ตกลงกันว่าให้เงินเดือน ๕,๐๐๐ บาท ก็เกิดเป็นกฎเกณฑ์ขึ้น คือการทำสวนเป็นเหตุ การได้เงิน ๕,๐๐๐ บาท เป็นผล ซึ่งมีความเป็นเหตุเป็นผลอย่างชัดเจนและเป็นจริง

อย่างไรก็ตาม ถ้าถามย้ำให้แน่ว่าเป็นเหตุผลที่จริงแท้หรือก็ต้องตอบว่าเป็นจริงโดยสมมติ คือโดยการตกลงหรือยอมรับร่วมกัน [สมมติ, สมมุติ = ส (ร่วมกัน) + มติ, มุติ (การยอมรับ หรือตกลงกันของคน)] เท่านั้น ไม่ใช่เป็นเหตุผลที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ

ถ้าเอาสมมติคือการยอมรับร่วมกันออกเสีย ความเป็นเหตุเป็นผลก็หายไป กฎก็หายไป คือทำสวน ๑ เดือนแล้ว ผู้จ้างไม่ถือตามที่สมมติ ก็ไม่มีการให้เงินเดือน กลายเป็นว่าทำเหตุ แต่ไม่เกิดผล หรือไม่ได้ทำสวน แต่ผู้จ้างเสนอให้เงิน ๕,๐๐๐ บาท ก็กลายเป็นว่ามีผล โดยไม่ต้องทำเหตุ นี่คือกฎของมนุษย์ เป็นกฎสมมติ คือเป็นความจริงแห่งเหตุและผล โดยขึ้นต่อ**สมมติ** (มติร่วม, การยอมรับร่วมกัน) แล้วก็**บัญญัติ** (ตั้ง วาง ตราไว้)

ภายใต้กฎของมนุษย์ที่ว่าทำสวน ๑ เดือน ได้เงิน ๕,๐๐๐ บาทนั้น ที่จริงมีกฎของธรรมชาติรองรับอยู่ คือ การทำสวนเป็นเหตุ และความเจริญงอกงามของต้นไม้เป็นผล กฎของธรรมชาตินี้มีความเป็นเหตุเป็นผลที่จริงแท้ คือ การทำสวนดูแลรดน้ำต้นไม้เป็นเหตุ ความเจริญงอกงามของต้นไม้เป็นผล เกิดจากการทำสวนเป็นเหตุ เหตุทำให้เกิดผล และผลเกิดจากเหตุ เป็นความจริงที่แน่นอน

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้จึงมีกฎ ๒ กฎ ซ้อนกันอยู่ คือ

๑. กฎของมนุษย์ = การทำสวน เป็นเหตุ
การได้เงิน ๕,๐๐๐ บาท เป็นผล

๒. กฎของธรรมชาติ = การทำสวน เป็นเหตุ
ความเจริญงอกงามของต้นไม้ เป็นผล

จะเห็นว่า สิ่งที่ต้องการอย่างแท้จริง คือผลตามกฎธรรมชาติ ได้แก่ความเจริญงอกงามของต้นไม้ ถ้าไม่มีความจริงตามกฎธรรมชาตินี้อยู่ กฎของมนุษย์ก็จะหมดความหมายไปในทันที

ผู้รู้เท่าทันสมมติ คือผู้ที่รู้เข้าใจเหตุผลตามความจริงแท้ที่ต้องการ อันได้แก่ความต้องการความเจริญงอกงามของต้นไม้ตามกฎธรรมชาติ ที่อยู่เบื้องหลังกฎสมมติของมนุษย์ รู้ว่าเราวางกฎสมมติของมนุษย์ขึ้นเพื่อความจริงตามกฎธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังนั้น

แต่ผู้ที่หลงสมมติ ติดตันอยู่แค่กฎของมนุษย์ และต้องการเพียงผลตามสมมติ คือการได้เงิน ๕,๐๐๐ บาท เมื่อเขามองไม่ทะลุถึงความจริงแท้ในธรรมชาติ เขาก็แปลกแยกจากธรรมชาติ เขาไม่ได้ต้องการความเจริญงอกงามของต้นไม้ เขาก็จะเอาแต่เงินเดือนที่เป็นผลตามสมมติ/สมมุตินั้น

เมื่อเขาหลงสมมติอย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความวิปริตวุ่นวาย ขึ้นในชีวิตและสังคม คือเขาจะทำสวนด้วยความจำใจฝืนใจ ไม่มี ความสุข ไม่ตั้งใจทำงาน ทำให้งานไม่ได้ผลดี และอาจเกิดการ ทุจริต เพื่อให้ได้เงินโดยไม่ต้องทำสวน หรือทำแบบหลบๆ เลี่ยงๆ อาจต้องมีการจัดระบบการควบคุมขึ้นมาๆ จนซับซ้อน แล้วก็ไม่ได้ผลจริงอยู่นั่นเอง

ในทางตรงข้าม ถ้าผู้ที่เกี่ยวข้อง ทำการด้วยความรู้ทัน สมมติ เขาต้องการผลที่แท้จริง ที่ตรงตามเหตุในธรรมชาติ คือ ต้องการความเจริญงอกงามของต้นไม้ เขาจะเต็มใจ และตั้งใจทำ สวน ตัวเขาเองก็ทำงานด้วยความพอใจมีความสุข และสังคมก็ได้ ความงามความอุดมของสวน โดยไม่ต้องคอยควบคุมอย่างวุ่นวาย

โดยนัยนี้ คนที่เข้าถึงความจริง จะปฏิบัติต่อสมมติอย่าง ถูกต้อง อย่างจริงจัง ยกตัวอย่าง ถ้าเราดูวินัยของพระ เราจะเห็น ชีวิตที่แท้ของผู้เข้าถึงความจริง เพราะท่านจัดวางวินัยเพื่อฝึกให้ พระภิกษุดำเนินชีวิตอย่างผู้ที่เข้าถึงธรรม

โดยธรรม ท่านบอกให้รู้ความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่มีแก่นสารที่แท้แน่จริง เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ควรยึดติด แต่ พร้อมกันนั่นเอง โดยวินัย ในชีวิตที่เป็นรูปธรรมอยู่ในโลก เราอยู่กับ สิ่งทั้งหลายตามสมมติ เช่น ท่านให้พระภิกษุมีจีวรเป็นเครื่องนุ่งห่ม เพียง ๓ ผืน เรียกว่าไตรจีวร เพื่อไม่ให้ฟุ่มเฟือยและไม่ต้องกังวล เป็นชีวิตแห่งความไม่ยึดติดในวัตถุ แต่จีวร ๓ ผืนนี้ เมื่อตกลงว่า เป็นของท่านแล้ว ท่านต้องรักษาให้ดี วินัยบัญญัติว่า พระภิกษุรูปใด ไม่ใส่ใจจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ไม่ระวังรักษา ไม่อยู่กับตัวแม้แต่คืนหนึ่ง ถ้าไม่ใช่ระยะเวลาที่ยกเว้นให้ ก็มีความผิด หรือว่าพระรูปใด จีวร ขาดเป็นรู แม้แต่เท่าหลังตัวเรือด ถ้าไม่เอาใจใส่ปะชุน ก็มีความผิด

คนที่ไม่เข้าใจคงมองว่า พุทธศาสนาสอนไม่ให้ยึดติดกับเรื่องวัตถุหรือทรัพย์สินสมบัติ พระน่าจะปล่อย ไม่ใส่ใจกับเรื่องเช่นนี้ แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ชีวิตที่แท้จริงของผู้ที่เข้าถึง *ธรรม* แสดงออกในการปฏิบัติตาม *วินัย*

ชีวิตที่เข้าถึงความจริงคือเข้าถึงธรรมนั้น ย่อมรู้ถึงเหตุผลตามสมมติของวินัยด้วย จึงเป็นชีวิตที่มีความรับผิดชอบอย่างสูง เป็นชีวิตที่เอาใจใส่ต่อกิจการของสังคมเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่า พระอรหันต์เป็นผู้นำในกิจการของส่วนรวมอย่างจริงจัง

แต่น่าแปลกใจว่า ในสังคมไทย ได้เกิดมีความเข้าใจและความเชื่อถือที่ผิดเพี้ยนขึ้นมาว่า ถ้าใครไม่เอาใจใส่ต่อเหตุการณ์ต่างๆ มีอะไรเกิดขึ้นก็เฉยๆ กลับมองว่าจะหมดกิเลส ต่างจากคติของพระพุทธศาสนาแต่เดิมมา ที่ถือว่า พระอรหันต์เป็นผู้นำในการแสดงความรับผิดชอบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เป็นผู้เคารพสงฆ์ ถือสงฆ์คือส่วนรวมและประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่

ขอให้ดูประวัติพุทธศาสนาทุกยุคที่เป็นมา เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น พระอรหันต์จะริเริ่มลุกขึ้นมาเรียกประชุม เวลาเกิดเหตุการณืใหญ่ๆ ของพระศาสนา พระอรหันต์จะเข้าร่วมประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหา เป็นสังฆกรณีย์ พระอรหันต์องค์ไหนไม่มาร่วมประชุม เช่นไปเข้าป่าเสวยฌานสุขอยู่ อาจถูกสงฆ์ลงโทษ (ให้ทำทัณฑกรรม)

ในประวัติศาสตร์ มีพระอรหันต์ถูกที่ประชุมสงฆ์ลงโทษหลายองค์ เช่น ในสมัยพระเจ้าอโศก ก็มีพระอรหันต์ถูกลงโทษ ในสมัยพระเจ้ามิลินท์ อาจารย์ของพระนาคเสนก็ถูกลงโทษ แต่ลงโทษโดยมอบงานให้ทำ หลักการนี้คือการถือสงฆ์และประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นใหญ่ เมื่อตัวไม่เอาอะไร ก็ทำให้แก่สังคม

พระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ขึ้นเอง แต่เมื่อสงฆ์ขยายตัวขึ้น เติบใหญ่ขึ้น พระองค์ก็ทรงเคารพในสงฆ์ การถือความสำคัญในกิจการของสังคมนี เป็นเรื่องที่เราจะต้องรู้ตระหนักไว้

ปัญญา สร้างความพอดี ให้ชีวิตและโลกนี้อยู่ยั่งยืน

ข้อต่อไปคือ เรื่องปัญญานำไปสู่การประสานประโยชน์ และการอยู่ร่วมกันด้วยดี ของระบบองค์กรรวมใหญ่ในโลก หรือการดำรงอยู่ของมนุษย์

ปัจจุบันนี้ เมื่อมนุษย์แต่ละคนหาความสุขให้แก่ตน ก็ส่งผลกระทบต่อกระเทือนก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย นอกจากต่อสังคมแล้ว สภาพแวดล้อมของธรรมชาติก็กลายเป็นปัญหาอย่างหนักด้วย ถ้าจะให้มนุษย์ชาติอยู่รอดปลอดภัย จะต้องให้ทั้งสามส่วนประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันให้ได้ คือให้ *บุคคล สังคม และธรรมชาติ* อยู่ดีด้วยกัน

แต่ขณะนี้ เราต้องประสบปัญหาจากความขัดแย้งกันระหว่าง ๓ ส่วนนี้ คือ ถ้าบุคคลได้ผลประโยชน์ ก็มักเกิดผลเสียต่อสังคม หรือต่อธรรมชาติ หรือทั้งสองอย่าง ถ้าจะให้สังคมอยู่ดี บุคคลก็หาประโยชน์และความสุขไม่ได้เต็มที่ ถ้ามนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็นบุคคลหรือสังคมก็ตาม จะได้ประโยชน์ ก็มักจะก่อผลเสียแก่ธรรมชาติ ถ้าจะให้ธรรมชาติอยู่ดี คนก็ต้องเสียผลประโยชน์ ต้องอดผลได้หรือพลาดความสุข อะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็นระบบของความขัดแย้ง คือผลประโยชน์และความอยู่ดีมีสุขของต่างฝ่ายขัดแย้งกัน

เวลานี้มนุษย์ยังหาทางออกในเรื่องนี้ไม่ได้ ว่าทำอย่างไรจะประสานประโยชน์ของทั้งสามส่วนหรือสามองค์ประกอบนี้ให้ได้ คือ ทำอย่างไรจะให้สิ่งที่เป็นผลดีเอื้อประโยชน์แก่บุคคล ก็ดีและเป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย อะไรที่ดีมีประโยชน์ต่อมนุษย์ ก็ดีต่อธรรมชาติด้วย อะไรที่ดีต่อธรรมชาติ ก็ดีต่อมนุษย์ด้วย

ในการแก้ปัญหานี้ มนุษย์จะต้องเข้าถึงการศึกษาค้นคว้าที่จะทำให้งุดหมายนี้สำเร็จให้ได้ คือ สำเร็จจุดหมายของการประสานประโยชน์ระหว่างองค์ประกอบสามส่วนนี้ แต่เวลานี้มนุษย์ยังติดตัน ยังไม่มีความคิดที่จะเห็นทางออกนี้ ทางออกอย่างดีที่สุดที่มนุษย์มองเห็นในปัจจุบัน คือระบบที่เรียกว่า *การประนีประนอม*

ปัจจุบัน มนุษย์ก็ใช้วิธีนี้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ ประนีประนอมกับธรรมชาติ ประนีประนอมอย่างไร ก็ขอให้มองดู

มนุษย์เข้าใจว่าตนจะมีความสุขด้วยการเสพวัตถุให้มาก และเพื่อจะให้มีความสุขมากๆ ก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาจัดสรรหรือผลิตเป็นสิ่งเสพลีงบริโภคบำรุงบำเรอความสุขของตน เมื่อถือคติว่ามนุษย์จะสุขที่สุด เมื่อเสพลีงมากที่สุด เขาก็ต้องจัดการเอาธรรมชาติมาใช้สนองความต้องการของตนให้เต็มที่ตามความพอใจ

แต่เวลานี้ได้เกิดมีสภาพติดตัน คือ ถ้ามนุษย์จะเสพลีงให้มากที่สุด ธรรมชาติก็จะพินาศ แล้วมนุษย์เองก็จะอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะทำอย่างไร มนุษย์ก็บอกว่าเราจะต้องอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่เมื่อจะให้ธรรมชาติอยู่ดี ตัวมนุษย์เองก็ไม่สามารถเสพลีงได้เต็มที่ ก็กลายเป็นความติดตันทั้งสองทาง คือ ถ้ามนุษย์จะเสพลีงให้สุขที่สุด ธรรมชาติก็พินาศ ถ้าไม่ให้ธรรมชาติพินาศ มนุษย์ก็อดความสุขที่ต้องการ นี่คือการที่จะต้องประนีประนอม ซึ่งหมายถึงการที่มนุษย์จะต้องยอมอดไม่ได้ความสุขบางส่วน เพื่อยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้

แต่ระบบประนีประนอมนี้ไม่มั่นคง เพราะว่าจำใจ หรือไม่เต็มใจ

การประนีประนอม คือ การที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ยอมเสียบ้าง เพื่อว่าแต่ละฝ่ายก็จะได้บ้าง เวลานี้มนุษยในโลกตะวันตกได้พัฒนาระบบจริยธรรมอย่างหนึ่งขึ้นมา เรียกว่าจริยธรรมสิ่งแวดล้อม (environmental ethics) ซึ่งเป็นจริยธรรมแห่งการประนีประนอม เป็นการกระทำด้วยความจำใจ ซึ่งทำให้มนุษย์ไม่สุขสมหวัง ไม่มีความสุขจริง ไม่เป็นการประสานกลมกลืน และมนุษย์ก็ทำไม่สำเร็จ

รวมความว่า ถ้ามนุษย์ไม่เข้าถึงจุดหมายแห่งการประสานกลมกลืนแห่งผลประโยชน์ ระหว่างบุคคล กับสังคม และธรรมชาติ ที่เป็นสามฝ่ายนี้ มนุษยชาติจะอยู่ด้วยดีไม่ได้ การสร้างสรรค์ปัญญาของมนุษยชาติจะต้องทำอันนี้ให้สำเร็จ

เรื่องนี้ทางธรรมมีคำตอบ และถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ยากเกินไป เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ คือเป็นสัตว์อันพึงฝึก เมื่อมนุษย์ฝึกฝนพัฒนา ก็คือเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวมนุษย์ในทางที่ดีขึ้น ซึ่งจะช่วยให้อะไรๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์เปลี่ยนไป แม้แต่ความสุขก็เปลี่ยนไปโดยมีช่องทางที่จะมีความสุขได้มากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องรอความสุขจากการเสพวัตถุเพียงอย่างเดียว เราจึงไม่ติดตัน

ถ้าเราติดอยู่กับแนวคิดที่ความสุขจะเกิดจากการเสพวัตถุ สิ่งเสพบริโภค เราก็ติดตันแน่นอน เพราะการเสพสิ่งเหล่านี้หมายถึงการที่เราจะต้องทำลายธรรมชาติ แล้วเราก็หนีระบบจริยธรรมแห่งการประนีประนอมไม่พ้น

จริยธรรมที่แท้จะต้องเป็นจริยธรรมแห่งความประสานกลมกลืน และเป็นจริยธรรมแห่งความสุข ในระบบที่สามส่วน คือ บุคคล สังคม และธรรมชาติ ประสานประโยชน์กัน

ในระบบนี้ องค์ประกอบที่เป็นหัวใจของการแก้ปัญหา ก็คือตัวคน เพราะคนเป็นองค์ประกอบที่เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติ กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง คนเป็นองค์ประกอบของสังคม คนมาอยู่รวมกันเป็นสังคม และคนก็อยู่ในสังคม และในอีกด้านหนึ่ง คนก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง และเป็นชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ และที่สำคัญ คือคนนั้นพัฒนาได้ ถ้าเราจัดการคนให้ถูกต้อง คนจะเป็นตัวประสานสังคมกับธรรมชาติได้ แล้วทั้งสามส่วนนั้นก็อยู่ร่วมกันด้วยดี

คนในฐานะที่เป็นส่วนของสังคม ก็คือ *บุคคล* และในฐานะที่เป็นส่วนของธรรมชาติ ก็คือ *ชีวิต* แต่เวลานี้มีความแปลกแยกกัน แม้แต่ในตัวคนเอง ระหว่างส่วนที่มาอยู่ในสังคม กับส่วนที่เป็นธรรมชาติ คือ *บุคคล* กับ *ชีวิต* แปรกแยกกัน และถึงกับมีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน ในเรื่องนี้คนทั่วไปมองไม่ค่อยเห็นว่าแปลกแยกกันอย่างไร

คนในฐานะที่เป็นบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม กับคนนั้นในฐานะที่เป็นชีวิต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ได้แปลกแยกกัน คือบุคคลต้องการอย่างหนึ่ง แต่ชีวิตต้องการอีกอย่างหนึ่ง ท่านเชื่อไหม? แต่ละคนนี่แหละ เวลานี้เป็นปัญหา ปุ่ชุนจะเป็นอย่างนี้แทบทั้งนั้น

ยกตัวอย่าง เช่นการกินอาหาร บุคคลต้องการกินอาหาร เพื่อเสพรสเอร็ดอร่อย แต่ชีวิตต้องการได้อาหารเพื่อเอามา ซ่อมแซมหล่อเลี้ยงตัวมัน ทีนี้ บุคคลนั้นไปเจออาหารที่ตัวอร่อย ก็กินมากมายจนล้นท้องอืดอัด เจออาหารที่ตัวไม่ถูกใจ ก็กินน้อย เกินไปหรือแทบจะไม่กิน ร่างกายได้อาหารไม่พอ หรือบุคคลเจอ ของอร่อยที่ตัวชอบ แต่เป็นพิษเป็นภัยทำอันตรายแก่ชีวิต ก็กินเข้าไปๆ นี่คือตัวบุคคลได้ แต่ชีวิตเสียหาย ทำลายสุขภาพของคน

เวลานี้เป็นกันมาก ชีวิตซึ่งเป็นตัวจริงตัวแท้ของคน ต้องการอย่างหนึ่ง แต่บุคคลที่เป็นตัวตนในความยึดถือของคน ต้องการอีกอย่างหนึ่ง ชัดแย้งแปลกแยกกัน เมื่อบุคคลไปกินสิ่งที่ ตัวต้องการ ชีวิตก็ได้สิ่งที่มันไม่ต้องการ แต่สิ่งที่ชีวิตต้องการ บุคคล นั้นก็ไม่กิน ทีนี้ ชีวิตนั้นเป็นตัวแท้ตัวจริงของคน บุคคลท่านเรียกว่า เป็นเพียงตัวสำแดง เมื่อคนกินอาหารอย่างที่ว่ามานั้น จึงกลายเป็น การให้บุคคลมาทำร้ายชีวิตของคน ก็คือคนทำร้ายตัวเอง นั่นเอง

ทีนี้ ถ้าเราพัฒนาคนให้สามารถประสานประโยชน์ในตัวเขา เองได้ ระหว่างตัวคนในฐานะที่เป็นบุคคล กับตัวคนในฐานะที่เป็น ชีวิต ให้บุคคลกับชีวิตมีบูรณาการในตัวคน ถ้าเพียงเขาประสานอัน นี้ได้ ก็เป็นการพัฒนาคนขั้นพื้นฐาน แล้วเขาก็จะประสานสังคมกับ ธรรมชาติให้เข้ากันได้ ให้มันเอื้อประโยชน์แก่กันได้

จะเห็นว่าแค่กินอาหารก็ยุ่งแล้ว ปัจจุบันนี้ คนมักกินอาหาร เพื่อสนองความต้องการของตัวตนที่เป็นบุคคล แล้วทำให้ชีวิตแย่ แต่ครั้งจะสนองความต้องการของชีวิต ให้ชีวิตเป็นอยู่ดี มีคุณภาพ ตัวบุคคลบอกว่าไม่ชอบ ไม่อยากกิน ฉันไม่เอา ฉะนั้น เราจึงต้องให้ คนพัฒนา ดังที่ว่าเป็นการพัฒนาคนขั้นพื้นฐาน ก็คือการศึกษา นั่นเอง โดยมี *ปัญญา* มาชี้นำ และ *สติ* ก็ทำงานให้สำเร็จได้

ดังจะเห็นว่า ในพระพุทธศาสนา ท่านเริ่มการฝึกฝนพัฒนาเบื้องต้น ตั้งแต่การกินอยู่ดูฟัง จะกิน ก็ใช้หลัก *โภชนเนมัตตัญญูตา* คือความรู้จักประมาณในการบริโภค กินด้วยปัญญา ให้ได้กินพอดี

การพัฒนาที่จะต้องไปด้วยกันกับการฝึกกิน ก็คือ การใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ดู-ฟัง นี่เป็นระบบการศึกษาพัฒนามนุษย์ที่สำคัญ ซึ่งเรามักจะมองข้าม

บุคคลออกมาจากสิ่งที่เรียกว่าอัตตา คำว่าบุคคลกับอัตรานี้ เป็นตัวเดียวกัน ทางพระบอกว่าเป็นศัพทวิพจน์ จากการยึดติดถือมั่นในชีวิต ก็เกิดมีบุคคลเป็นตัวตนขึ้นมา แล้วคนก็มีตัวตนที่ต้องสนองความต้องการ แต่ตัวตนอันนี้ไม่ใช่ชีวิต ชีวิตเป็นสิ่งที่มิตามธรรมชาติ ส่วนตัวตน (อัตรตา) นี้ เราปรุงแต่งขึ้นมา

ที่นี่ ทำอย่างไรจะให้เจ้าตัวบุคคลหรืออัตรานี้ เข้าไปรู้ความจริงของมันที่เป็นชีวิตอันเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แล้วประสานประโยชน์ระหว่างตัวบุคคลที่เป็นอัตรานั้น กับชีวิตคือกายกับใจที่แท้ซึ่งมีตามธรรมชาติ ถ้าเราสามารถประสานประโยชน์นี้ได้ เราก็จะทำให้องค์ ๓ ในระบบการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์มากลมกลืนกันอย่างประสานประโยชน์

หมายความว่า ถ้าตัวบุคคล ที่เป็นหน่วยสังคม กับชีวิต ที่เป็นหน่วยธรรมชาติ ประสานกลมกลืนเข้าด้วยกัน สังคมกับธรรมชาติก็จะอยู่ร่วมกันด้วยดี และเมื่อนั้น มนุษยชาติก็จะอยู่รอดปลอดภัย ฉะนั้น ในการสร้างสรรคปัญญา จะต้องแก้ไขปัญหานี้ให้ได้

หน้าที่สำคัญที่ปัญญาทำในตอนนี ก็คือ ปัญญาที่รู้ความจริง เช่น เมื่อรู้ความมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ แล้ว ปัญญา ก็จะชี้แนะสั่งปรับให้เกิดความพอดี เช่น ในการกิน ถ้าเราไม่พิจารณาความมุ่งหมายของการกิน แล้วกินโดยไม่รู้เข้าใจ ไม่รู้จักคิด เอาแต่จะกินเพื่อเอร็ดอร่อยลิ้น เราก็จะกินเข้าไปๆ จนกระทั่งท้องกาง อาหารไม่ย่อย หรือกินเข้าไปๆ ให้อร่อย ทั้งที่เป็นโทษต่อร่างกาย เช่น มีสารเคมีปรุงแต่งกลิ่น สี รส เป็นอันตรายต่อสุขภาพ

แต่พอเรา รู้ความมุ่งหมายของการกินว่า เรากินเพื่อซ่อมแซมร่างกาย บำรุงหล่อเลี้ยงให้เรามีสุขภาพดี แข็งแรง แล้วจะได้ใช้ชีวิตร่างกายนี้ไปทำสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ หรือดำเนินชีวิตที่ดีมีคุณค่า พอเรา รู้ความมุ่งหมายแค่นี้ ก็คือปัญญาเกิดขึ้น มีความเข้าใจถูกต้อง การกินพอดีก็เกิดขึ้นทันที คือ กินอาหารได้ปริมาณ และคุณค่าที่ตรงกับความต้องการของชีวิตร่างกาย

ปัญญาที่รู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย รู้จักการทำและความมุ่งหมายอย่างนี้ เป็นตัวปรับทำให้เกิดความพอดี และการที่จะทำการอันจะให้เกิดผลดีตามความมุ่งหมาย เป็นการพัฒนาของปัญญาที่จะรู้เข้าใจกรรมที่ดีที่ชั่ว ที่จะทำให้เกิดปัญญามองเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นตัวเริ่มต้นนำเข้าสู่วิถีชีวิตดีงามถูกต้อง ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา

ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐินั้น เป็นองค์ประกอบข้อแรกของวิถีชีวิตที่ดีงาม โดยปัญญาที่รู้เหตุผล มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น เข้ามานำวิถีชีวิตแทนอวิชาและตัณหา ช่วยให้สนองความต้องการที่ถูกต้องตามเป็นจริงของชีวิต แทนที่จะสนองความต้องการของตัวตนที่คิดปรุงแต่งขึ้นมา

ปัญญา พาพ้นวงจรแห่งความเจริญและความเสื่อม

การที่มนุษย์พัฒนาขึ้นไปนั้น เมื่อก็บอกรั้งหนึ่งแล้วว่า เราพัฒนาจากการอยู่รอดด้วยกิเลส ไปสู่การอยู่ดีด้วยปัญญา เมื่อมนุษย์พัฒนาขึ้นมา ก็สามารถใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตมากขึ้น อาศัยกิเลสน้อยลง เช่น อาศัยตัณหาน้อยลง อาศัยมานะ อาศัยความกลัวน้อยลง ไม่ต้องขึ้นต่อสัญชาตญาณ

การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเป็นบทพิสูจน์การพัฒนามนุษย์ชีวิตที่ถึงความสำเร็จในการพัฒนาสูงสุด จึงเรียกว่า “ปัญญาชีวิต” หรือ “ปัญญาชีวะ” คือชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา และบุคคลที่มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา คือมีปัญญาชีวะ หรือมีปัญญาชีวิตนั้น ก็เรียกว่า “ปัญญาชีวิ” แปลว่า ผู้มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

เมื่อพูดถึงสังคมมนุษย์ ก็คือ ทำอย่างไรจะให้สังคมมนุษย์นี้เป็นสังคมของคนที่อยู่ดีด้วยปัญญา การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษยชาติ ก็ขึ้นอยู่กับพัฒนาคนให้อยู่ดีด้วยปัญญานี้แหละ

การอยู่ด้วยปัญญามีลักษณะแสดงออกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งพัฒนาสูงขึ้นไปจากธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนที่มีกิเลส จะเห็นว่า มนุษย์นั้นตามปกติจะมีความเป็นไปอย่างหนึ่งที่เรียกว่า ความเสื่อมและความเจริญ เมื่อมองไปที่สังคมมนุษย์ จะเห็นว่ามีความเจริญแล้วก็มีเสื่อม หมุนเวียนไปเรื่อยๆ ซึ่งหลายคนจะพูดอ้างหลักธรรมว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง มันไม่เที่ยง จึงเป็นอย่างนั้น

อย่างไรก็ตาม ในทางธรรม ท่านไม่ได้ยอมปล่อยให้ต้องเป็นไปอย่างนั้น ท่านไม่ได้บอกให้ปลงว่า เออ สิ่งทั้งหลาย มันเจริญแล้ว ก็ต้องเสื่อมเป็นธรรมดา จะทำอย่างไรได้ ก็ต้องปล่อยมันไป การปลงอย่างนี้ท่านไม่ยอมรับ ถ้าใครทำอย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็นคนประมาท

ธรรมชาติของมนุษย์นั้น เมื่อยังมีกิเลส ยังไม่ศึกษา ยังไม่พัฒนา เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นหรือถูกภัยคุกคาม จึงจะลุกขึ้นดิ้นรน ขวนขวาย เช่น ยากจน ไม่มีจะกิน หรือคนอื่นจะรุกรานเบียดเบียน จึงอยู่นิ่งไม่ได้ ต้องลุกขึ้นมาหาทางแก้ไข แต่พอแก้ปัญหาเสร็จ มีความสุขสบาย ก็มีความโน้มเอียงที่จะปล่อยตัว นอนเสวยสุข เฉื่อยชา พอเฉื่อยชา มัวแต่นอนเสวยสุข ทีนี้ก็เสื่อม ต่อเมื่อไรมีทุกข์เดือดร้อนขึ้นมาอีก จึงจะลุกขึ้นมาดิ้นรนขวนขวายใหม่ มนุษย์ก็จึงจมอยู่ในวงจรของความเสื่อมและความเจริญแบบนี้

นั่นคือวิสัยของมนุษย์ปุถุชน ที่ท่านเรียกว่าคนไม่มีการศึกษา ไม่พัฒนา หรือไม่ได้ฝึกอบรมตน ซึ่งตกอยู่ใต้อำนาจของความเสื่อมและความเจริญแบบนี้ เพราะตนเองปฏิบัติไม่ถูกต้อง คือ เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม จึงลุกขึ้นดิ้นรนขวนขวาย แต่เมื่อประสบความสำเร็จดีงามแล้ว ก็ปล่อยตัว เรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา มัวแต่นอนเสวยสุข เรียกว่าตกอยู่ในความประมาท

แม้แต่พระอริยบุคคลก็ยังได้รับคำเตือนจากพระพุทธเจ้าว่า ตราบใดยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยังไม่พ้นอำนาจของความประมาทที่ทำให้ต้องวนอยู่ในวงจรแห่งความเจริญและความเสื่อมอย่างนี้

การที่ว่าเมื่อได้ตีตีมีความสุขประสบความสำเร็จแล้วมีความโน้มเอียงที่จะอยู่นิ่งเฉยเฉื่อยชานี้ ท่านเรียกว่า *ความประมาท* ขนาดพระอริยบุคคล เช่นพระโสดาบัน ถ้ามีความภูมิใจ เกิดความชื่นชมยินดีว่า แหม เราได้บรรลุคุณธรรมวิเศษอย่างสูง เราก้าวหน้ามามากแล้ว พอมีความรู้สึกละเลยอย่างนี้ ท่านเรียกว่ามีความ *สันโดษในกุศลธรรม* ถ้ามีความสันโดษอย่างนี้ ท่านถือว่าเสื่อม พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *ปมาทวิหารี* แปลว่า “ผู้อยู่ด้วยความประมาท”

สันโดษนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสว่าดีหรือไม่ดีในตัวของมันเอง มันอยู่ที่ว่าสันโดษในอะไร ถ้าสันโดษในกุศลธรรม คือพอใจในสิ่งที่ดีงาม ไม่สร้างสรรคยิ่งขึ้นไป ท่านเรียกว่าเป็นผู้ประมาท ไม่ถูกต้อง ความสันโดษในสิ่งบำรุงบำเรอความสุขส่วนตัว หรือสันโดษในสิ่งเสพ จึงจะถูก แต่ในกุศลธรรมต้องไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสว่า ที่พระองค์ตรัสรู้ก็เพราะไม่สันโดษ

ความไม่สันโดษในกุศลธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญ ท่านยกขึ้นตั้งเป็นหลัก ทั้งในพระสูตร และพระอภิธรรม เป็นธรรมข้อสำคัญยิ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เราจึงต้องก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในการสร้างสรรคความดีงามและประโยชน์สุข

เมื่อเราไปสันโดษในกุศลธรรม คือในความดีงาม ในการสร้างสรรคสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ พระท่านติเตียนว่าเป็นความประมาท ทำให้เกิดความเสื่อม

ตามปกติเราก็สอนกันว่า จงตั้งใจทำความดีต่างๆ อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา แต่แค่นั้นไม่พอ พระพุทธเจ้าทรงเน้นความไม่ประมาทในความดีนั้นด้วย คือไม่ให้หยุด ไม่ให้พอ ไม่ให้เฉื่อย ไม่ให้รอ ในการทำความดีนั้นๆ เพราะความประมาทเป็นหลุมพราง ที่คอยดักคนที่เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ

เพื่อจะไม่ให้ตกหลุมพรางและวนเวียนอยู่ในวงจรแห่งความเสื่อมความเจริญ พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นความไม่ประมาท ในทางพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องนี้เป็นอย่างสูง แม้กระทั่งเป็นปัจฉิมวาจาของพระพุทธเจ้าคือพระดำรัสสุดท้ายก่อนปรินิพพาน

เราจะต้องมีความไม่ประมาทอยู่เสมอ คือหยุดไม่ได้ เราจะต้องหนีให้พ้นวงจรของความเสื่อมความเจริญอย่างที่ว่ามานั้น

มิใช่แค่ที่ว่าเมื่อถูกทุกข์บีบคั้นมีภัยคุกคาม จึงลุกขึ้นดิ้นรน ขวนขวาย พอประสบความสำเร็จ ก็หยุดนิ่ง อยู่เฉย เพลิดเพลินเสพสุข แล้วก็เสื่อม แม้แต่เมื่อประสบทุกข์ หรือพบ ความเสื่อมแล้ว ปล่อยให้สบายใจหายทุกข์ เพราะจัดการภายใน ได้แล้ว มีความโน้มเอียงที่จะปล่อยตัว แล้วก็เลยไม่ขวนขวาย ไม่แก้ปัญหาภายนอก อย่างนี้ก็ตกอยู่ใต้ลัทธิความประมาทเหมือนกัน ฉะนั้น ความประมาทจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องระวังมาก

ในโลกมนุษย์นี้ เมื่อยังเป็นปุถุชนมีกิเลสอยู่ ยังไม่พัฒนา ไปๆ มาๆ บางสังคมก็สร้างระบบหรือวิถีชีวิตอย่างหนึ่งขึ้นมา เพื่อจะใช้เป็นเครื่องบีบรัดคน ให้มีทุกข์มีภัยอยู่เรื่อยๆ จะได้นอนนิ่งอยู่ ไม่ได้ ต้องลุกขึ้นมากระตือรือร้นดิ้นรนขวนขวาย ระบบนี้เรียกว่า **ระบบแข่งขัน**

ระบบแข่งขัน ก็คือการสร้างทุกข์และภัยให้กรุ่นตลอดเวลา ทุกข์จะได้บีบคั้น ภัยจะได้คุกคาม ให้คนหยุดนิ่งไม่ได้ ถ้าแกไม่แข่ง ไม่เอาชนะ ไม่ไปให้เหนือเขา แกจะอยู่ไม่รอด แกจะแย่ แกจะตาย นะ ระบบแข่งขันนี้เป็นตัวบีบเร่ง โดยใช้กิเลสของมนุษย์นั้นแหละ มาเป็นเครื่องมือ เป็นระบบทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ที่ขอเรียกว่า **ระบบทุกข์ภัยประดิษฐ์**

ระบบทุกข์ภัยประดิษฐ์นี้ ช่วยให้คนไม่ประมาท แต่ท่านไม่ยอมรับ เพราะเป็นความไม่ประมาทเทียม คนที่อยู่ใต้ระบบนี้ต้อง กระตือรือร้นขวนขวายดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ก็ทำให้เกิดความเจริญ ในแง่หนึ่ง แต่มันไม่ประกอบด้วยปัญญา เพราะเป็นการแข่งขันดิ้นรนเพียงเพื่อเอาตัวรอด และเพื่อเอาให้แก่ตัว ไม่ได้คำนึงถึง ประโยชน์ของส่วนรวม ตลอดจนความเสียหายเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นแก่ใครๆ จึงไม่ใช่ความไม่ประมาทที่ต้องการ

ทำอย่างไรจะให้คนมีความไม่ประมาทที่แท้ ความไม่ประมาทที่แท้ ก็คือการอยู่ด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นบทพิสูจน์การพัฒนามนุษยชาติว่ามนุษย์จะสามารถอยู่ด้วยปัญญาได้หรือไม่ คือไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม ไม่ต้องใช้ระบบทุกข์ภัยประติษฐ์ของการแข่งขันมาบีบคั้น แต่ให้ไม่ประมาทได้ด้วยสติปัญญา

สติปัญญา เป็นอย่างไร **สติ** คือการคอยระลึกรอคอยนึกอยู่เสมอ ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ทันทต่อเหตุการณ์ หมายความว่า อะไรเกิดขึ้นเป็นไปรอบตัวเรา นี้มันจะมีผลกระทบต่อชีวิต ต่อความเสื่อมความเจริญ ต่อความดีงาม ต่อครอบครัว ต่อสังคมของเรา ก็จับเอามานึก เอามาระลึก เอามาดู เอามาสำรวจทั้งหมด แล้วใช้ **ปัญญา** พิจารณาว่าอันไหนจะเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม อันไหนจะเป็นเหตุให้เกิดความเจริญ เหตุปัจจัยนั้นๆ เป็นอย่างไร จะป้องกันแก้ไขหรือทำให้มีให้เพิ่มขึ้นมาได้อย่างไร

ถ้ามีสติตื่นตัว ทันทต่อเหตุการณ์ แล้วใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบเหตุปัจจัยอยู่เสมอ เราก็สามารถสร้างสรรค์เหตุปัจจัยของความเจริญ และป้องกันเหตุปัจจัยของความเสื่อมได้ เราก็สามารถที่จะไม่เสื่อม และมีความเจริญได้เสมอ นี่คือ การอยู่ด้วยสติปัญญา อย่างนี้เรียกว่าความไม่ประมาทที่แท้ พระพุทธศาสนาสอนให้เราอยู่ด้วยสติปัญญาอย่างนี้

เมื่ออยู่ด้วยสติปัญญา ก็ไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม เพราะใช้สติปัญญาเร่งตัวเองอยู่ตลอดเวลา

ถ้าปฏิบัติอย่างนี้ มนุษย์จะสามารถมีความเจริญได้ โดยไม่เสื่อม ในพระพุทธศาสนาจึงมีหลักการที่สอนว่า ถ้ามนุษย์ไม่ประมาท ก็จะมีแต่เจริญ ไม่มีเสื่อม

หลักการสองอย่างนี้ เหมือนกับค้ำกัน คือ หลักศีลธรรมสอนว่า *อนิจจัง...* สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ชวนให้เราโน้มเอียงที่จะเข้าใจไปว่า เออ อะไรๆ เจริญแล้ว ก็ต้องเสื่อมไปเป็นธรรมดา การพูดอย่างนี้ระวังจะผิดหลักพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาบอกว่า *ถ้าเธอไม่ประมาท จะมีแต่เจริญ* ไม่มีเสื่อม อันนี้เหมือนตรงกันข้าม แต่ที่จริงคือประสานกลมกลืนกัน เพราะไม่ว่าจะเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วเจริญ เจริญแล้วเจริญต่อไปหรือยิ่งขึ้นไป หรือเสื่อมแล้วเสื่อมต่อไป ก็เป็นความเปลี่ยนแปลงตามหลักอนิจจังทั้งนั้น แต่จะเปลี่ยนไปอย่างไร ก็แล้วแต่เหตุปัจจัยที่จะเกิดขึ้น หรือที่เราจะทำเอา

เวลานี้ พระพุทธศาสนาอยู่ในสภาพที่ประชาชนมีความเข้าใจว่าแห้วมาก จะต้องประสานให้ได้ว่า ทั้งสองอย่างนั้น ที่จริงเป็นหลักการเดียวกัน หลัก*อนิจจัง* ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปเป็นธรรมดา หลัก*ความไม่ประมาท* ก็มาบอกต่อไปว่า ถ้าเธอไม่ประมาท เธอก็จะมีแต่อนิจจังในทางที่เจริญ ไม่มีเสื่อม โดยเฉพาะความไม่ประมาทนี้ จะเป็นบทพิสูจน์การพัฒนามนุษย์อย่างที่ว่าแล้ว

เป็นไปได้ไหมที่จะทำให้มนุษย์ชาติอยู่ได้ด้วยปัญญาถึงขนาดนี้ ที่จะไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม แต่สามารถที่จะแก้ไขป้องกันความเสื่อม และสร้างสรรค์ความเจริญได้ด้วยสติปัญญา อันนี้แหละเป็นบทพิสูจน์ ถ้าเราไม่สามารถพัฒนามนุษย์ถึงขั้นนี้ มนุษย์ก็ต้องตกอยู่ใต้วงจรของความเสื่อมและความเจริญต่อไป แล้วก็ต้องอาศัยระบบแข่งขันมาช่วยบีบให้ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่มนุษย์ไม่พัฒนาตัวให้มีความไม่ประมาทแท้ด้วยสติปัญญา ถ้าไม่ถูกทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคาม ก็จะเฉื่อยชาเกียจคร้าน ถ้าเป็นอย่างนั้น เราให้มีการแข่งขันดีกว่า แต่เอาแค่นี้ไว้บ้าง และจะต้องทำด้วยความรู้เท่าทัน

ในบางสังคม คนมีความโน้มเอียงที่จะเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา ผัดเพี้ยน รอโชคช่วย ถ้าอย่างนี้ ก็ต้องใช้อุบาย คือเอาทุกซ์บีบคั้นภัยคุกคามนี้แหละมาใช้ จะได้บีบบังคับเขาให้ขวนขวายขึ้นมาบ้าง นี่ก็คือระบบแข่งขัน

ถ้าคิดจะใช้ระบบแข่งขัน ซึ่งเป็นที่นิยมกันในยุคปัจจุบัน เราจะต้องมองด้วยความรู้เท่าทัน ว่ามนุษย์จำพวกหนึ่ง ถ้าไม่ถูกบีบบังคับด้วยการแข่งขัน ก็จะไม่สร้างสรรค์ เราจึงต้องไปสู่ขั้นที่สอง คือ ทำให้เขาถูกการแข่งขันบีบบังคับ เพื่อจะได้ทำการสร้างสรรค์ขึ้นมา เป็นการใช้ระบบทุกซ์ภัยประดิษฐ์มาช่วย

แต่จะหยุดแค่นั้นไม่ได้ เราจะต้องพัฒนามนุษย์ต่อไปให้ถึงขั้นที่สาม คือ ให้เขาสามารถสร้างสรรค์ได้ โดยไม่ต้องถูกบีบบังคับ เพราะถ้ายังอยู่ในขั้นแข่งขัน มนุษยชาติก็ไม่มีความปลอดภัย เนื่องจากแต่ละคนมุ่งเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่ได้ใช้ปัญญาที่แท้

เวลานี้ เรายังไม่พ้นจากสภาพที่ว่ามานี้ ในเวทีโลกยังเต็มไปด้วยการแข่งขัน สังคมแต่ละสังคมมุ่งแต่เรื่องของการแข่งขันกัน อย่างสังคมอเมริกันเวลานี้ ที่ร้องทุกซ์โอดครวญว่าตัวเองกำลังสูญเสียความยิ่งใหญ่ ก็ยังเอาแต่ตัดพ้อว่า ที่ตัวเองสูญเสียความยิ่งใหญ่ไปนั้น เป็นเพราะคนอเมริกันยุคปัจจุบันนี้ สูญเสีย competitiveness ไม่ค่อยมีความพร้อม ไม่ค่อยมีความสามารถในการแข่งขัน

นี้แหละ ในการที่จะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ และความเป็นผู้นำของอเมริกา เขาพากันไปเน้นอยู่ที่ตรงนี้แหละ ว่าจะทำอย่างไรให้คนอเมริกามี competitiveness เวลานี้ก็เน้นกันใหญ่ ไม่รู้จะปลุกขึ้นไหวหรือเปล่า

อย่างไรก็ตาม การทำอย่างนั้นมีใช่เป็นวิธีการที่จะสร้างสรรค์มนุษยชาติ ไม่ใช่ทางออกที่แท้จริง แต่เป็นเรื่องของการแข่งขันแย่งชิงความยิ่งใหญ่เหนือกัน ที่มองกันเป็นศัตรูคู่ปรปักษ์ และต่างก็เห็นแก่ผลประโยชน์ของสังคมของตนๆ เป็นการเบียดเบียนก่อปัญหา ไม่ใช่การที่จะแก้ปัญหาให้ทางรอดแก่มนุษยชาติ

ตกลงว่า บทพิสูจน์มนุษยชาติ คือการพัฒนาคนให้อยู่ดี มีความไม่ประมาทอยู่เสมอด้วยสติปัญญา

ปัญญา พัฒนาศักยภาพที่จะมีความสุข และชีวิตที่มีประสิทธิภาพ

เรื่องต่อไปคือปัญญากับชีวิตที่มีประสิทธิภาพและความสุข

ตามที่บอกแล้วว่า ปัญญาเป็นหัวใจของการพัฒนาคน ปัญญา มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบด้านอื่นของชีวิต ทั้งพฤติกรรมและสภาพจิตใจ ดังได้พูดไปข้างแล้ว

ในด้านสภาพจิต สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความสุข เมื่อคนพัฒนาขึ้นไป เขาก็มีช่องทางที่จะมีความสุขมากขึ้น คนที่ยังไม่พัฒนามักมีความสุขด้านเดียว คือความสุขจากการกินเสพบริโภคน ซึ่งเป็นการมีความสุขแบบพึ่งพาอาศัย ขึ้นต่อวัตถุต่ออารมณ์หรือสิ่งเร้าภายนอก เมื่อเขาอยู่ไป ความสุขก็ขึ้นต่อวัตถุมากขึ้นทุกที จนกระทั่งสูญเสียอิสรภาพไปโดยไม่รู้ตัว คือถ้าไม่มีสิ่งเสพ ก็อยู่ดีมีความสุขไม่ได้

เวลานี้ แม้แต่การศึกษาก็ถนัดหรือโน้มน้าวไปยังในทางของการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข โดยแทบไม่รู้ตัว ความหมายของการศึกษาที่สัมพันธ์กับความสุข แทบจะกลายเป็นว่า การศึกษาคือการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข คนมีการศึกษากันเก่ง เก่งอะไร ก็เก่งในการที่จะหาสิ่งต่างๆ มาเสพบำเรอความสุข การศึกษาที่พัฒนาคนอย่างนี้ ทำให้เสียดุลยภาพ เสียดุลยภาพอย่างไร

ศักยภาพอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือความสามารถที่จะมีความสุข ถ้าเราพัฒนาแต่ความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข ไม่รักษาไม่พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข อยู่ไปๆ ก็ จะปรากฏว่า ศักยภาพด้านนั้นหายไป ความสามารถที่จะมีความสุข ลดน้อยลง อยู่ไปๆ เลยกลายเป็นคนที่มีความสุขได้ยากยิ่งขึ้น

คนจำนวนมากในปัจจุบันนี้ เก่งจริงในการหาสิ่งเสพบำเรอความสุข แต่ไม่เก่งในการที่จะมีความสุข เพราะเขาสูญเสียความสามารถที่จะมีความสุข การศึกษาเวลานี้ไม่ได้มองว่า เราจะต้องพัฒนาคนทั้งสองด้านให้ได้ดุลยภาพ คือ พัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุข พร้อมกับพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข

ถ้าเราพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข คนอยู่ในโลกนานไป ก็ยิ่งมีความสุขง่ายขึ้น เมื่อเป็นคนสุขง่ายขึ้น แลก็มีความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบำเรอความสุขได้เพิ่มขึ้นด้วย เราก็สุขท่วมท้น สุขกำลังสอง เพราะสิ่งบำเรอความสุข เราก็หาได้เก่งขึ้น พร้อมกันนั้น ความสามารถที่จะมีความสุขของเราก็มากขึ้น เราก็สุขง่ายขึ้นด้วย และเมื่อเราหาสิ่งเสพมาได้มากมายเกินจำเป็นที่จะทำให้เรามีความสุข เราก็เอาไปเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ ช่วยให้สังคมอยู่ดีมีสุขมากขึ้น

ความสามารถมีความสุขที่พัฒนาได้นั้นมีหลายช่องทาง จนกระทั่งในที่สุด ปัญญาที่แหละจะเป็นคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์มีความสุขในตัวของเขาเอง ซึ่งเป็นความสุขสดใสที่ไม่ต้องแสวงหา

เวลานี้ คนส่วนมากต้องอยู่ด้วยความสุขแบบแสวงหา การแสวงหาแสดงว่าตัวเองไม่มีความสุขในปัจจุบัน คนที่ขาดความสุขก็แสวงหาความสุข เมื่อคนพัฒนาขึ้นไป เขาจะต้องมีความสุขเป็นคุณสมบัติในตัวเอง คือมีความสุขเป็นคุณสมบัติประจำตัว ซึ่งเป็นความสุขตลอดทุกเวลา เมื่อมีความสุขอยู่ในตัวแล้ว ก็ไม่ต้องหาความสุข ความสุขที่ได้มาจากข้างนอกก็แค่เป็นส่วนเสริม

การศึกษาในปัจจุบันดูเหมือนว่าจะทำงานคลาดเคลื่อนไป คือ แทนที่การศึกษาจะทำให้คนมีความสุข กลับกลายเป็นว่า การศึกษาทำให้คนเป็นนักหาความสุข ซึ่งเป็นผลร้ายทั้งต่อชีวิตของตัวบุคคล และซ้ำเติมการเบียดเบียนกันในสังคม

การศึกษาที่ทำให้คนเป็นนักหาความสุข โดยมุ่งพัฒนาแต่ความสามารถที่จะหาความสุขเพียงด้านเดียว จะบีบคนให้เหลือช่องทางที่จะมีความสุขน้อยลงและแคบเข้า จนกระทั่งช่องทางแห่งความสุขของเขาเหลืออยู่แต่การเสพวัตถุอย่างเดียว เมื่อชีวิตและความสุขของเขาฝากไว้กับการเสพวัตถุแล้ว เมื่อใดเขาเบื่อหน่ายหรือผิดหวังต่อวัตถุ เขาก็จะเบื่อหน่ายชีวิตด้วย เมื่อใดวัตถุหมดความหมาย ชีวิตก็จะหมดความหมายสำหรับเขาด้วย

ในทางตรงข้าม ทานทีที่มีการศึกษาที่แท้ ที่ถูกต้อง ความสุขก็จะพัฒนา และช่องทางที่จะมีความสุขก็จะเพิ่มขึ้นในทานที พร้อมกันนั้น ชีวิตของบุคคลนั้นก็พึ่งพาขึ้นต่อความสุขจากการเสพวัตถุน้อยลงไปๆ เพราะมีความสุขเป็นทุนในตัวอยู่แล้ว และมีช่องทางมากมายในการที่จะมีความสุข

ในโอกาสที่น้อยนี้ ขอยกตัวอย่างเพียงวิธีเดียว ให้เห็นว่า การศึกษาที่แท้พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขขึ้นได้อย่างไร

การศึกษาเริ่มต้นจากที่เดียวกันกับความสุข เราจะแยก ความสุขออกจากการศึกษา หรือเอาการศึกษามาเสริมเพิ่ม ความสุขก็ได้

ตามปกติ คนเรานี้มีความสุขจากสิ่งเสพเป็นพื้นฐาน โดย เสพอารมณ์เสพสิ่งเร้าที่ให้ความสุข ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เราอยู่ในโลกนี้โดยใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ รับรู้และเสพประสบการณ์ต่างๆ ชีวิตของเราแต่ละวันนี้อยู่กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจนั้น ตาดู หูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายเสพสัมผัส และใจคิดคำนึงไปต่างๆ

ลองมองให้ชัดว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรานี้ ทำ หน้าที่อะไรบ้าง เราบอกว่าทำหน้าที่รับรู้ พระบอกว่าไม่ใช่รับรู้ อย่างเดียว แต่รู้สึกด้วย จึงรวมเป็นการทำหน้าที่ ๒ อย่าง

ด้านหนึ่ง คือ รับรู้ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยเฉพาะรับรู้ข้อมูล เช่นตาดูว่า เขียว ขาว ดำ แดง ยาว กลม เหลี่ยม เป็นต้น หูฟังว่า เสียงทุ้ม เสียงแหลม เสียงนก เสียงกา ฯลฯ

ที่นี่ อีกด้านหนึ่ง มันรู้สึกด้วย พร้อมกับรับรู้ ก็มีความรู้สึก ตาดูก็รู้สึกสบายตา หูฟังก็รู้สึกสบายหู หรือตรงกันข้าม ก็ไม่สบาย ตา ไม่สบายหู มีทุกครั้ง มันคู่กันไป

เป็นอันว่า คนเรามีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมสองด้าน คือ ด้านความรู้ กับด้านความรู้สึก

ในชีวิตของคนทั่วไป (ที่ยังไม่มีการศึกษา) ความรู้สึกจะเป็นตัวเด่น เด่นกว่าด้านความรู้ เวลาเรามองดู และฟังเสียงต่างๆ ตัวไหนจะมารอบงำจิตใจเราก่อน ด้านความรู้สึกมักมาก่อน คือใจแล่นไปที่สบายหรือไม่สบาย ถ้าสบายตา ก็ชอบ ไม่สบายตา ก็ชัง ไม่ชอบใจ ทางพระเรียกว่าอินทรีย์นร่าย ฉะนั้น เราจึงรับรู้ประสบการณ์ ด้วยท่าทีของ

๑. ด้านความรู้สึกว่า สบาย หรือไม่สบาย โดยมีปฏิริยาแบบชอบชัง เรียกว่ามองสิ่งทั้งหลายในแง่ ชอบชัง

๒. ด้านความรู้ว่า คืออะไร เป็นอย่างไร เกิดจากอะไร เกิดขึ้นเพราะอะไร ใช้ทำอะไร มีแง่ดีแง่เสียอย่างไร เป็นต้น จะรู้ได้อย่างไร ก็ต้องเรียน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า เรียนรู้

เป็นอันว่า คนเรามีความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ๒ แบบ คือ *สัมพันธ์แบบชอบชัง* และ *สัมพันธ์แบบเรียนรู้*

คนจำนวนมากสัมพันธ์แบบชอบชัง พออะไรมา สบายตา ก็ชอบ ไม่สบาย ก็ชัง แล้วก็ครุ่นคิดปรุงแต่งไปตามนั้น ความรู้สึกชอบชังก็เข้ามาครอบงำจิตใจ สุขทุกข์ปรุงแต่งก็ตามมา

เมื่อการศึกษาเข้ามา ก็จะมีความสัมพันธ์แบบเรียนรู้ โดยสนองความต้องการที่อยากจะรู้ว่า อะไรเป็นอะไร มันคืออะไร มันเป็นอย่างไร มันมีโทษ มีคุณอย่างไร เป็นเพราะอะไร ทำไมจึงเกิดขึ้นเป็นไปอย่างนี้

ที่นี่ การมองนั้นมีผลต่อสุขทุกข์ของเรา เมื่อคนมองสิ่งทั้งหลายแบบชอบชัง ความสุขความทุกข์ของเขาก็ไปขึ้นต่อความชอบชัง ถ้าได้สิ่งที่ชอบ ก็สุข ถ้าเจอสิ่งที่ชัง ก็ทุกข์ เมื่อมองแบบชอบชัง เขาก็มีสุขกับทุกข์คู่กันไปตามที่ชอบและชังนั้น

ส่วนคนที่มองแบบเรียนรู้ ถ้าได้รู้ ก็เป็นสุข ที่นี่ การเรียนรู้นั้นไม่ขึ้นต่อการที่สิ่งนั้นจะถูกตา หรือไม่ถูกตา เพราะว่าทุกสิ่งไม่ว่าดีหรือร้าย เป็นเรื่องสำหรับเรียนรู้ทั้งหมด มีแต่การได้เรียนรู้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีทุกข์มาเลย มีแต่สุขอย่างเดียว คือสุขจากการที่ได้เรียนรู้ คนที่มองอะไรเป็นการเรียนรู้ จึงได้สุขทุกสถานการณ์

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนว่า ให้ตั้งเท่าที่ หรือตั้งที่ศนคติต่อประสบการณ์ทุกอย่างด้วยเท่าที่ของการเรียนรู้ เพียงเท่านั้นแหละ การศึกษาก็เริ่ม สิ่งร้าย เราก็ได้เรียนรู้ สิ่งดี เราก็ได้เรียนรู้ สิ่งร้ายบางที่ได้ประโยชน์ในการเรียนรู้ยิ่งกว่าสิ่งดีหรือสิ่งที่เราชอบ

สำหรับคนที่อยากเรียนรู้ และได้พัฒนาเท่าที่ของการเรียนรู้ไว้มาก ความใฝ่รู้และใฝ่เรียนรู้ก็จะเกิดขึ้น คำพระเรียกว่า **ฉันทะ** เมื่อเรียนรู้ ก็ไม่มีทุกข์จากอะไรเลย มีสุขอย่างเดียว คือมีความสุขจากการเรียนรู้ และการเรียนรู้ก็เป็นความสุข

ความสุขจากการเรียนรู้นั้น เป็นความสุขในการศึกษา หรือความสุขทางปัญญา มีแต่ดี มันเข้ามาช่วยหลายอย่างหลายชั้น คนที่ศึกษาพัฒนาตนอยู่นั้น ในด้านความสุขจากการเจอของที่ชอบ เขาก็มีอยู่แต่เดิมแล้ว แต่การเรียนรู้จะช่วยเสริมสุขนั้นอีก โดยทำให้เขารักชาติตัวได้ดี ให้ได้ความสุขจากของชอบ โดยไม่ถลำพลาดพลั้งติดเอาทุกข์มาด้วย

นักเรียนรู้ มีแต่ได้ และได้หลายชั้น เช่น ถ้าจะมีอะไรเสียหายเป็นโทษนำทุกข์มา เขาก็รู้ทันและหลีกเลี่ยงหรือยังได้ ถ้าเจอสิ่งที่ชอบ นอกจากสุข ก็ได้รับความรู้เข้าใจ และไม่ถลำเลยไปให้กลายเป็นลุ่มหลงมัวเมา เมื่อเจอของไม่ชอบ เขาก็พลิกเปลี่ยนจากทุกข์เพราะไม่ชอบ มาเป็นความสุขจากการได้เรียนรู้มัน

มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา จะมีความสุขและความทุกข์จากสิ่งที่ชอบและชัง เป็นคู่กัน สุขกับทุกข์ คือ ได้สุขจากสิ่งชอบ และทุกข์จากสิ่งชัง แต่พอเราพัฒนาคนขึ้นมา เขาได้ความสุขจากการเรียนรู้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง ทุกข์จากการชังก็เริ่มมีผลลดน้อยลง นอกจากนั้น จากสิ่งที่ชังนั้นเขาก็ได้ประโยชน์ด้วย คือได้เรียนรู้ ซึ่งทำให้เขามีความสุข ถึงตอนนี้จึงสบายไปเลย

คนที่มองสิ่งทั้งหลายแบบชอบชัง ท่านเรียกว่ามองแบบตัณหา ถ้ามองแบบตัณหา ก็จะต้องวนเวียนอยู่ในวังวนแห่งความสุขและความทุกข์ และเป็นความสุขแบบเมืองขึ้นเรื่อยไป แต่ถ้าเมื่อไรเราพัฒนาฉันทะ คือความใฝ่รู้ ใฝ่ทำ คืออยากรู้ อยากทำ ขึ้นมาเมื่อนั้น เราก็เริ่มได้ความสุขจากฉันทะ ตอนนี้เราจะได้ความสุขจากประสบการณ์ทุกอย่าง และเป็นความสุขแบบอิสระทางปัญญา

ในการพัฒนาเด็ก อย่ามัวไปพัฒนาให้เขามีความสุขจากตัณหา เพราะตัณหาที่อยู่แล้ว ไม่ต้องไปพัฒนามัน เมื่อเราเกิดมา มีตา หู จมูก ลิ้นมา ก็มีตัณหาไปด้วย ตัณหานั้นพึ่งพาอวิชชา เมื่อมีอวิชชา ตัณหาก็ก็นำตลอด เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องพัฒนาหรอก มันคอยจะเกิดอยู่เรื่อย

ความสุขจากการเรียนรู้ที่เรากำลังพัฒนา เราฝึกเด็กให้รู้จักหาความสุขจากการเรียนรู้ จนกระทั่งเด็กเกิดความใฝ่รู้ เมื่อไรเด็กเกิดความใฝ่รู้ และชอบเรียนรู้ เมื่อนั้นก็เริ่มสบายใจได้ พระบอกว่านี่ฉันทะเลาะแล้ว คราวนี้แหละประสบการณ์เข้ามา ไม่ว่าจะดีว่าร้าย ก็ได้ความสุขหมด เพราะเด็กตั้งใจที่ได้เรียนรู้ ถ้าไปเจอสิ่งร้าย ยังได้เรียนรู้มาก ก็ยิ่งดีใจใหญ่ กลายเป็นว่าเจอสิ่งร้ายกลับดีใจ อาจได้ความสุขมากกว่าเจอสิ่งดี กลายเป็นอย่างนั้น เพราะได้เรียนรู้มากขึ้นไป

วิธีพัฒนาความสุข และพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข ยังมีอีกมาก แต่ไม่มีเวลาจะพูด ขอพูดไว้ตัวอย่างเดียวนี่ก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ฉันทะเลาะขึ้นเมื่อไร นั่นคือรุ่งอรุณของการศึกษา ฉันทะเลาะคือความอยากที่ถูกต้องเกิดเมื่อไร นั่นคือแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม ตัณหาจะถูกทอนกำลัง คนนั้นจะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญามากขึ้น

ความอยากที่ถูกต้องด้วยปัญญานี้ จะมาชี้นำชีวิต เช่น เมื่อพัฒนาถูกต้อง การศึกษามาแล้ว ก็เริ่มมีความอยากกินอาหารที่มีคุณภาพ ตอนนี้อาหารที่อร่อย แต่รู้ชัดๆ ว่ามันทำลายสุขภาพ ใจก็ไม่เอาด้วย ส่วนอาหารที่มีคุณค่า ทั้งที่ไม่ค่อยอร่อย ใจก็เอา และมีความสุขจากการได้กินอาหารนั้น ที่รู้ว่าจะทำให้ได้คุณภาพชีวิต และได้ทำสิ่งที่ดั่งงามถูกต้อง

พอมีความสุขแล้ว ก็มาถึงจุดสำคัญที่ต้องระวังว่าจะตกหลุมความประมาท เพราะคนที่มีความสุข มักตกหลุมความประมาท พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้อยู่ด้วยสติปัญญา โดยไม่ประมาท คือมีความสุขแล้วก็ไม่ประมาทด้วย ดังได้กล่าวแล้วในข้อก่อน

โดยวิธีการที่เราพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะมีความสุขนี้ ก็จะมีผลขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ ทำให้มนุษย์มีชีวิตที่มีประสิทธิภาพด้วย พร้อมกับการที่มีความสุข อย่างที่แสดงออกด้วยคำพูดสั้นๆ ว่า “งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข” ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้อง จะได้ทั้งสองอย่าง ไม่ใช่งานได้ผล แต่คนเป็นทุกข์

เวลานี้ สำหรับคนพวกหนึ่ง งานได้ผล คนเป็นทุกข์ ส่วนอีกพวกหนึ่ง งานไม่ได้ผล แต่คนเป็นสุข ถ้าจะให้ถูก ต้องให้ได้ทั้งสองอย่าง คือด้วยการพัฒนาที่ถูกต้อง คนมีปัญญาที่แท้ จะได้ทั้งงานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข คือเป็นสุขในการทำงานนั้นด้วย เริ่มตั้งแต่มีความสุขจากการที่ได้เรียนรู้เป็นต้นไป

ปัญญา จะพัฒนาสมบูรณ์ ต้องไม่ติดตันใต้ทิฐิ

ต่อไป เรื่องปัญญากับทิฐิ ปัญญาคือความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง คนเราพัฒนาปัญญาเพื่อให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แต่ในขณะที่เราแสวงหาปัญญาอยู่นั้น ก็มักจะตกหลุมอีกแห่งหนึ่งขึ้นมา คือพอเราได้รู้อะไรนิดๆ หน่อยๆ เราจะเริ่มลงความเห็น สิ่งที่กลายเป็นความเห็นของเรานี้ ท่านเรียกว่า **ทิฐิ**

คนบางพวกมีความโน้มเอียงที่จะลงความเห็นง่าย พอลงความเห็นปุ๊บไปแล้ว ตัวเองยังไม่ทันเข้าถึงความจริง ก็เลยติดอยู่ในความเห็นอันนั้นเอง ทั้งที่เพิ่งได้ความจริงเพียงแง่หนึ่งด้านเดียว อันนั้นก็กลายเป็นทิฐิไปเสียแล้ว พอลงเป็นทิฐิแล้ว เจ้าทิฐินั้นก็

๑. กลายเป็นตัวอุปสรรค มาขัดขวางตัวเขาเอง ไม่ให้แสวงหาปัญญาต่อ ก็เลยเข้าไม่ถึงความจริง

๒. เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์ เพราะตัวเองก็จะดื้อรั้นให้กันไปตามทิฐิของตน จนบางทีถึงกับไปบังคับคนอื่นให้เห็นตาม

ดังนั้น ทิฏฐิ (ไทยเขียน “ทิฐิ” แต่บางที่เพี้ยนความหมาย) จึงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญา มันเกิดขึ้นในระหว่างที่เรากำลังแสวงปัญญา แต่พอมันเกิดขึ้นแล้ว กลับเป็นอันตราย ทั้งกันตัวเองด้วย และทำร้ายผู้อื่นด้วย ฉะนั้น จึงมีปัญหาว่า ทำอย่างไรจะไม่ให้คนตกลงไปอยู่ที่ทิฏฐิ เราจะได้ก้าวหน้าในปัญญาเรื่อยไป

คนที่เป็่นนักแสวงปัญญานั้น จะไม่ลงทิฏฐิง่ายๆ แล้วก็ไม่มีติดถือมันอยู่ที่ครอบงำของทิฏฐิ เรื่องนี้ยังไม่มีเวลาอธิบาย ผ่านไปก่อน

เวลานี้ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในเรื่องปัญญากับทิฏฐิ ก็คือโลกแคบเข้ามารวมกันเป็นหนึ่งเดียวโดยเทคโนโลยี แต่คนยังแตกยิ่งแยกกันโดยทิฏฐิ นี่คื่จุดติดตันของอารยธรรมมนุษย์ยุคปัจจุบัน

เวลานี้เทคโนโลยีได้ช่วยให้โลกมีสภาพทางกายภาพรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ติดต่อกันหมด ฝรั่งเรียกว่าเป็น global village แต่เสร็จแล้วมนุษย์กลับแบ่งแยกกันอย่างหนัก มีการทะเลาะ ตลอดจนทำสงครามกันเนื่องจากเชื้อชาติ ผิว เผ่าพันธุ์ ลัทธิศาสนา เป็นต้น เพราะอะไร ก็เพราะทิฏฐินี้แหละ คือมีความยึดมั่นในความเห็นโดยถือว่าอันนี้เท่านั้นถูก พวกฉันเท่านั้นดี เป็นต้น

ปัจจุบัน ปัญหาที่มนุษย์ติดตันมี ๒ เรื่อง

๑. สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

๒. การขัดแย้งทำลายกัน เนื่องจากการแบ่งแยกผิว เผ่า ลัทธิ

มนุษย์ติดตันสองเรื่องนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นปัญหาร้ายแรงถึงขั้นทำให้อารยธรรมสูญสิ้น และมวลมนุษยพินาศได้

ปัญหาแรกเกิดจากทฤษฎีที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และเห็นว่าความสำเร็จและความสุขสมบูรณ์ของมนุษย์อยู่ที่การพิชิตธรรมชาติ แล้วสามารถจัดการกับธรรมชาติได้ตามที่ตนปรารถนา อันประสานเข้ากับทฤษฎีที่เชื่อว่ามนุษย์จะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีสิ่งเสพบริโภคพร้อมที่สุด

ปัญหาที่สองเกิดจากทฤษฎีที่ยึดติดในการถือตัวถือตน สิ่งที่เป็นของตน ใจคับแคบ เอาแต่พวกของตน ตลอดจนลัทธิศาสนาของตน

มนุษยชาติจะพ้นไปจากภัยพิบัติ มีสันติสุขแท้จริง จะต้องสร้างสรรค์ปัญญาที่ทำให้ตัวมนุษย์เองข้ามพ้นไปได้จากทฤษฎีสำคัญที่กล่าวมานี้ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องบรรยายไว้ต่างหาก

ปัญญา เมื่อพัฒนาสมบูรณ์

พาเอากรรมมาร่วม ทำให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์

ปัญญาที่แท้จริง เมื่อพัฒนาไป ก็จะพ่วงเอาคุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งคู่มาด้วย ถ้าคุณสมบัตินี้ไม่มา ก็แก้ปัญหามนุษย์ไม่ได้ และไม่ใช่ปัญญาที่แท้จริง

ปัญญาแท้ที่เข้าถึงสัจธรรมนั้น ทำให้มนุษย์รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งของโลก และของชีวิต ซึ่งรวมทั้งรู้เข้าใจตัวเอง และรู้เข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วย

พอรู้เข้าใจความจริงของชีวิตของตน ก็เกิดมีอิสรภาพ ตนเองหลุดพ้นจากพันธนาการ และไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตนต่อไป อีกทั้งเข้าใจชีวิตของเพื่อนมนุษย์ ของเพื่อนร่วมโลก ของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้เกิดสภาพจิตขึ้นมาอย่างหนึ่ง เป็นคุณธรรม เรียกว่า *กรุณา* คือความไวที่จะมองเห็นความทุกข์และปัญหาของเพื่อนมนุษย์ และปรารถนาที่จะไปช่วยแก้ไขปัญหานั้น บำบัดปิดเป่าความทุกข์นั้น

เพราะฉะนั้น ปัญญา จึงคู่กับกรรม โดยเฉพาะท่านผู้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งมีปัญญาที่แท้ กรรมาก็จะเกิดเองโดยอัตโนมัติ เพราะเมื่อมีความเข้าใจโลกและชีวิตแท้จริง ไม่ใช่เข้าใจแต่เรื่องราว แต่เข้าใจมนุษย์ด้วย พอเรารู้ความจริงในชีวิตของเขาและเข้าใจคนแล้ว เราก็จะเห็นใจคน ซึ่งทำให้ปฏิบัติต่อคนถูกต้อง เรียกว่าเกิดกรรม ฉะนั้น ปัญญาจึงมากับกรรม ปัญญาที่แท้ต้องมากับกรรม

แม้แต่ในเรื่องข่าวสารข้อมูล เมื่อเราปฏิบัติได้ถูกต้อง เรามีข่าวสารข้อมูลมาก เราก็เข้าใจเรื่องราวได้ดี พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง เราใช้ข้อมูลนี้ในการติดต่อสื่อสารกับเพื่อนมนุษย์ การติดต่อสื่อสารกันนี้ ก็ทำให้เกิดความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นการใช้ข่าวสารจึงหมายถึงการสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ให้ถูกต้อง

ถ้าปัญญามากับกรรม ก็จะเกิดผลดี ไม่ใช่เป็นการใช้ข่าวสารเพียงเพื่อสนองผลประโยชน์ของตัวเอง แล้วเกิดความขัดแย้งหรือทำลายเพื่อนมนุษย์ แต่จะใช้ข่าวสารข้อมูลให้เกิดการเกื้อกูลกัน

แต่ในทางตรงข้าม ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้อง ปัญญาไม่มากับกรรม ก็จะต้องเกิดปัญหาแน่นอน

ปัญญา พัฒนาจากฐานแห่งการรู้จักใช้ปัญญา

สิ่งที่ไม่มีโอกาสพูด แต่ขอเริ่มไว้นิดหน่อย คือ วิธีสร้างสรรคปัญญา เราต้องการปัญญาที่รู้แจ้งเข้าใจความเป็นจริงจนถึงโพธิญาณ แต่ในตอนที่ยังไม่ถึงโพธิญาณ ก็ให้มีแค่สัมมาทิฐีก่อน คือให้ถือหลักการที่จะช่วยให้วางใจวางท่าที่ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง อย่างน้อยก็ให้เป็นปัญญาชนิดที่เป็นเชื่อเป็นฐานให้เกิดช่องทางที่จะพัฒนาชีวิตต่อไป

ทฤษฎีมี ๒ แบบ ถ้าเป็นทฤษฎีถูกต้อง ก็เป็นฐานของการพัฒนาต่อไป แต่ถ้าเป็นทฤษฎีที่ผิด ก็ติดตัน กันตัวเราอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ทฤษฎีประเภทที่ช่วยให้เรามีการพัฒนาได้ คือ *สัมมาทฤษฎี*

ทฤษฎี คือปัญญาเท่าที่ผู้นั้นมีในเวลานั้น เท่าที่เขาได้พัฒนา มาที่ทำให้เขารู้เข้าใจเชื่อถือมองเห็นอย่างนั้นแค่นั้น พุดง่ายๆ ว่าปัญญาที่เขา มีอยู่เป็นทุนของเขา เป็นความเชื่อ หรือการถือหลักการอย่างนั้นๆ

ทฤษฎีที่เป็นสัมมา และเป็นฐานของการพัฒนาได้ เช่น ความเชื่อในหลักการว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย การถือหลักการว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปในระบบแห่งความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย

ความเชื่ออย่างมีเหตุผลนี้ เป็นทางแห่งการพัฒนาอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย พอเจออะไรก็นึกถึงหลักขึ้นมาว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เราก็ต้องสืบสาวหาเหตุ ก็เกิดการใช้ปัญญาทันที ฉะนั้น ความเชื่อ หรือทฤษฎีแบบนี้จึงเป็นสัมมา เพราะเป็นฐานของการพัฒนาต่อไป แต่ถ้าเราเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามการดลบันดาลของเทพเจ้า พอไปเจออะไรเข้า ก็นึกไปตามความเชื่อนั้นว่า ท่านดลบันดาลมา อย่างนั้น การพิจารณาก็จบแค่นั้น เราก็ไม่ใช้ปัญญา ฉะนั้น ทฤษฎีแบบนี้จึงไม่เป็นฐานของการพัฒนามนุษย์

เมื่อยังไม่มีปัญญาเต็มทีสมบูรณ์ ก็ขอให้มีสัมมาทฤษฎี คือ ทฤษฎีซึ่งเป็นหลักการที่จะเป็นฐานของการพัฒนาปัญญาต่อไป ถ้าใครเชื่อในหลักการอย่างที่ว่ามานี้ ก็จะพัฒนาได้เรื่อยไป จึงย้ำเน้น ให้มีสัมมาทฤษฎี

ที่นี้ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ อย่าง แยกเป็นปัจจัยภายใน กับปัจจัยภายนอก

๑. ปัจจัยภายใน คือ *โยนิโสมนสิการ* การรู้จักคิดรู้จักพิจารณา ด้วยตนเอง

๒. ปัจจัยภายนอก คือ *ปรโตโฆสะ* เสี่ยงบอกจากผู้อื่น ที่ถูกที่ดีที่มีเหตุผลเป็นความจริง เช่นจากครูอาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตร

เราต้องพัฒนามนุษย์ทั้งสองด้าน คือ ด้านภายใน ให้เขามีปัจจัยภายในที่จะใช้จะพัฒนาปัญญา จนสามารถพึ่งตนเองได้

แต่คนส่วนมาก ไม่ค่อยมีโยนิโสมนสิการ เราจะต้องช่วย โดยเฉพาะในสังคมวงใหญ่ ก็จึงต้องทำปรโตโฆสะให้เป็นกัลยาณมิตร จึงเกิดเป็นกัลยาณมิตรจัดตั้ง ดังที่ได้มีการสร้างระบบการศึกษา และจัดสรรกิจการต่างๆ ขึ้นมา เพื่อให้เป็นระบบกัลยาณมิตร ที่จะมาช่วยเป็นปัจจัยในการทำให้เกิดโยนิโสมนสิการ ถ้าคนยังไม่มีโยนิโสมนสิการ ก็พึ่งตนเองยังไม่ได้

ในการสร้างปัญญานี้ จะต้องยอมรับความจริงว่า คนส่วนใหญ่ต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมมากอย่างที่ว่าแล้ว และมีคนเพียงจำนวนน้อยที่จะสามารถเข้าถึงภาวะพัฒนาด้วยโยนิโสมนสิการของตนเอง อันนี้เป็นข้อสังเกตสำคัญในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เพราะจุดเน้นข้อแรกของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ก็คือ จะต้องเป็นสังคมที่เกื้อหนุนการเรียนรู้ ซึ่งก็ได้แก่สังคมแห่งกัลยาณมิตรนั่นเอง สังคมกัลยาณมิตรนั้นเป็นระบบแห่งปัจจัยภายนอก ที่จะช่วยเกื้อหนุนให้เกิดสัมมาทิฐิ

ในฐานะที่เป็นปัจจัยภายนอก คนที่เป็นกัลยาณมิตร เมื่อจะช่วยเหลือในการพัฒนาคน จะต้องมองสองอย่าง

ยกตัวอย่าง ถ้าเราเป็นครู เราจะพัฒนาเด็ก ในแง่ *หนึ่ง* มองจากด้านปัจจัยภายนอก เราเป็นสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้จัดสรรสิ่งแวดล้อม บทบาทในแง่นี้บอกเราว่า เราจะต้องจัดสรรสิ่งแวดล้อม เช่นข่าวสารข้อมูลที่ดีที่สุด ให้แก่เด็ก

แต่ *สอง* เมื่อมองในแง่ปัจจัยภายใน ในฐานะผู้สอนที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพภายในตัวเด็ก เราจะต้องสอนเด็กให้เกิดมีโยนิโสมนสิการ ซึ่งมีความหมายว่า เราจะต้องช่วยให้เด็กพัฒนาตัวเขาเองจนสามารถถือเอาประโยชน์ได้จากสิ่งที่เลวที่สุด การทำหน้าที่ ๒ อย่างนี้เป็นสิ่งที่ย้อนกลับกัน แต่เสริมกัน

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ในการทำหน้าที่ทางการศึกษา เมื่อมองจากภายนอก ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้รับผิดชอบสังคม ผู้บริหาร ตลอดจนพ่อแม่ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นครูเป็นอาจารย์ จะต้องทำสิ่งที่คล้ายกับตรงข้ามกันสองอย่างเข้ามาประสานกัน คือ

๑. ด้านภายนอก จัดสรรสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก ให้เด็กได้สิ่งแวดล้อมที่ดีที่เกื้อกูล และพร้อมกันนั้น

๒. ภายในตัวเด็ก พัฒนาให้เด็กสามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งแวดล้อมแม้แต่ที่เลวที่สุด

ถ้าเมื่อใด เด็กมีความสามารถอย่างที่สองภายในตัวเขาเอง เขาจะพึ่งตนเองได้ และเป็นความสำเร็จในการศึกษา หมายความว่า เด็กที่พัฒนาดีแล้วนี้ ไม่ว่าจะเขาจะเจอกับสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์อะไร จะต้องเก่ง โดยไม่ตกเป็นเหยื่อ แต่สามารถจับเอาประโยชน์ได้จากสิ่งเหล่านั้นทุกอย่าง ไม่ว่าจะดีหรือร้าย

อย่างที่ท่านเล่าไว้ พระบางองค์ไปเจอคนบ้า พอเดินสวนทางกัน ได้ยินคนบ้าพูด ท่านก็มองเห็นธรรม ได้บรรลุผลเป็นพระอรหันต์ คนที่มีปัญญารู้จักใช้โยนิโสมนสิการ จะได้ประโยชน์แม้แต่จากคำด่า

คนที่จ่าเรานั้น เขาต้องคิดนาน และตามปกติเรามองตัวเองยาก และเราก็ไม่มีเวลาคิด เมื่อฟังคำจ่า เราจะสำรวจพิจารณาตัวเองได้มาก โดยไม่ต้องไปเสียเวลาคิด ส่วนคำชมนั้น คนมักพูดไปตามที่ปรากฏอยู่แล้ว ไม่ได้ใช้เวลาคิด และเราทำได้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงได้ประโยชน์จากคำจ่า มากกว่าคำชม

คนที่พัฒนาแล้ว ไม่ว่าจะไปพบประสบการณ์ใดหรือตกอยู่ในสถานการณ์ใด ก็ได้ประโยชน์ทั้งนั้น การพัฒนาคนขึ้นมา จึงมีแต่ดี

ก่อนไปต่อ ขอแทรกหน่อย เรื่องทฤษฎีที่เป็นทฤษฎีในตัวคนนั้นๆ ในการที่เขาจะเอาไปใช้ประโยชน์และพัฒนาต่อไป มีวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่ง คือการแสดงความคิดเห็น บางทีก็ถึงขั้นระดมความคิดเห็น ซึ่งทำให้คนนั้นๆ ต้องไปค้นหาตรวจสอบความรู้ที่จะใช้เป็นฐานในการคิด เมื่อเขาคิดเห็นบนฐานของความรู้ที่ชัดเจนอย่างเป็นโยนิโสมนสิการ ปัญญาของเขเองก็จะพัฒนา และช่วยให้คนอื่นที่ฟังได้พัฒนาทฤษฎีของตนๆ ด้วย

แต่บางทีก็มีคนที่ไม่แสดงความคิดเห็นบนฐานของความรู้ ได้แค่แสดงความรู้สึก หรือแสดงความคิดเห็นภายใต้อำนาจความรู้สึก เช่นยินดียินร้าย ชอบ-ชัง แทนที่จะพัฒนาทฤษฎี บางทีก็เลยกลายเป็นก่อปัญหา

ความรู้สึกและการคิดเห็น เป็นของตัวคน ขึ้นต่อตัวบุคคลนั้นๆ ถ้าเขาไม่คิดบนฐานของความรู้จริง ไม่เป็นโยนิโสมนสิการ ก็ไม่เป็นทางของปัญญา

ส่วนความรู้นี้ ไม่ขึ้นต่อคน มันขึ้นต่อความจริง ซึ่งอยู่ที่สิ่งนั้นๆ ที่สภาวะนั้นๆ เป็นหน้าที่ของคน ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณไม่พอที่จะมีชีวิตอยู่ได้ แต่อยู่ได้ด้วยปัญญาที่ต้องพัฒนา จะต้องสืบสาวสอบค้นหาความรู้ให้ถึงให้ทันความจริงทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าเรื่องร้ายหรือดี ก็เป็นแค่ความจริงที่ปัญญารู้เข้าใจ ใช้แก้ปัญหา และจะทำประโยชน์ได้ถูกต้อง

ความคิดเห็นรู้สึกพึงแสดงในบางโอกาสของมนุษย์ แต่ความรู้ต้องสืบค้นแสวงหามอบอกกันด้วยอาการเป็นกลางของธรรมชาติ ให้รู้ทั่วทันทุกเวลา

ปัญญา พัฒนาด้วยแรงจูงใจที่ไฟแสงปัญญา

ทางสร้างปัญญาอีกอย่างหนึ่ง อยู่ในระบบที่ขยายปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างออกไปเป็นแสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ซึ่งมีอยู่ข้อหนึ่งเรียกว่า **ฉันทะ** ได้แก่ ความอยากหรือความต้องการ แต่เป็นความอยากรู้อยากทำ

คนไม่น้อยเข้าใจผิดว่าพุทธศาสนาสอนให้ไม่มีความอยาก แต่ที่จริง ความอยากเป็นธรรมสำคัญมาก ความอยากนั้นมี ๒ อย่าง ในที่นี้หมายถึงความอยากที่ดีที่ถูกต้อง เป็นกุศล คือ **ฉันทะ** ที่เป็นความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ พูดสั้นๆ ว่า ใฝ่ธรรม คือต้องการความจริง ต้องการความถูกต้องดั่งาม เรียกเต็มว่า **กุศลฉันทะ** หรือ **ธรรมฉันทะ**

ธรรมฉันทะ คือความต้องการธรรมนี้ เมื่อถึงจุดหนึ่งก็จะ เป็น **ธรรมาธิปไตย** คือการถือธรรมเป็นใหญ่ ได้แก่ถือความจริง ความดั่งามความถูกต้องเป็นใหญ่ การถืออย่างนี้จะสยบอวดตาได้

โดยทั่วไป ในการอยู่ร่วมกัน แต่ละคนมักถืออวดตาเป็นใหญ่ ชูอวดตาขึ้นมาเด่น คือแต่ละคนยึดถือในความสำเร็จของตนเอง ถ้าไม่จัดการเรื่องนี้ให้ดี การถือตัวถือตนของแต่ละคนก็จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง แทนที่คนจะมุ่งและช่วยกันหาความจริง เขาก็เอาแต่จะคิดถึงผลประโยชน์ของตนบ้าง จะเอาชนะกันบ้าง คอยปกป้องตัวเองบ้าง จึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญา

ในสังคมที่พัฒนาได้ดี ต้องมีอะไรอย่างหนึ่งที่เหนืออวดตาของแต่ละคน เป็นจุดรวมที่ทุกคนยึดถือสูงสุดเป็นอันเดียวกัน เมื่อนึกถึงสิ่งนี้ ทุกคนจะยอมตัว จะหยุดการถือความสำคัญของตน และหันมาทำเพื่อสิ่งนี้ได้ ถ้าสังคมมีสิ่งนี้ ก็พัฒนาได้แน่ ในพระพุทธศาสนา ให้ถือธรรมเป็นใหญ่ เรียกว่า **ธรรมาธิปไตย**

เรื่องทีพุดมานี้ จะเห็นตัวอย่าง เช่น ในเวลาประชุมกัน บางทีคนยอมกันไม่ได้ เพราะทุกคนถือตนเองเป็นใหญ่ เมื่อเกิดการขัดแย้งกันขึ้น สังคมชาตินิยม ก็เอาชาติเป็นใหญ่ เช่นเพื่อชาติญี่ปุ่น ทุกคนยอมได้ แต่แบบนั้นไม่ปลอดภัย เพราะจะกลายเป็นว่า เพื่อความยิ่งใหญ่ของชาติของฉัน ฉันก็จะเปียดเบียนข่มเหงชาติอื่นๆ ได้

หลักการที่ถูกต้อง คือ *ธรรมาธิปไตย* เมื่อทุกคนมีธรรมฉันทะ คือใฝ่ธรรม ต้องการความจริงความถูกต้องความดีงาม เป็นธรรมาธิปไตย คือถือธรรมเป็นใหญ่ เอาความจริงความถูกต้องความดีงามเป็นใหญ่ ในเวลาประชุมกัน ถึงจะขัดแย้งกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่เมื่อคำนึงถึงธรรมเป็นจุดหมาย ใจมุ่งจะเข้าถึงความจริงความดีงามความถูกต้อง ทุกคนจะมองข้ามความขัดแย้งกระทบกระทั่งกัน และยอมได้ และถ้าไม่ถึงความจริงความดีงามความถูกต้อง จะไม่ยอมหยุด ด้วยธรรมฉันทะ และธรรมาธิปไตยนี้ การแสวงปัญญา ก็ดำเนินไปอย่างเข้มแข็งจริงจังจนลุลูกุดหมาย

ในที่สุดนี้ ขออัยว่า การสร้างสรรคปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของระบบของการพัฒนามนุษย์ ซึ่งเป็นไตรภาคี ได้แก่ ศील สมาธิ ปัญญา เรียกว่าไตรสิกขา ซึ่งจะต้องพัฒนาไปด้วยกัน

ขอจบท้ายด้วยจุดเน้นในการสร้างสรรคปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญแก่การสร้างอนุชน คติเกี่ยวกับความสำคัญของอนุชนนี้ ควรจำหลักที่ท่านแสดงไว้ สักข้อหนึ่ง ขอพุดเป็นภาษาบาลีว่า *บุตฺตา วตฺถุ มนุสฺสํ* แปลว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมวลมนุษยไว้ เพราะฉะนั้น เราจึงควรเน้นความสำคัญของการพัฒนาเด็ก เริ่มตั้งแต่ให้พ่อแม่ทำหน้าที่เป็นบูรพาจารย์กันให้จริงจัง

เวลานี้ เราให้ความสำคัญในเรื่องนี้หรือไม่ เราจะต้องเริ่มต้นที่ครอบครัว ซึ่งเป็นจุดที่เริ่มต้นได้ทันที มารดาบิดาเป็นพรหมของลูก เป็นครูคนแรก หรือเป็นอาจารย์ต้น พ่อแม่จะต้องทำหน้าที่ของอาจารย์ต้นนี้ ต่อจากนั้นครูอาจารย์ทั้งหลายภายนอกจึงมาเสริมต่อ จนในที่สุดให้สังคมทั้งหมดเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร

เป็นอันว่า ในการสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ จะต้องให้ความสำคัญตั้งแต่ระบบครอบครัวเป็นต้นไป และในการพัฒนาของเด็กนั้น ในเมื่อปัจจุบันเป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร จึงจะต้องใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ เด็กจะต้องพัฒนาการปฏิบัติต่อข่าวสารข้อมูล ทั้งในด้านรับเป็น และในด้านใช้เป็น เริ่มตั้งแต่ความรักการอ่าน และในการอ่านนั้น ก็ต้องอ่านเป็นด้วย ดังจะเห็นว่า เด็กหรือคนบางคนอ่านมาก แต่ไม่ได้เรื่อง การอ่านมากไม่สำคัญเท่าอ่านเป็น บางคนอ่านเป็น อ่านแค่มือถือก็อ่านเป็น ประโยชน์มากกว่าคนอ่านไม่เป็น ที่อ่านมากเป็นร้อยละ ๖๖

ยิ่งข่าวสารข้อมูลมีมากมายท่วมท้นจนเพื่อ เราไม่ต้องตามอ่านดูฟังไปทั้งหมด บางทีต้องแยกเอาข้อมูลขยะออกทิ้งด้วยซ้ำไป แล้วก็อ่านให้เป็น เวลานี้ข่าวสารข้อมูลไหลหลังพรั่ง และเด็กก็ไม่มีเวลาจะอ่านมาก เพราะเอาเวลาไปให้แก่พวกทีวี และวิดีโอ*

ในเมื่อเด็กจำนวนมากไม่มีเวลาอ่าน ก็ยังต้องเน้นการอ่านเป็น เพราะอ่านเป็นแล้ว ก็ได้ประโยชน์คุ้มเวลา ต่อจากรับเป็นแล้ว ก็ใช้เป็นด้วย คือเอาข่าวสารข้อมูลที่รับเข้ามาเป็นความรู้แล้วนั้น มาใช้แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์ให้เป็นประโยชน์จริงด้วย

---

* เป็นสภาพใน พ.ศ. ๒๕๓๘ (ยังไม่มีมือถือ เป็นต้น)

อารยธรรมจะเป็นจริงได้

ชัยชนะของมนุษย์ต้องสำเร็จด้วยปัญญาที่สร้างสรรค์

ได้พูดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ปัญญาในแง่มุมต่างๆ ให้เห็นความสำคัญมากมาย แต่ยังไม่ได้พูดเจาะตรงลงไปให้ชัดให้เต็มว่า ในการสร้างสรรค์ปัญญานั้น คนจะพัฒนาปัญญาขึ้นมาได้อย่างไร

การสร้างสรรค์พัฒนาปัญญานั้นเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง เป็นเรื่องของคนตลอดหมดทั้งชีวิต และของสังคมมนุษย์จนถึงความเจริญสูงสุดของอารยธรรม จะว่ากันจริง ต้องตั้งเป็นหัวเรื่องใหญ่จำเพาะแต่สำหรับในที่นี้ ทำได้แค่พูดกันไว้สักหน่อย

ขอย้อนไปย้ำความข้างต้นที่ว่า ตามพุทธทศกัณฐ์ มนุษย์เป็นสัตว์วิเศษ ซึ่งพิเศษต่างจากบรรดาสัตว์อื่นจำพวกดิรัจฉาน โดยสามารถศึกษาให้มีปัญญาที่พัฒนายอดยิ่งได้ และเมื่อศึกษาพัฒนาแล้ว ก็จะเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ

แต่ก็ได้บอกแล้วด้วยว่า มนุษย์นั้นด้อยกว่าพวกดิรัจฉานในด้านสัญชาตญาณ พวกมนุษย์นี้อาศัยสัญชาตญาณได้น้อย ตั้งแต่เกิดมา ลูกเปิดลูกห่าน พอออกจากไข่ ก็เดินก็วิ่งลงไปว่ายน้ำหากินตามแม่ได้ ลูกวัวออกจากท้องแม่วันนั้น ก็ลุกขึ้นยืนแล้วเดินตามแม่ไปได้ แต่ลูกคน แค่จะกิน ก็ต้องป้อนต้องสอนให้ใช้ปากใช้ลิ้น กว่าจะเอามือจับอาหารใส่ปากกินเองได้ ก็อายุ ๒-๓ ขวบ ไม่ต้องพูดถึงว่าจะหากินเองได้เกิดมา ถ้าไม่มีใครเลี้ยง ก็ตาย แค่จะเดินได้พูดได้ ก็ต้องหัดกันเป็นปี

แต่ที่นี้ พอเดินได้หากินเป็นแล้ว เบ็ดไก่วัวควายก็ได้แค่เดินวิ่ง วายน้ำเที่ยวหากินอยู่กันไปอย่างนั้นจนตายหายกันไปจากโลกนี้ ไม่สามารถศึกษาให้ปัญญาพัฒนาขึ้นไปอย่างพวกมนุษย์ ที่พอเดินได้พูด ได้ใช้มือเก่งแล้ว ฝึกหัดในศาสตร์ในศิลป์ศึกษากันไปไม่จบสิ้น ให้รู้จัก คิดพิจารณาพูดจาทำการป้อนเหตุปัจจัยถึงกับทำให้โลกเกิดความ เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเจตจำนงของมนุษย์เจตนา

ถึงจะพัฒนาปัญญาขึ้นไปจนสามารถทำการยิ่งใหญ่อย่าง อัจฉริยะแค่ไหน มนุษย์ทั้งหลายแทบทั้งหมดนั้น ก็ศึกษาไปได้ไม่ พอที่จะพ้นจากอำนาจของสัญชาตญาณ ดังที่โลกนี้ได้มีมนุษย์เก่งกาจ ยิ่งใหญ่ที่สามารถทำร้ายสังขารโลกของธรรมชาติให้เสื่อมลงไปจน เหมือนว่าใกล้จะสลาย และมีจอมมนุษย์ที่สามารถถึงขั้นจะทำลาย ล้างเหล่ามนุษย์ที่ต่างพวกต่างเผ่าพันธุ์ เขาพัฒนาปัญญาขึ้นไปได้ไม่ พ้นอำนาจผันแปรเจตจำนงของสัญชาตญาณ

จะต้องเข้าถึงการศึกษาที่ทำให้มนุษย์มีปัญญาที่พัฒนาขึ้นไป เป็นอิสระเหนืออำนาจขบขันเจตจำนงของสัญชาตญาณ ให้เป็นมนุษย์ ที่มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาแท้จริง ที่เรียกว่าปัญญาชีวิต ความเจริญ อย่างอิสระมีสันติสุข ที่เป็นอารยธรรมแท้จริง จึงจะมีจะเป็นไปได้

จะพัฒนาปัญญา ควรสื่อภาษาให้ชัด

วาจาเป็นสื่อของปัญญา อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปัญญา พึงรู้ด้วยการสนทนา (தாகจนาย...ปณฺณา เวทิตพฺพา, ส.ส.๑๕๑/๓๕๖/ ๑๑๔) ภาษาซึ่งเป็นถ้อยคำที่พูดจา จึงต้องชัด ต้องสื่อความหมายที่ ตรง ถูกต้อง แน่แท้

คำพูดที่ใช้กันทั่วไป บางทีมีความหมายไม่จำเพาะแน่ชัดลงไป เช่น “ความรู้” บางทีหมายถึงเรื่องราวสิ่งที่ถูกเรียนถูกรู้เป็นข้อมูล คือสูตร บางทีหมายถึงความรู้ที่ได้เกิดมีและสะสมมาในตัวคน แต่บางทีก็หมายถึงอาการของการรู้เข้าใจ และบางทีก็หมายถึงปัญญา

ตั้งแต่นั้นมาแล้ว ในภาษาไทย เมื่อถ้อยคำทั้งหลายมีไม่พอที่จะสื่อความหมายที่ต้องการ ให้ชัดเจนจำเพาะ หรือที่จะเรียกขานสิ่งของหรือเรื่องราวใหม่ๆ เราก็นำเอาคำในภาษาอื่น เฉพาะอย่างยิ่ง คำบาลี คำสันสกฤต มาใช้ หรือมาบัญญัติใช้ แต่ถึงเวลานี้ ไม่เป็นที่น่าสบายใจอย่างมากว่า ถ้อยคำเหล่านั้นมากมายได้ถูกใช้ถูกเข้าใจในความหมายที่ผิดเพี้ยนไปห่างไกล จนกลายเป็นความเข้าใจผิดที่ก่อความเสียหาย อย่างน้อยก็ขัดขวางการพัฒนาปัญญา

เป็นธรรมดาของภาษา ถ้อยคำต่างๆ เมื่อใช้สื่อสารกระจายไปในหมู่ชนเคลื่อนกล่นและผ่านกาลยาวนาน ก็มีการเพี้ยนความหมายไปบ้าง แต่ในภาษาไทย คำเพี้ยนทั้งหลายมากมายเคลื่อนเกินไป และที่สำคัญ ความหมายที่เพี้ยนกลายเป็นความหมายหลัก หรือเป็นความหมายเดียวที่คงอยู่ โดยที่คนแทบทั้งหมดไม่รู้ทันว่ามันเพี้ยน และแยกผิดแยกถูกไม่ได้ ไม่รู้ไม่เข้าใจว่า ความหมายแท้ที่ถุกนั้นว่าอย่างไร

คำสำคัญทางภูมิปัญญา เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ ที่เพี้ยนความหมายไป ถึงขั้นทำความเสียหาย และกลายเป็นหลงผิด ขอยกมาดูให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น อารมณ วาสนา บารมี อธิษฐาน มานะ สังเวช กาม อุเบกขา จนถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เมื่อใช้คำที่เพี้ยนความหมายนั้น ความหมายในความเข้าใจที่ผิด ก็พราสลับ มั่วๆ ไม่แจ่มชัด ไม่เหมือนความหมายที่แท้ของมันเอง ที่ผู้พูดจะสว่างแก่ใจและเต็มความรู้สึกร

ผู้ใช้คำที่เพี้ยนความหมาย เมื่อพูดถ้อยคำเหล่านั้น จะมอง
ผิวเผินผ่านๆ ไป เห็นแค่เงาของถ้อยคำที่ตนพูด ไม่เข้าทางของ
ปัญญา

ที่ว่านี้ มิใช่จะบอกมิให้ใช้คำเพี้ยนเสียเลย ในหลายที่หลาย
โอกาส ไม่ต้องหลีกเลี่ยง ก็ใช้มันอย่างรู้เท่าทัน ถ้าเป็นคราวเหมาะ
ก็จะได้ออกาสอธิบายให้คนเข้าถึงความรู้ที่เจริญปัญญาไปด้วยเลย

ตัวอย่างเช่น “อารมณ์” เป็นคำบาลี หมายถึงสิ่งที่ถูกรับรู้
ทางตา (รูป) ทางหู (เสียง) ทางจมูก (กลิ่น) ทางลิ้น (รส) ทางกาย
(สิ่งแตะตของ) และทางใจ (เรื่องราวความเป็นไปในใจ) เป็นคำ
สำคัญในการศึกษาธรรม

แต่คนไทยที่ไม่แม่น พูด “อารมณ์” กันไปกันมา ไม่ศึกษาให้
แน่ ในที่สุดก็เพี้ยนความหมาย อารมณ์กลายเป็นความรู้สึกแรงๆ ที่
เป็นไปต่างๆ ไม่ว่าจะดีหรือร้าย เช่น รัก หวง ชอบ ชัง ชิงเคียด เกลียด
ฉุนเฉียว กลุ้ม ร้อนใจ หวาดระแวง ยินดี ปรีดา สลด เศร้า เหงา หงอย

เมื่อใช้อารมณ์ในความหมายที่ผิดเพี้ยนนี้อย่างชาวบ้านพูดกัน
ก็เรื่อยเฉื่อยไปได้

แต่ถ้าไปใช้ในทางวิชาการ พูดถึงอารมณ์ และบอกคำฝรั่งเป็น
emotion ที่นี้เกิดมีฝรั่ง หรือชาวต่างชาติอื่นๆ หรือแม้แต่คนไทยเอง
ที่ใช้ภาษาอังกฤษ เขารู้มาตามหลักว่า อารมณ์ คือ sense-object
พอมาเห็นคนไทยรายนี้เอาอารมณ์เป็น emotion บรรยายภาค
วิชาการก็อาจจะสูญเสีย หรือสับสนพันเผื่อไป ไม่ประเทืองปัญญา

ความไม่ชัดเจนดังได้ว่านี้ เป็นความสูญเสียทางปัญญา ที่
จะต้องฟื้นเอากลับคืนมา ด้วยความไม่ประมาท

กระบวนการชีวิตที่อัป กับ ที่เจริญปัญญา

ในที่นี้ ใช้ศัพท์วิชาการเป็นคำบาลี ดังนี้

- ◆ ด้วยอินทรีย์ ๖ คนรับรู้อารมณ์ ๖ เกิด *วิญญาณ ๖*
คือ เห็นรูป-ได้ยินเสียง-ได้กลิ่น-รู้รส-รู้สัมผัสกาย-รู้เรื่องราวในใจ
- ◆ พอเกิด *วิญญาณ* เห็น ได้ยิน ฯลฯ ก็มี *เวทนา ๓*
คือ สุข หรือทุกข์ หรือเฉยๆ (ไม่สุขไม่ทุกข์)
- ◆ พอเกิด *วิญญาณ* เห็น ได้ยิน ฯลฯ ก็มี *สัญญา ๖*
คือ กำหนดหมาย-หมายรู้อารมณ์ ว่าคน ว่าสัตว์ ว่าต้นไม้ ฯลฯ ว่า
เขียว ขาว ดำ แดง ยาว สั้น..., หมายรู้เสียง ว่าเสียงคน เสียงแมว
เสียงกลอง เสียงฟ้าร้อง เสียงดัง เบา ทุ่ม แหลม ไพเราะ...,
หมายรู้กลิ่น ว่าเหม็น หอม..., หมายรู้รส ว่าเปรี้ยว หวาน มัน
เค็ม อร่อย..., หมายรู้สิ่งต้องกาย ว่าเย็น ร้อน อ่อน แข็ง...,
หมายรู้เรื่องราวในใจ ว่านั่น นี้ เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้...,
- เมื่อสัญญาหมายรู้กำหนดหมายอารมณ์ คือสิ่งที่รับรู้ทั้งหลาย
ว่าอันนั้นๆ เป็นอย่างนั้นๆ ก็คือเป็นการเรียกเก็บข้อมูล หรือ
รวบรวมข้อมูลมาเก็บไว้ เรียกว่าจำหมาย เท่ากับเป็นคลัง
ความจำ ที่จะระลึกคือดึงข้อมูลขึ้นมาแล้วเอาไปใช้นั่นเอง
- มีความเอนเอียงหรือเป็นไปได้มากกว่า เมื่อรับรู้อารมณ์อันใด ได้
เวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์ขึ้นมาแรง สัญญาก็จะกำหนดหมาย
อารมณ์อันนั้นไว้แม่นยำชัดเจน เป็นข้อมูลที่เด่นในคลังของ
ความจำนั้น อันจะระลึกขึ้นมาได้ง่าย (จำแม่นยำ)

- ♦ ตลอดเวลาที่คนมีชีวิตเป็นอยู่ โดยมีจิต คือ *วิญญาณ* เห็น ได้ยิน ฯลฯ ไปเรื่อยๆ นั้น นอกจากมี *เวทนา* รู้สึกสุขหรือทุกข์หรือเฉยๆ และ *สัญญา* จำหมายว่าเป็นอะไรเป็นอย่างไร พร้อมไปด้วยแล้ว ยังมีตัวประกอบอื่นทำงานหรือแสดงบทบาทให้แก่จิตอีก ๕๐ ตัว จัดเป็นกลุ่มเป็นกองเรียกว่า *สังขาร**
  - พวกสังขารนี้ มีทั้งพวกร้าย เช่น โลภะ โทสะ โมหะ มัจฉริยะ ริษยา พวกดี เช่น สติ จาคะ (อโลภะ) เมตตา (อโทสะ) กรุณา และพวกที่เข้าข้างไหนก็ได้ เช่น วิตก วิจาร วิริยะ
  - ในพวกสังขารนี้ ตัวนำหรือหัวหน้าได้แก่ *เจตนา* คือความจำนง จงใจ ตั้งใจทำกรรม ทำการ ตั้งแต่ในใจเป็นการคิด (มโนกรรม) ทางวาจาเป็นการพูด (วจีกรรม) และทางกายเป็นการเคลื่อนไหวลงมือทำ (กายกรรม)
  - ในการคิด-พูด-ทำนั้น เจตนาจะตั้งใจจำนงทำไปตามแรงปันจูงของตัวประกอบ เช่น ถ้าทำตามโทสะโกรธแค้นเกลียดชัง ก็คิดพูดทำการฆ่าฟันทำร้ายหรือทำลาย ถ้าทำตามเมตตากรุณา ก็ช่วยเหลือ สร้างสรรค์ เป็นต้น
  - บรรดาตัวประกอบที่มากมายนั้น ตัวประกอบสำคัญที่สุด ซึ่งจะมาล้างอิทธิพลของบรรดาตัวร้าย กำจัดตัวประกอบร้ายๆ เหล่านั้น พาให้เจตนาเลือกทำกรรม คิด-พูด-ทำได้ถูกต้องแก้ปัญหาทุกอย่าง และทำจุดหมายให้สำเร็จ นี่คือ *ปัญญา* ซึ่งจะต้องตั้งใจพัฒนาขึ้นไป และพัฒนาได้แทบไม่มีที่สิ้นสุด โดยให้การพัฒนาปัญญานั้น เป็นแกนของการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด
  - การพัฒนาปัญญาก็เริ่มตั้งแต่การรับรู้ด้วยอินทรีย์ – ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ดู-ฟัง เห็น-ได้ยิน ฯลฯ - ในชีวิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลาตัวเอง

* ที่พูดมานี้ พึงทราบไว้ง่าย ๆ พอได้คำว่า วิญญาณ ๖ คือ จิต, เวทนา สัญญา และสังขาร คือ เจตสิก ๕๒

ผู้ไม่เรียนรู้: ตาเห็น - ของสวยถูกตา - ชอบใจ - ยากได้ - เข้าไปเอา

ผู้เรียนรู้: ตาเห็น - ของสวยถูกตา - วางใจสมดุล - สติให้ตรวดดู
- ปัญญาประโยชน์หรือมีใช่ - ได้คำตอบ

มิจน: เห็นได้ยิน - ยินดียินร้าย-ชอบชัง - คิดเห็นไปตามความรู้สึก

สัมมา: เห็นได้ยิน - มองให้รู้ความจริงทั่วตลอด - คิดเห็นตามวิสัย

ตัวนำให้ก้าวไปในการศึกษา คือรู้จักคิดให้เกิดปัญญา

มีบาลีภาษิตว่า “ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งสดับ” (ปณฺฑา
สุตฺตวินิจฺฉินิ, พ.ท.๒๐๗/๒๔๔๔/๕๓๓; สุตะ-สิ่งสดับ=ข่าวสารข้อมูล) และมีพุทธพจน์ว่า
“ปัญญาเกิดขึ้นได้ เพราะใช้การ” (โยคา เว ชายเต ภฺรึ, พ.ท.๒๕/๓๐/๕๒)
แล้วก็มีคำอธิบายว่า ที่ว่าใช้การ คือ โยนิโสมนสิการ ได้แก่ รู้จักคิด
รู้จักมนสิการ รู้จักพิจารณา มีวิธีคิด คิดเป็น แต่คิดเป็น คือคิดอย่างไร

โยนิโสมนสิการเป็นเรื่องใหญ่ ในที่นี้ มีโอกาสที่จะบรรยาย
อาจบอกความหมายไว้เป็นเค้าความว่า โดยสรุป มี ๒ อย่าง คือ

ก) การมองการคิดพิจารณาในแง่ที่จะให้เห็นความจริง เข้าถึง
ความจริง เช่น คิดแยกแยะให้เห็นส่วนย่อยองค์ประกอบ
คิดสืบสาวเหตุปัจจัยให้เห็นปัจจัยสัมพันธ์ในปัจจัยการ คิด
ในการเฝ้าตามดูปรากฏการณ์ที่ต่อเนื่องเป็นไป

ข) การมองการคิดในแง่ที่จะทำให้ได้ประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย
เอาประโยชน์ได้แม้จากสิ่งเลวร้ายที่สุด คือ ในทุกอย่าง มอง
ให้เห็นประโยชน์ ให้เป็นประโยชน์ ให้เห็นทางใช้หรือทำ
ประโยชน์ได้ มองเห็นความที่จะเป็นไปได้ในแง่ด้านต่างๆ
เช่น ทั้งทางร้าย และทางดี รวมทั้งให้รู้จักพลิกสถานการณ์ได้

มีข้อพึงระวังด้วยว่า ถ้ารู้ไม่ชัด ตั้งแต่สัญญาไม่แม่นยำ ก็จะคิดไม่ชัด

ปัญญาที่ไม่ควรขาดไป ในยุค IT

ตั้งได้แล้ว การพัฒนาปัญญานั้น เป็นแกนของการศึกษาในการพัฒนามนุษย์ และธรรมที่พึงพัฒนามนุษย์ให้มืออย่างสูงสุด ก็คือปัญญา อย่างพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาตุตธา สัพเพ ธมมา” (ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง, *ขง.ทศก.๒๔/๕๘/๑๑๔*) และ

ในภาษาบาลี มีคำมากมายที่เป็นชื่อเรียกของปัญญา หมายถึงปัญญาซึ่งทำหน้าที่ต่างๆ กันไป ก็มี ปัญญาที่พัฒนาในระดับต่างๆ ก็มี เป็นเพียงไวพจน์ต่างๆ ของปัญญานั้นๆ ก็มี ขอนำมาแสดงพอให้เห็นภาพ (เกือบทั้งหมด คัดจาก *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*)

“โกศล ญาณ ธี เนปิกะ เนปญญะ บัณฑิตจ ุ ปชานนา
ปฐิภาณ ปฐิสัมภิตา ปฐิติกา ปริญญา ปริณายิกา ปวิจย
พุทธิ ฐฐิ มติ มั่นตา มุติ เมธา โยนิ วิจย วิชชา วิปัสสนา
วิมังสา วิจรรณา เวภักยา ตั้งขา สัมปชัญญะ สัมมาทิฐฐิ
สัถลักขณา อภิญญา อโฆหะ อัญญา อูปปริกขา อูปลักขณา”

ปัญญามีมากมายอย่างนี้ และล้วนต้องพัฒนาให้เกิดมี หรือให้ยิ่งขึ้นไป ในที่นี้ เป็นไปไม่ได้ที่จะพูดถึงการพัฒนาปัญญาเหล่านั้นให้พอแก่การ จึงจะพูดไว้สักอย่างหนึ่ง และมองเห็นว่า ควรพูดเรื่อง **ปฐิสัมภิตา ๔** ซึ่งเป็นปัญญาที่ควรเน้นย้ำให้พัฒนา เพื่อประโยชน์ซึ่งเห็นได้ชัด ในยุคปัจจุบัน ที่อุดมหรือรอกไปด้วยข่าวสารข้อมูล

ในที่มีโอกาสน้อยนี้ ไม่อาจพูดเรื่องปฐิสัมภิตาให้พอสมควรได้ จึงขอคัดบางส่วนจากความซึ่งพูดที่อื่นมาไว้ พอให้เห็นแนวความ

“**ปฐิสัมภิตา**” แปลว่า ปัญญาแตกฉาน ใช้ในการเกี่ยวข้องกับข่าวสารข้อมูล หรือสิ่งที่เล่าเรียนเขียนบอกเล่าอ่านฟัง มี ๔ ข้อ แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาครับ ๒ ข้อ และภาคแสดงหรือใช้การ ๒ ข้อ

ก) **ภาครีบ: ๒** ข้อ คือ

๑. อัถถปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ คือในความหมาย ความมุ่งหมาย เข้าใจเนื้อความ และเข้าถึงความมุ่งหมายของเนื้อความ ข้อนี้สำคัญอย่างยิ่ง ต้องเริ่มต้นก่อน ไม่ว่าจะเรียนจะอ่านจะฟังอะไร ต้องเข้าใจความหมายของถ้อยคำ ข้อความเนื้อหาทุกท่อนทุกตอนโดยตลอด รวมเป็นความรู้เข้าใจเนื้อความเรื่องราวรายละเอียดทั้งหมดอย่างถูกต้อง ชัดเจน เข้าใจจริง เข้าถึงถ่องแท้ ไม่ใช่รู้เข้าใจพราวๆ มั่วๆ ถ้ามีอะไรไม่เข้าใจ ไม่ยอมปล่อยผ่าน ต้องให้เข้าใจ ให้ได้ความรู้ที่ชัดแจ้ง จนชินเป็นนิสัย ต่อไปข้างหน้า ไม่ว่าจะเรียนอะไร ทุกอย่างจะผ่านไปด้วยความชัดเจน ไม่ทิ้งอะไรให้คลุมเครือเหลือไว้ พอเจออะไรติดขัดหรือไม่ชัด ก็จะเรียกร้องตัวเองให้ไปค้นคว้าสืบความถามคน เอาจนทำให้มันแจ่มแจ้งให้ได้ และรู้จักใช้คำถามตรวจสอบตัวเองด้วย ไม่เป็นคนทีสะสมเอาความพรวามัว ไม่ชัดเจนไว้ ให้กลายเป็นคนที่รู้อะไร ก็รู้ไม่จริง

เรื่องสำคัญๆ ที่ได้เล่าเรียนได้อ่านผ่านพบไว้ รู้จักจัดเวลาหรือหาโอกาสเหมาะที่จะนิกระลึกจับยกจุดนั้นเรื่องนี้หัวข้อนั้นขึ้นมา แล้วคิดอธิบายขยายความแจ่มแจ้งเชื่อมโยงความออกไปในใจตัวเองให้ได้ไว้ให้คล่องดี เป็นความแตกฉานขั้นที่หนึ่ง ซึ่งจะไปต่อกับภาคแสดงออก ที่จะแตกฉานคล่องไปโดยง่ายได้ด้วย

รวมความในข้อ ๑ ว่า เมื่อพบอะไร ก็ต้องพบกันในความสว่างแจ้งชัดเจน ถ้าไม่ชัด ก็ต้องค้นต้องหา จนกระทั่งว่า พอใครพูดอะไรมาในเรื่องนั้น เราก็มองเห็นเนื้อความเรื่องราวชัดเจนแจ่มแจ้งตลอดไปหมด ขั้นนี้เรียกว่า อัถถปฏิสัมภทา/อรรถปฏิสัมภทา แปลว่า ปัญญาแตกฉานในอรรถ

๒. ธรรมปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในธรรม คือในหลัก ในตัวประเด็น นี้ต่อจากข้อที่แล้ว คือ เมื่อได้เข้าสู่รายละเอียด มองเห็นความหมายทั่วตลอด รู้เข้าใจเนื้อความชัดเจนแล้ว คราวนี้ก็จับหลัก จับประเด็นให้ได้ ย่อความก็ได้ สรุปสาระได้ ตั้งเป็นหัวข้อก็ได้

เมื่ออ่านหนังสือหรือตำราไปหน้าหนึ่งท่อนหนึ่ง นอกจากเข้าใจแต่ละเรื่องทีพุดถึงได้แจ่มแจ้งมองเห็นความหมายของแต่ละคำแต่ละประโยคชัดเจนแล้ว ก็ต้องจับความในหน้านั้นท่อนตอนนั้นให้ได้ด้วยว่า หน้านี้ หัวข้อนี้ บทนี้ ตอนนี้ ว่าด้วยเรื่องอะไร ตัวประเด็นอยู่ที่ไหน มีอะไรเป็นหลัก จนกระทั่งว่าเมื่อจบเล่มก็พุดได้ว่า หนังสือเล่มนี้ว่าด้วยเรื่องนี้ ประเด็นหลักคืออันนี้ แยกซอยเป็นเรื่องย่อยลงไปอันนี้ๆ จะให้ตั้งหัวข้อย่อยขึ้นใหม่ หรือตั้งชื่อใหม่ให้แก่หนังสือนั้นทั้งเล่มไว้เพื่อเลือก ก็ทำได้

พอจับหลักจับประเด็นได้แล้ว ก็เท่ากับจำหนังสือได้ทั้งเล่มหรือบทหนึ่ง ก็ได้ประเด็นหนึ่ง พอถึงเวลาทวนหนังสือ ก็เรียงถามตัวเองว่า ตอนนี้บทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไรๆ มีอะไรเป็นประเด็นหลัก ก็ตอบได้ จนจบเล่ม ก็คือเข้าใจทั้งหมด และอย่างที่ว่าแล้ว อาจจะตั้งหัวเรื่องหัวข้อของเราเองขึ้นมาด้วย หลังจากทวนครั้งแรกแล้ว เวลาทบทวนอีก คราวนี้มองปราดเดียวๆ แค่เห็นหัวข้อ ก็เห็นความตลอดหมด ในใจนึกได้สว่างไปทั้งหัวข้อ จนถึงตลอดทั้งเล่ม เหมือนจำไว้ได้หมดแล้ว ไม่ต้องไปอ่านอีก แทบจะพุดแทนคนเขียนได้เลย

ถ้าจะให้ดี ก็ฝึกตัวไว้หน่อย เวลาอ่านเรื่องราว หรือฟังเขาพุดเขาเล่าเขาอธิบายเรื่องอะไรที่ยาวๆ จบแล้ว หรือจบท่อนจบตอนหนึ่ง เราจับเนื้อความทั้งหมด หรือสรุปความทั้งหมดนั้น ตั้งเป็นหัวข้อขึ้นมา ตอนหนึ่งๆ ก็หัวข้อหนึ่งๆ ให้หัวข้อนั้นๆ เป็นตัวแทนเนื้อหาสาระของท่อนตอนหรือเรื่องนั้นๆ

ถ้าฝึกทำอย่างนี้เรื่อยๆ จะจับสาระของเรื่อง จับความจับประเด็นได้เก่ง ซึ่งก็หมายถึงว่ามีความเข้าใจได้รวดเร็วและชัดเจนดีด้วย ช่วยให้ปัญญาแล่นคล่องฉับไว มองหัวข้อ ก็เห็นรายละเอียด อ่านฟังความหรือเรื่องราว ก็จับประเด็นได้ ตั้งเป็นหัวข้อได้

ปฏิสัมพันธ์ข้อ ๒ คือธรรมปฏิสัมพันธ์นี้สำคัญยิ่งกว่าข้อแรก ในข้อก่อนนั้นแตกฉานในความหมายรายละเอียดของเนื้อหา แต่ในข้อที่สองนี้ แตกฉานเข้าถึงหลัก จับหลักจับตัวประเด็นได้ เข้าถึงสาระสำคัญ จะเห็นว่า เวลาที่มีเรื่องราวข่าวสารข่าวไร้อารยะอะไรๆ เกิดขึ้น ใครจับประเด็นได้ จับหลักได้ คนนั้นก็เข้าถึงเรื่องได้รวดเร็ว วินิจฉัยเรื่องได้ง่าย แก้ไขปัญหาได้ดี

ปัญหาสำหรับสังคมปัจจุบันก็คือ ความพรวนพรวน มีข่าวสารข่าวไร้อารยะมากมาย จับจุดไม่ได้ เมื่อจับไม่ตรงจุด ก็ยิ่งพากันนัวเนียงุ่นงั้น

เมื่อถึงปฏิสัมพันธ์ข้อที่ ๒ แล้ว ก็ฝึกตัวพร้อมทีเดียว ๒ ข้อได้เลย วิธีง่ายๆ ก็คือ เรื่องที่เล่าเรียนอ่านสดับฟังมานั้น ก็จับความจับประเด็นเอาสาระมาตั้งเป็นหัวข้อขึ้นดังที่ว่า เป็นขั้นของธรรมปฏิสัมพันธ์ เสร็จแล้วย้อนกลับ จากหัวข้อที่ตั้งขึ้นนั้น ก็ใช้ธรรมปฏิสัมพันธ์ คิดกระจายความหมายขยายความอธิบายรายละเอียด แยกแยะแจกแจงออกไปเป็นลำดับขั้นตอนให้มองเห็นได้ความเข้าใจที่ชัดเจนจนตลอด จะเรียนอะไรได้เพิ่มเติมมา ก็ทำงานย่อยขยาย ย่น-ยัด อย่างนี้ให้ซ้ำของแตกฉาน โดยวิธีนี้ บางทีอ่านหนังสือเล่มหนึ่งแล้ว เราอธิบายขยายความได้ดี มีอะไรๆ เพิ่มแง่มุมให้ปัญญาเพิ่มขึ้นไปมากกว่าหนังสือเล่มนั้นอีก

ในยุคที่ข่าวสารมากมาย ถ้าตัวมนุษย์เองพัฒนาไม่ทัน มันก็มีใช้จะดีสำหรับมนุษย์นั้น แต่กลับจะทำให้เรื่องยุ่งงวุ่นวายมากขึ้นไปอีก เพราะมนุษย์ไม่ได้พัฒนาความสามารถที่จะทันรับมือกับข่าวสารข้อมูลที่เพิ่มพูนท่วมตัวแล้วล้นขึ้นไปท่วมหัว เพราะฉะนั้น ความเจริญแพร่หลายของข่าวสารข้อมูลมากมายในยุคนี้ จึงไม่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้คนมีสติปัญญาดีขึ้น แต่ที่เป็นจริงไปมากแล้ว ก็คือ คนลุ่มหลงเพิ่มมากมาย และหลอกกันง่ายยิ่งขึ้น ยิ่งเมื่อข่าวสารผลักดันให้มีเรื่องราวแพร่ระบาดมากขึ้น คนจับหลักจับประเด็นไม่ได้ ก็ยิ่งสับสน รู้ไม่ถึงไม่ทัน ได้แต่เถียงกันงวุ่นวาย ก็ยิ่งแก้ปัญหาไม่ได้

เวลานี้สังคมเป็นปัญหา จับจุดของเรื่องราวกันไม่ได้ ปัญหาเกิดขึ้น จุดของปัญหาอยู่ที่ไหน ประเด็นที่จะแก้คืออะไร ได้แต่พูดกันไป ง่วนอยู่กับเรื่องปลีกย่อย เรื่องฝอยๆ จับจุดไม่ถูก เข้าไม่ถึงปม จึงแก้ปัญหาไม่ได้ ขาดปัญญาทั้ง ๒ ด้าน ทั้งไม่แตกฉานในเนื้อหา รายละเอียดของเรื่องราว ความเป็นมาเป็นไป ไม่ชัดเจนแจ่มแจ้ง แยกแยะไม่ได้ และทั้งจับหลักจับประเด็นจับจุดของเรื่องไม่ได้

หลักที่พูดไปเมื่อกี้นั้น ใช้ในการฝึกความจำได้ด้วย เมื่อจะจำอะไร เช่นว่า ต้องท่องเนื้อความ ๑๐ ข้อ แต่ละข้อยาวเป็นบรรทัดๆ ถ้าท่องทุกคำก็จะยากและใช้เวลาเยอะ ทีนี้เรามีวิธี เราก็อ่านเนื้อความให้เข้าใจ ข้อ ๑ อ่านเข้าใจแล้ว ก็จับให้ได้คำหนึ่งที่สามารถเป็นตัวแทนของข้อนั้น พอจับคำหนึ่งซึ่งเป็นตัวแทนของข้อนั้นได้แล้ว ก็จำเฉพาะคำเดิยวนั้น ลองหลับตา แล้วจากคำเดิยวที่จำไว้นี้ ขยายความออกไปให้ได้ความทั้งข้อ พอนึกในใจ แล้วขยายความได้เต็มข้ออย่างนั้นก็คือข้อ ๑ ได้แล้ว จากนั้น ข้อ ๒ ก็จับคำตัวแทนไว้คำหนึ่ง ข้อ ๓ คำหนึ่ง ๑๐ ข้อ ก็ ๑๐ คำ

พอทำได้ตามที่ว่า คือคำหนึ่ง แล้วมองในใจตัวเองว่า คำนี้ เราขยายความออกไปได้เต็มทั้งข้อที่ยาว ๑-๒ บรรทัด พอได้แน่ใจ แล้ว ทีนี้ก็จำข้อละคำๆ ถ้าในข้อนั้นมีหลายคำที่เป็นตัวแทนของข้อ ได้ ก็เอาคำที่ง่าย และดูด้วยว่าถ้ามันรับสัมผัสเสียงคล้องจองต่อกัน จากข้อหนึ่งไปอีกข้อหนึ่งด้วย ก็ยิ่งดี จำ ๑๐ คำ ได้ ๑๐ ข้อ ทั้งหมด ๒๐ บรรทัด ก็ได้หมด เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องไปเสียเวลา ท่องมากมาย พอถึงเวลาใช้การ เช่นในเวลาสอบ ๑๐ คำนั้น ก็ ขยายไป ครบเต็มทั้ง ๑๐ ข้อ อาจจะ ๒๐ บรรทัดอย่างที่ว่าแล้ว

เอาละ นี่เป็นภาครับ ได้ปฏิสัมพันธ์ ๒ ข้อ ต่อไปก็เป็นภาค ใช้งาน เอาไปแสดงออก หรือทำการทำประโยชน์

ข) ภาคแสดง หรือภาคใช้การ: ๒ ข้อ คือ

๓. นิirutติปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ คือ ภาษา การพูดจา แสดงออก ในการใช้ภาษาสื่อสาร

บางคนมีความรู้ความสามารถอย่างอื่นด้านอื่นมาก รู้ธรรม รู้ธรรมที่พูดมาแล้วในปฏิสัมพันธ์ ๒ ข้อแรกนั้นอย่างดี แต่ไม่ถนัด ในการสื่อสาร เอาความรู้มาบอกมาสอนคนอื่นไม่ได้ พูดให้เขารู้ เข้าใจตามไม่ได้ พูดไม่เป็น สอนไม่เป็น และแม้ในหมู่คนที่พูดเป็น สอนเป็น ก็สามารถไม่เท่ากัน สอนได้ผลมากน้อยต่างกัน ห่างกัน

คนที่พูดจาสื่อสารได้เก่งกาจนั้น ก็เริ่มตั้งแต่ว่า พูดให้เขารู้ เข้าใจได้ อย่างที่ตนต้องการให้เขารู้เข้าใจ ยิ่งกว่านั้น พูดให้เขาเห็น ตาม เชื่อตามได้ อย่างที่ตนต้องการให้เห็นให้เชื่อ แล้วต่อไปอีก พูด ให้เขาทำตามได้ อย่างที่ตนต้องการให้ทำ

ในที่นี้ เป็นการพูดจาสื่อสารที่เป็นกุศล มุ่งเพื่อประโยชน์แก่ตัวเขา และเพื่อความดีงาม เพื่อการสร้างสรรค์ ไม่ใช่ปลุกกระดมเร้ากิเลสเช่นโทษะ จะทำการร้าย หรือเอาเขาเป็นเหยื่อ เป็นต้น

การที่จะพูดจาสื่อสารได้ผลดี ก็ต้องสื่อความหมายให้ชัดเจน อย่างน้อยพูดให้เขาเข้าใจความต้องการของตัวเองได้ เป็นความสามารถเชิงนิรุตติในการรู้จักใช้ภาษาสื่อสาร ต้องหัดพูดหัดเขียน รู้จักใช้ถ้อยคำที่สละสลวย กระชับ รัดกุม มีน้ำหนัก ตรงจุด เป็นต้น

หลักข้อนี้คงเข้าใจไม่ยาก จะยากก็ตอนที่ฝึกให้ทำได้จริง ในยุคปัจจุบันนี้มีปัญหาที่ทำให้ยากหรือติดขัดในเรื่องนี้ไม่น้อย เช่น การตอบโดยใช้วิธีซีดถูกซีดผิด ทำให้ไม่ได้ใช้วิธีสื่อภาษา ตลอดจนการสื่อสารด้วยการใช้เครื่องอุปกรณ์ไอที ที่เอาแต่ความสะดวกรวดเร็ว จนกลายเป็นตัวการขัดขวางการพัฒนาทางภาษาของคนไปเสียเอง เรื่องนิรุตติปฏิบัติสมาธิ พูดไว้พอรู้จักแค่นี้

๔. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ปัญญาแตกฉานในความคิดทันการ เป็นขั้นที่สามารถนำเอาความรู้ที่มีอยู่แล้ว จากที่ได้รับเข้ามา ที่ค้นคิดรู้เข้าใจ สละสลวย หลายเรื่อง หลายคราว หลายแหล่ง เหมือนกระจัดกระจายอยู่ แต่เมื่อต้องการใช้งาน ก็สามารถนำเอาข้อมูลความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงประสาน สร้างเป็นความหยั่งรู้หยั่งเห็นใหม่ เอามาใช้ในการแก้ปัญหา หรือจัดการดำเนินการในกรณีนั้น ในเหตุการณ์สถานการณ์นั้นๆ ได้ตรง หรือทันการ ทำให้แก้ปัญหาได้สำเร็จ หรือสามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นได้ ปฏิสัมพันธ์ข้อนี้จึงสำคัญอย่างยิ่ง

คนจำนวนมากรับเอาความรู้เข้ามา แต่ได้แค่รู้ตามที่เขาเขียนไว้ บอกให้ ได้แค่ตามเขา เอาอย่างเขา ไม่สามารถพัฒนาความรู้เข้าใจคิดการสร้างสรรค์ใหม่ๆ ขึ้นมา แต่ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ข้อนี้สามารถประสานพัฒนาความรู้ความเข้าใจคิดการสร้างสรรค์อย่างใหม่ขึ้นได้ เป็นปัญญาที่ทำให้แก้ปัญหาได้ทันเหตุทันการ และมีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จึงเรียกว่าปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ คือปัญญาแตกฉานในความคิดทันการ

เป็นอันครบแล้ว ๔ ข้อ ๒ ข้อแรก เป็นภาคทันเขาและรับเอาเข้ามาได้ ส่วน ๒ ข้อหลัง เป็นภาคใช้งานและนำพาให้ก้าวหน้าไป

ถ้ามีปัญญาเป็นปฏิสัมพันธ์ได้แค่นี้ ก็สบายแล้ว เพียงพอที่จะอยู่ในยุคข่าวสารข้อมูลได้อย่างดี

ขอให้นึกถึงคนหลายคนที่อ่านหนังสือเล่มหนึ่งเล่มเดียวกัน แต่ได้ไม่เท่ากัน บางคนอ่านหนังสือเล่มนั้น แค่ว่าเข้าใจตามที่เขาเขียนไว้ ก็แทบจะไม่ไหว บางคนอ่านแล้ว รู้เข้าใจหมดตามที่เขาบอก แต่ก็ได้แค่นั้น อีกคนหนึ่งอ่านแล้ว เอาไปบอกเล่าให้คนอื่นฟังได้ด้วย อีกคนหนึ่งอ่านหนังสือเล่มนั้นแล้ว นอกจากสามารถเล่าเนื้อความรายละเอียดให้คนอื่นฟัง พูดให้เขาเข้าใจได้อย่างดีแล้วยังได้แรงกระตุ้นความคิดของตน ให้เกิดความรู้เข้าใจมองเห็นอะไรใหม่ๆ และเกิดความคิดใหม่ๆ ขึ้นมา สามารถเอาความรู้จากการอ่านนั้นไปใช้ประโยชน์ หรือเอาไปเชื่อมโยงกับความรู้จากแหล่งอื่นๆ นำไปใช้แก้ปัญหา และทำการใหม่ๆ คิดสิ่งใหม่ๆ ได้ด้วย หรืออีกบางคนอ่านหนังสือเล่มนั้นแล้ว ได้ความคิดที่จะไปเขียนหนังสือใหม่ได้อีกสิบเล่ม อย่างนี้เป็นต้น

นี้แหละคือปัญญาสำคัญน่าใช้ ที่เรียกว่า ปฏิสัมภทา ซึ่งทุกคน ตั้งแต่เด็กนักเรียนทั้งหลาย ควรจะได้ฝึกได้หัดไว้อย่างดี ในยุคปัจจุบัน นี้ เพื่อจะได้ประโยชน์เต็มที่จากข่าวสารข้อมูลที่สะพรั่งไปทั่วหัว

ชีวิตที่อยู่ดีด้วยปัญญา ปมาทะไม่มี

“ไม่ประมาท” เป็นคำที่คนทั่วไปคุ้นกันดี พุดกันบ่อย เช่น จะขับรถ ก็ให้ไม่ประมาท จะทำอะไรๆ ก็ให้มีสติไว้ ให้มีใจอยู่กับตัว (ไม่ใจหาย ไม่ใจลอย ไม่เมา) จะได้ไม่พลาดพลั้ง ถ้าผลอสติ จะเกิดอันตรายได้ร้ายแรง นี้ก็ถูก แต่เป็นความรู้เข้าใจและปฏิบัติความไม่ประมาทนั้นในความหมายที่แคบ มองกันแค่การทำกิจกรรมอย่างหนึ่งๆ ที่ชั่วครู่ชั่วยาม ไม่เข้าถึงความไม่ประมาทที่แท้จริง

ในความหมายที่แท้ ความไม่ประมาทเป็นเรื่องของความ เป็นอยู่ คือการดำเนินชีวิตที่เป็นไปอยู่ตลอดเวลา โดยมีสตินี้กระลึก เอาใจใส่ ติดตามทำการที่จะให้ทุกอย่างเป็นไปด้วยดี ทันกาล ทันเวลา มีกิจหน้าที่ เรื่องราวอะไรที่จะพึงทำ ในการที่จะให้เจริญก้าวหน้า ในการที่จะดูแลรักษาและคุ้มครองป้องกัน ก็กระตือรือร้น ขวนขวายดำเนินการ โดยรอบคอบ ให้เรียบร้อย ไม่ตกหล่น ไม่บกพร่อง ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่ผิดเพี้ยน ไม่เรื้อยเปื่อยเฉื่อยชา

หลายคนจำแนกว่า พระพุทธเจ้าตรัสแสดงความสำคัญของ ความไม่ประมาทว่า เป็นที่สโมสรของกุศลธรรมหรือความถูกต้องดีงามทั้งปวง เหมือนรอยเท้าของสัตว์ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลายลงได้ในรอยเท้าช้าง พุคณฺยหนึ่งว่า ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว ธรรมคือคุณความดีกิจหน้าที่ทุกอย่างก็เข้ามาสู่การปฏิบัติตามวาระฐานะของ มันทั้งหมด แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมเหล่านั้นทุกอย่างก็ กลายเป็นคำสอนที่นอนหลับอยู่ในตู้คัมภีร์ไม่มีประโยชน์ไปหมดสิ้น

พูดง่าย ๆ ประมาท (ปมาท) ก็คือ ละเลย เฉยเฉื่อย ปล่อยผ่านไปเปล่า ส่วนไม่ประมาท ก็คือ มีสติระลึกรู้ถึงอยู่ จ้องจับกำกับอยู่ เอาจริงเอาจัง ไม่ปล่อยผ่าน ไม่ให้เสียเปล่า ดังนั้น เมื่อไม่ประมาทธรรมทั้งหลายจึงได้เข้าสู่การปฏิบัติตามวาระ ตรงจังหวะ ทันท่วงที

ถึงตรงนี้ก็เห็นความไม่ประมาทที่สำคัญ ในพุทธพจน์ว่า “ปณณํ นนฺปิมนฺชฺเชยฺย” (ม.ศุ.๑๔/๑๗๘/๕๓๖) แปลว่า “ไม่พึงประมาทปัญญา” คือ ไม่พึงละเลยการใช้การพัฒนาปัญญา

ตัวความไม่ประมาท ก็คือความไม่ขาดสติ (สติขวิปฺปวาส – การอยู่อย่างไม่ปราศจากสติ) นี้คือมี **สติ** ตื่นตัวนี้กระสีกทันต่อเรื่องราวความเป็นไปที่จะพึงเกี่ยวข้องต้องทำเป็นต้น พอสตินี้ถึง **ปัญญา** ก็ดูมองเห็นรู้ว่าอะไรที่จะเกี่ยวข้อง จะทำอะไร-อย่างไรให้สำเร็จให้เป็นอย่างไร พอปัญญาส่องให้แล้ว ก็ลงแรงปฏิบัติจัดทำดำเนินการเดินหน้าไปด้วย **วิธียะ** คือความเพียร ที่จะให้สำเร็จตามที่ปัญญาบอก

ทั้งนี้ ขอบเขตวิสัยของงานและความสำเร็จ ก็อยู่ที่ปัญญา ซึ่งเข้าถึงรู้ธรรมคือความจริงแห่งธรรมตาของธรรมชาติ ที่สิ่งทั้งหลาย เป็น **อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา** คือ เกิด-สลาย คงทนอยู่ในภวะนั้นๆ ไม่ได้ ไม่ยืนตัวแน่แท้อยู่ได้ตลอดไป แต่เป็นไปตาม **ปัจจุยการ** ที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นไปและปรากฏตามเหตุปัจจัย

พูดง่าย ๆ ว่า สติปัญญาแก้ปัญหา-เอาประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปตามเหตุปัจจัย (ตามกฎธรรมชาติ)

สติ ตื่นทันต่อเหตุการณ์ความเป็นไป เมื่อมีเรื่องร้ายหรือปัญหาเกิดขึ้น สติจับเรื่องยกปัญหามาให้ ปัญญาวิจัยองค์ประกอบและเหตุปัจจัยให้รู้ว่า จะแก้ไขอย่างไร มองว่าจากปัญหาบัดนี้จะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลตามมาอย่างนั้นๆ จะตัดจะปรับกระแสเหตุปัจจัย หรือแก้ไขเบนจากการเกิดผลร้ายให้หมดปัญหาหรือทำเหตุปัจจัยอะไรให้กลายเป็นเกิดผลดีอะไรอย่างไร ฯลฯ

โดยปฏิบัติการแห่งความไม่ประมาท ด้วยสติ-ปัญญา-วิริยะ
อย่างนี้ ก็จะทำให้มีความเจริญต่อๆ ไป หรือยิ่งๆ ขึ้นไปได้ดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้บ่อยมากกว่า คนประพฤติปฏิบัติทำการอย่าง
นั้นๆ แล้ว “กุฑฺฒิเมว ปาฎิกงฺขา, โน ปริหานิ” – ความเจริญเท่านั้น
เป็นอันหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย (พบในพระไตรปิฎกกราว ๑๐๖ ครั้ง)

จึงพูดว่า ชีวิตที่ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา ทำเหตุปัจจัยให้
ประโยชน์เกิดขึ้นมาจากความเปลี่ยนแปลง

เรื่องนี้สำคัญ ขอนำความหมายที่เคยพูดไว้ที่อื่นแล้ว มาบอก
ไว้เป็นการทวนความอีกที ดังนี้

สติ มีใจอยู่กับตัว ตั้งหลักได้ ตื่นตัวทันต่อความเปลี่ยนแปลง
เป็นไปของเหตุการณ์สถานการณ์ ไหวทันที่จะป้องกันเหตุแห่งความ
เสื่อมเสียหาย และฉวยไว้ซึ่งปัจจัยของความดีงามและความเจริญ

ปัญญา มองเห็นเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงที่จะให้
เป็นไปอย่างไร แล้วบอกนำความเพียรให้ทำเหตุปัจจัยในวิสัย ที่จะให้
เกิดมีผลที่ดีในภาวะที่จะเป็นไปอย่างนั้น หรือปัญญามองเห็นความ
เป็นไปที่ดีในโลกในชีวิตที่มุ่งหมาย แล้วบอกนำให้ทำเหตุปัจจัย ที่จะให้
ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามที่มุ่งหมายอย่างนั้น

วิริยะ คือความเพียรพยายาม ซึ่งฉันทะที่ใฝ่จะทำ เป็นแรง
ปลุกขึ้นมา มีกำลังแรงรุดเดินหน้าทำการทั้งหลายที่จะเป็นเหตุปัจจัย
ให้ความเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การบรรลุผลที่มุ่งหมายนั้น

เมื่อมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยการใช้สติปัญญาเพียรพยายาม มีความ
ไม่ประมาทอย่างนี้ ก็เข้าทางที่จะเป็น “ปัญญาชีวิต” คือผู้มีชีวิต
เป็นอยู่ด้วยปัญญา อย่างที่ได้ว่าข้างต้น

ปัญญาที่ชนะได้ด้วยอหิงสา จึงถึงขั้นนับว่าเป็นบารมี

เมื่อราว ๒,๐๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล ประชาชาติอารยะ (นิยมเรียกตามคำอังกฤษว่า อารยัน/Aryan*, บาลีว่า อริยะ, อริยกะ) ได้อพยพลงมาจากเอเชียกลางแถบทะเลสาบแคสเปียน (Caspian Sea) เข้าครองดินแดนที่ปัจจุบันเป็นอิหร่าน (Iran = "Land of the Aryans") แล้วพวกหนึ่งรุกเข้าชมพูทวีป รบชนะชนเจ้าถิ่น ที่เรียกว่ามิลักขะ/มิลักขุ (ส.= เมลจนะ) เข้าครอบครองอารยวรรต (ดินแดนประเทศอินเดียสุดทะเลทั้งสองข้าง ภาคเหนืออันภูเขาคาหิมาลัย ทางใต้จดเทือกเขาวิญธยะ)

พวกอารยะ (อริยะ/อารยัน) ผู้ชนะ ได้เป็นเจ้านาย เป็นผู้สูงศักดิ์ เป็นผู้เจริญ หรือผู้ประเสริฐ และกดชนชาติพื้นถิ่นที่พ่ายแพ้ลงเป็นทาส เป็นทาส เรียกว่าเป็น "อนารยะ" และได้มีศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น บอกว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ได้ทรงสร้างโลก สร้างสรรพสิ่งและสรรพสัตว์ ทรงจัดแยกมนุษย์เป็น ๔ วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ เป็นชนชั้นสูง คือพวกอารยะ/อริยะ กับพวกศูทร เป็นคนชั้นต่ำ จำพวกเมลจนะ พวกทาส พวกทาส เป็นอนารยะ นอกจากการเหยียดหยาม กดขี่ ช่มเหงในเรื่องชาติชั้นวรรณะแล้ว แวนแคว้นทั้งหลาย รัฐต่างๆ ก็รุกรานทำสงครามแย่งชิงอำนาจกันเรื่อยมา

มิใช่แต่ในชมพูทวีป ทั่วไปในโลก มนุษย์ทั้งหลาย ต่างพวกต่างเผ่าพันธุ์ เกลียดชังกัน ประเทศชาติรัฐใหญ่น้อย แข่งขันแย่งชิงอำนาจและโภคทรัพย์ รบราทำสงครามทำลายล้างเบียดเบียนกัน สร้างความเจริญก้าวหน้ายิ่งใหญ่ เรียกว่าเป็นอารยธรรม คือความเจริญก้าวหน้ายิ่งใหญ่ ที่ได้เป็นมาด้วยการเบียดเบียนกันอย่างนี้

* อารยัน เป็นคำเรียกอย่างภาษาอังกฤษว่า "Aryan" คือ Arya + -an = Aryan (-an เป็น suffix = ชาว, จำพวก เหมือนอย่าง America + -an = American; Mexico + -an = Mexican; Rome + -an = Roman; Tibet + -an = Tibetan)

พระพุทธเจ้าอุบัติในดินแดนอารยวรรต ของชนชาติอารยะ/
อริยะนั้น ที่นับถือความเจริญยิ่งใหญ่ด้วยชัยชนะของความเป็นผู้
พิชิต และครองความยิ่งใหญ่ด้วยอำนาจแห่งอาชญาของชนชั้น
เจ้านาย พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับระบบวรรณะ ทรงสอนให้
มองเห็นว่า มนุษย์ไม่ต่างกันโดยชาติกำเนิด และไม่ยอมรับความ
เป็นอริยะ/อารยะอย่างที่นับถือกันมา โดยตรัสว่า

คนจะเป็นอริยะ/อารยะขึ้นมา ด้วยการเช่นฆ่าทำร้าย
ชีวิตทั้งหลาย ก็หาไม่ แต่ด้วยขบถสังฆตอสรพัสตวี จึง
เรียกได้ว่าเป็นอริยะ/อารยะ*

พุทธธรรมบอกว่า คนเป็นอริยะ เป็นอารยชน ด้วยการศึกษ
ที่ทำให้เขาพัฒนาขึ้นไปให้มีชีวิตเป็นอยู่ดีได้ด้วยปัญญา มิใช่เจริญ
ยิ่งใหญ่ได้แค่มีสถาสรวิทยาอันก้าวหน้าที่จะสนองสัญชาตญาณให้
ตัวอยู่รอดมีชัยหรือยิ่งใหญ่ โดยสามารถที่จะปราบปรามทำร้าย
สังหารกำจัดศัตรูหรือหมู่มนุษย์พวกอื่น

ในโลกที่อ้างกันว่ามีอารยธรรมเจริญก้าวหน้าอย่างสูงแล้ว
แต่ยังมีการแย่งชิงเบียดเบียนกันอยู่อย่างมากมายและรุนแรงนี้
จะต้องพัฒนาอารยธรรมนั้นขึ้นไปอีกไกลในขั้นสำคัญ โดยจะต้องมี
มนุษย์ผู้มีปัญญาที่ได้พัฒนาแล้วอย่างสูงยิ่งใหญ่ ที่สามารถเอาชนะ
ผู้รุกรานทำร้าย ด้วยปัญญานั้น ที่สยบศัตรูด้วยกระบวนการวิธีที่ทำให้
ฝ่ายที่มุ่งร้ายไม่อาจทำอันตรายใดๆ แก่ตน ต้องจำนนหมดทางไป
หรือต้องยอมระงับสงครามนั้นด้วยไมตรี

---

* น เตน อริโย โหติ   เยน ปาณานิ หีสติ
    ขหิสสา สัพพปาณานิ   อริโยติ ปวฺจจติ.   (พ.บ.๒๕/๒๘/๕๐)

พระพุทธศาสนาสอนอารยธรรมแห่งอหิงสา ซึ่งมนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นไป ให้มีปัญญายิ่งใหญ่ที่ผู้นำรัฐ ซึ่งถือสันติสุขของประชาชนเป็นจุดหมาย สามารถมีชัยชนะสงครามได้ด้วยสันติวิธีอย่างแท้ ที่ความขัดแย้งหมดไปด้วยไมตรี จบลงด้วยเมตตา และจึงยกให้ว่าปัญญาเยี่ยมยอดอย่างนี้ ได้พัฒนาถึงขั้นเป็นบารมี เรียกว่าปัญญาบารมี

การใช้ปัญญาที่ยอดยิ่ง เหนือกว่า ดำเนินการให้เขาทำร้ายไม่ได้ รวมทั้งความเพียรอย่างอหิงสา เอาชัยให้ศัตรูร้ายหายพศขอเป็นมิตร และรักษาสันติสุขของประชาชนไว้ได้นี้ มาในเรื่องราวซึ่งเป็นคำสอนให้เห็นแนวทางแบบอย่าง เช่น ในมหาอุโมงค์ชาดก (มหาอุมมุงชาดก = มโหสถชาดก, พุ.ชา.๒๘/๑๐๐/๒๒๓) และมหาสีลวชาดก (พุ.ชา.๒๗/๕๑/๑๗) ในที่นี้ อ้างอิงไว้พอเป็นเครื่องแสดงแนวคิด

ความแตกต่างเป็นปมสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาเป็นความแตกแยกและขัดแย้งระหว่างมนุษย์ ตั้งแต่ต่างพวกต่างผิวต่างเผ่าต่างพันธุ์ โดยเฉพาะที่มีภักดลามใหญ่โตและยึดเยื้อ ได้แก่ความแตกต่างทางความคิดเห็นความเชื่อลัทธิศาสนา ซึ่งทางพระเรียกรวมว่าทิฏฐิ (ไทยให้สะกด “ทิสฺฐิ”) ซึ่งเป็นเรื่องของปัญญา และต้องแก้ปัญหาด้วยปัญญา โดยเฉพาะปัญญาที่ได้พัฒนาอย่างดี

การแก้ปัญหาด้วยปัญญาในที่นี้ ก็อยู่ที่พูดจากัน ดังว่าแล้ววากานันสื่อปัญญา และเมื่อจะใช้วากาสื่อปัญญานั้น ก็เริ่มที่ทั้งผู้พูดและผู้ฟังทั้งสองฝ่ายวางใจเมตตา ไม่ขาดไมตรี ผู้ที่พูดใช้ปัญญามองเรื่องด้วยใจสมดุลงแห่งอุเบกขาเป็นตุลา แล้วพูดออกมาเป็นวากาดีงามสุภาพ มิใช่เอาอกเอาใจกัน แต่เป็นความจริงมีเหตุผล เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาดและสร้างสรรค ด้วยท่าทีสงบที่จะแก้ปัญหาดด้วยความหวังดี ถ้าเป็นเรื่องความรู้ ก็ขึ้นต่อความจริงซึ่งอยู่ที่สิ่งนั้นๆ ที่สภาวะนั้นๆ อันจะต้องช่วยกันหามาบรรจบให้ถึงตัวของมันด้วยดี ถ้าเป็นเรื่องความคิดเห็น ก็ขึ้นต่อคนนั้นๆ อันจะมาฟังกันให้ตกลงด้วยดี

บุกเบิก Frontier มาได้ สร้างอารยธรรมยิ่งใหญ่ แต่ไม่สามารถทำให้โลกให้สวัสดิ

อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกปัจจุบันนี้ เจริญก้าวหน้ามาด้วยการดิ้นรนต่อสู้ การขัดแย้งแข่งขัน การชิงชัยไปพิชิต ได้ครอบครองอำนาจและทรัพย์สินดินแดน

นอกจากแย่งชิงต่อสู้กับมนุษย์อื่นพวกอื่นแล้ว ก็ต่อสู้เอาชนะธรรมชาติที่เป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทั้งกำจัดธรรมชาติที่เป็นภัย ที่ขวางทางความต้องการของพวกตัว และกำราบธรรมชาติให้มันอยู่ใต้อำนาจเพื่อจะได้เอามันมาใช้ในการทำประโยชน์ของตัวได้ตามปรารถนา

ความคิดที่มองธรรมชาติเป็นศัตรูและคิดมุ่งมั่นที่จะพิชิตมันนั้น เป็นพื้นฐานของอารยธรรมตะวันตกตั้งแต่โบราณสืบสายมาอย่าง ที่ปราชญ์ตะวันตกมากมายท่านพูดเขียนไว้ (ขอเขียนสงวนเนื้อที่) เช่น*

Socrates (สมัยพุทธกาล) บอกว่า “สัตว์ทั้งหลายถูกสร้างขึ้น มา และบำรุงเลี้ยงไว้ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์”

René Descartes (1596–1650/๒๑๓๙-๒๑๙๓) ซึ่งมักถือกันว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาสมัยใหม่ บอกว่า “พวกเราเหล่ามนุษย์จะ ได้สามารถเอาความรู้ในวิทยาศาสตร์ และความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นในหมู่ มนุษย์ มาใช้ประโยชน์ แล้วยังผันตัวเราขึ้นเป็นเจ้าเป็นนายเป็นเจ้าของ ครอบครองธรรมชาติ”

---

* อ่านดูคำกล่าวแนวนี้ ของนักปราชญ์เหล่านี้ และของอีกหลายท่านได้ ในหนังสือเล่มนี้ คือ

Ponting, Clive. *A Green History of the World*. New York: St. Martin's Press, 1991, 142ff.

Francis Bacon (1561-1626/๒๑๐๔-๒๑๖๙) ซึ่งบางท่านถือว่าเป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ กล่าวว่า “เมื่อเรารู้จักธรรมชาติแล้ว ธรรมชาตินั้นจะได้ถูกครอบงำจัดกรใช้เพื่อให้บริการแก่มนุษย์”

John Stuart Mill (1806-1873/๒๓๔๙-๒๔๑๖) นักเศรษฐศาสตร์ใหญ่ เขียนว่า “พลังอำนาจของธรรมชาตินั้น มักจะมีต่อมนุษย์ในลักษณะที่เป็นศัตรู ซึ่งเราจะต้องปลุกปล้ำกับมัน ทั้งด้วยกำลังและปรีชาสามารถเท่าที่จะทำได้ เพื่อเอามันมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่เรา”

Matthew Arnold (1822-1888/๒๓๖๕-๒๔๓๑) กวีนิพนธ์เด่นบอกว่า “ธรรมชาติ กับมนุษย์ ไม่สามารถเป็นมิตรแท้กันได้ เจ้าเงาะเงาะไม่สามารถเอาชนะมัน ก็จงยอมเป็นทาสของมันเสียเถิด”

M. N. Pokrovskiy (1868-1932/๒๔๑๑-๒๔๗๕) นักประวัติศาสตร์โซเวียต เขียนว่า “เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีบรรลุนิยามสมบูรณ์แล้ว ธรรมชาติก็จะกลายเป็นเหมือนขี้ผึ้งอันอ่อนเหลวในกำมือของมนุษย์ ซึ่งเขาจะสามารถปั้นแต่งให้เป็นรูปใดก็ได้ตามใจปรารถนา”

ตามตัวอย่างคำบอกเล่าที่ว่ามานี้ จะเห็นว่ามีแง่เหตุผลที่น่าเห็นใจชาวตะวันตกที่ต้องดิ้นรนต่อสู้คิดและทำการแก้ไขปัญหาจากภัยอันตรายที่ต้องผจญอยู่ตลอดเวลา แต่ความหนาวเย็นยวดยิ่งที่มาตามฤดูกาล ก็ทำให้ต้องตระเตรียมรักษาตัวรักษาครอบครัวเป็นต้นให้พร้อมที่จะอยู่รอดไปได้ให้ทันการอย่างแน่นอเด็ดขาดผัดเพี้ยนไม่ได้เลย เท่ากับถูกบังคับให้จำเป็นต้องไม่ประมาท และที่เขาต้องผจญดิ้นรนทำการทั้งหลายทั้งปวงกันแก้ไขสร้างความพร้อมและเครื่องประกันความมั่นคงปลอดภัยให้อยู่ดีและเจริญงอกงามต่อไปนี้แหละจึงเป็นเบื้องหลังความเจริญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในอารยธรรมของตะวันตก อย่างที่เขาเองได้บอกมา

นั่นก็คือ สมตามที่เขาเล่าไว้ในหัวข้อเรื่องประวัติของวิทยาศาสตร์ (“The History of Science: The rise of modern science” *Encyclopaedia Britannica, 1997*) ที่เอามาบอกกันบ่อยๆ ว่า: “มนุษย์สามารถเลียนแบบพระผู้เป็นเจ้าได้ด้วยการสรรค์สร้าง การที่จะทำอย่างนั้นได้ มนุษย์จะต้องเรียนรู้ความลับของธรรมชาติ... ด้วยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มนุษย์จะสามารถบิดเบนต์ัดแปลงธรรมชาติไปได้ตามใจปรารถนา... ทักษะนี้ปรากฏมีเฉพาะแต่ในอารยธรรมตะวันตกเท่านั้น และก็คงเป็นด้วยที่คนคิดอย่างนี้แหละ ที่ช่วยให้ตะวันตก หลังจากที่ได้ต่ำต้อยด้อยกว่าตะวันออกมานานหลายศตวรรษ กลับสามารถเลยล้ำหน้าตะวันออกไปได้ในการจัดการเขาประโยชน์จากโลกแห่งวัตถุ”

ที่นี้ ที่มาเป็นอารยธรรมอเมริกันนั้น ก็เป็นเรื่องของการดิ้นรนต่อสู้ ทั้งกับมนุษย์พวกอื่น และกับธรรมชาติ สืบต่อมาจากยุโรป แล้วก็เพิ่มขยายกว้างขวางและแรงเข้มยิ่งขึ้น ตั้งแต่อพยพจากยุโรปมาขึ้นฝั่งเริ่มตั้งถิ่นฐานบนฝั่งตะวันออกปากแอตแลนติก ในปี 1600 เศษ (ใกล้ พ.ศ. ๒๑๕๐) แล้วอพยพเพิ่มเข้ามาๆ และพากันบุกฝ่าจากฝั่งตะวันออกนั้น มุ่งไปข้างหน้า สร้างถิ่นที่ทำมาหากินใหม่ เรียกว่าเข้าสู่ยุค frontier ขยายดินแดนออกไปๆ สู่ตะวันตก ผจญภัยและความยากลำบากแสนลำเค็ญ ดิ้นรนต่อสู้ตลอดระยะทางนับคร่าวๆ ๓,๐๐๐ ไมล์ (๔,๘๐๐ กม.) ไปจนถึงแผ่นดินถิ่น West ที่ฝั่งตะวันตก พากมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นวาระที่พิชิตอินเดียแดงได้เสร็จสิ้น ได้ดินแดนหมดทั้งสิ้น เรียกว่า “closing of the frontier” จบในปี 1890/๒๔๓๓ รวมเวลานับคร่าวๆ ได้ ๓๐๐ ปี เรียกว่าเป็น frontier era คือยุคบุกฝ่าเบิกพรหมแดนออกไป เป็นประวัติศาสตร์แห่งการสร้างชาติอเมริกัน

นักประวัติศาสตร์อเมริกันนั่นเองบอกว่า จากยุค frontier ๓๐๐ ปี แห่งการดิ้นรนอดทนต่อสู้ฝ่าทุกข์ยากความอดอยากยากเข็ญภัยอันตรายมากมายตลอดเวลายาวนานมากนี้ ประชาชาติอเมริกัน ได้ผลดีที่เป็นประโยชน์มากมาย ไม่เพียงได้แดนดินที่เป็นถิ่นอาศัย เป็นประเทศ แต่ได้สร้างลักษณะนิสัยคุณสมบัติที่ดีขึ้นมาในตัวคน เป็นบุคลิก ให้มีความเข้มแข็งบึกบึนทรหดอดทน เป็นผู้ใฝ่รู้บุกฝ่า กล้าสู้ผจญภัย ไม่ระย่อต่อความยาก มองความลำบากเป็นการท้าทาย มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย เป็นนักประดิษฐ์คิดค้น ชอบค้นคว้าไปหาความรู้และทำการให้สำเร็จ

ถ้ามองดูตามธรรมชาติ คือธรรมชาติของธรรมชาติ อย่างที่ว่าแล้ว ชีวิตในยุค frontier ที่เต็มไปด้วยภัยอันตราย เสี่ยงชีวิต ทุกข์ยากแสนเข็ญนั้น ก็คือเป็นการถูกทุกข์บีบคั้น ถูกภัยคุกคาม ที่ทำให้คนนิ่งเฉยเฉื่อยชาผัดผ่อนไม่ได้ ต้องลุกขึ้นดิ้นรนชวนขวาย อย่างที่เรียกได้ว่า *ไม่ประมาท* ยิ่งอยู่ในยุค frontier นั้น ที่ยาวนานเป็นร้อยๆ ปี ความไม่ประมาทที่เป็นไปโดยจำเป็นนั้น ก็ลึกลงติดเข้าไปในเนื้อตัวของชีวิต จนกลายเป็นบุคลิกติดตัวคน

ขอให้มองเห็นง่ายๆ เวลาที่ ว่าสังคมอเมริกันเจริญขึ้นมามากมายแล้วได้เปลี่ยนไป กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม ผู้คนเป็นอยู่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ก็มีนักประวัติศาสตร์สังคมพูดออกมาแล้ว หรือปรับทุกข์กันขึ้นมาว่า คนอเมริกันเวลานี้ กำลังสูญเสียคุณลักษณะอันเป็นบุคลิกที่เข้มแข็งดีเด่นอย่างที่ว่าเมื่อกี้ขึ้นไป กลายเป็นคนอ่อนแอ จีบจืด มั๊งง่าย เป็นต้น สังคมอเมริกันกำลังเสื่อมจะหมดรูปลักษณะของตัว

มีพุทธพจน์ว่า “พึงพิจารณาตรวจสอบตัวด้วยตนเอง” (ปฏิมเส-
ตมตตนา, ขุ.๒๕/๓๕/๖๒) ในที่นี้ ก็มาเอาประโยชน์จากการเทียบเคียง

ย้อนไปดูคนอเมริกันในยุค frontier ที่บุกฝ่าหาที่ทำกิน ถิ่นอาศัย มุ่งไปข้างหน้า ฝ่าความทุกข์ยากแสนเข็ญ ต้องดิ้นรนต่อสู้ ผจญภัยอันตรายทุกอย่าง ปล่อยตัวสบายไม่ได้เลยนั้น อยู่ในภาวะที่เหมือนกับต้องพูดว่า “ที่นี่อยู่ไม่ได้ ต้องบุกฝ่าไปหาที่ใหม่ข้างหน้า” หรือไม่ก็ว่า “ที่นี่อยู่ไม่ได้ ต้องบุกไปหาที่ตายข้างหน้า”

ในเวลาเดียวกับที่คนอเมริกันในยุค frontier ลำบากยากแค้นบุกฝ่าไปตายดาบหน้า นั้น คนไทยอยู่ในดินแดนแหลมทองที่อุดมสมบูรณ์ อย่างที่พูดกันว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นี้คือ อยู่สุขสบาย ไม่มีทุกข์บีบคั้น ไม่มีภัยคุกคาม เหมือนไม่มีความจำเป็นอะไร ที่จะต้องดิ้นรนขวนขวาย มีแต่จะให้พูดว่า “อยู่ที่นี่ดีแล้ว อย่าไปไหนเลย”

นี่ก็น่าศึกษาว่า คนไทยซึ่งอยู่ในสภาพที่สุขสบายอย่างนี้ ได้เป็นอยู่กันอย่างไร ได้ตกไปในความประมาท ปล่อยตัวเรื่อยเปื่อย ไม่กระตือรือร้นขวนขวาย กลายเป็นคนเฉื่อยชา ผัดเพี้ยน เอาแต่สนุกสนานเพลิดเพลิน หรือไม่

ถ้านึกได้แล้วไม่มัวถือเนื้อถือตัว แต่ยกขึ้นมาเป็นโอกาสที่จะพิจารณาสำรวจตรวจสอบตัวเองว่าเป็นอย่างนั้นๆ หรือไม่ หรือเป็นอย่างไร เมื่อนึกได้แล้วทำอย่างนั้น ก็คือเริ่มตั้งความไม่ประมาท แท้ที่เป็นไปด้วยสติปัญญา ไม่ต้องรอให้ทุกข์ภัยมากคด้น และเป็นชีวิตแห่งการศึกษาที่พึงยินดี แล้วโอกาสแห่งการพัฒนาก็จะมา

ที่นี้ อารยธรรมปัจจุบันนั้น เจริญก้าวหน้ามาด้วยการเบียดเบียน ทั้งกดขี่แย่งกันแก่งแย่งกันในหมู่มนุษย์ และก่อความวิบัติเสื่อมสลายแก่ธรรมชาติรอบตัว

ขณะที่พวกมนุษยชาติใหญ่น้อยรบราฆ่าฟันกัน สงครามใหญ่น้อยเกิดขึ้นที่นั่นที่โน่น แข่งขันเบียดเบียนกันต่างๆ โดยมีชาติมหาอำนาจคอยปราม ตามกำราบ ฮึ่มๆ กันไปนั้น โดยมีได้คาดหมาย อย่างคิดไม่ถึง ธรรมชาติที่เป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัว ที่มนุษย์ได้ทำลาย แปรรูป เปลี่ยนสภาพ เอามาใช้ทำการดีร้ายต่างๆ เพื่อประโยชน์ของพวกตัว เฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมต่างๆ ตลอดจนการบริโภคของมนุษย์เอง ได้กลายเป็นของเสีย เกิดเป็นสารพิษ ทั้งในผืนแผ่นดิน ในน้ำ ในอากาศ อุณหภูมิผันแปรวิปริตไปทั่ว เป็นอันตรายแก่ชีวิต ก่อโรคร้าย เป็นภัยต่างๆ อย่างแรง ทำให้คนตื่นตระหนกหวาดกลัวกันอย่างยิ่ง เริ่มปรากฏเป็นภัยร้ายแรงขึ้นในอเมริกาที่วาเจริญก้าวหน้าที่สุดนั่นเอง เมื่อใกล้ปี 1970/๒๕๑๓ แล้วก็ตื่นตัวกันมากขึ้นๆ ประชาชนออกมาชุมนุมเดินขบวนโวยวาย เรียกร้องกัน เร่งเร้ากัน ให้รักษาสิ่งแวดล้อม ให้พิทักษ์ธรรมชาติ จนได้ตั้งวันโลก/Earth Day (ในเมืองไทยเรียกว่า “วันคุ้มครองโลก”) ขึ้นมาในปี 1970/๒๕๑๓ (๒๒ เมษายน)

เวลานี้ มนุษย์กลับใจแล้ว ไม่ได้ผยองตัว ไม่ได้ภูมิใจที่จะเป็นเจ้าของเป็นนายจะบังคับจัดการธรรมชาติตามชอบใจอีกต่อไป แต่หันกลับไปคิดถึงคติพิชิตธรรมชาติ ที่บรรพบุรุษภูมิใจถือกันมา และย้ำเตือนชวนกันให้รักธรรมชาติ ให้เป็นมิตรกับธรรมชาติ ให้รักษาระบบนิเวศ แต่ถึงบัดนี้ เวลาผ่านไปมากครึ่งศตวรรษแล้ว ปัญหาความเสื่อมสภาพและเป็นภัยอันตรายของสภาพแวดล้อมทั่วทั้งโลก นิเวศ ก็ยังไม่ผ่อนเบาลง ยิ่งน่ากลัวว่าจะมิใช่แค่แก้ได้ยาก แต่อาจจะถึงขั้นที่แก้ไม่ได้

คงจะเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติในปัจจุบันว่า จะมีโลกที่อยู่รอดกันไปด้วยดีได้อย่างไร?

อารยธรรมจะยิ่งใหญ่เจริญแค่ไหน ก็ไม่เป็นจริง ถ้าโลกไม่ร่มฉ่ำ

ในโลกที่เจริญอย่างยิ่งปัจจุบันนี้ สถานการณ์กลายเป็นว่า นอกจากความขัดแย้งมุ่งร้ายทำลายเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์เอง ยังไม่ลดน้อยลงไป และอำนาจการทำลายกันนั้นก็รุนแรงยิ่งขึ้นไปถึงขั้นที่ล้างได้ทั้งโลก ในเวลาเดียวกันนั้น ธรรมชาติอันเป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้ข่มเหงทำร้ายมาเป็นเวลานาน ก็ได้กลายเป็นสภาพเสื่อมทรามเสียหายเป็นพิษเป็นภัยที่ย้อนกลับมาเป็นเครื่องทำลายมนุษย์มากขึ้นๆ จนถึงขั้นที่หัวนกล้วนกันแล้วว่า โลกจะเสื่อมลงไปๆ จนสลายกลายเป็นสภาพหมดสิ้นความเป็นนิเวศที่มนุษย์จะอาศัยดำรงชีวิตอยู่ได้

สภาพที่ว่านี้น่าจะเป็นสัญญาณที่เตือนให้มนุษย์ได้สติตื่นตัวขึ้นมาเจริญความไม่ประมาท ที่จะพัฒนาปัญญาขึ้นมาดำเนินการให้เป็นปัจจัยการเชิงบวก แม้แต่ด้วยเทคโนโลยีที่เคยใช้รุกรานธรรมชาตินั้น ในการที่จะฟื้นฟูสภาพโลกนิเวศนั้นให้กลับคืนดี ซึ่งถ้ามีปัญญาสามารถจริงแท้ ก็ควรต้องให้ถึงขั้นเป็นร่มฉ่ำ โลกนี้จะได้เป็นนิเวศที่มนุษย์อยู่ได้อย่างมีสันติสุขที่ยั่งยืนสืบไป

หันมาดูเรื่องราวที่บอกเล่าสืบกันมายาวนานในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เมื่อมีการสร้างบ้านเมืองใหม่ๆ ก็บอกว่าสร้างนครที่ร่มฉ่ำ คนออกจากบ้านจากเมืองไปบวชเป็นดาบสฤๅษีอยู่ในถิ่นหิมालัย ก็ไปสร้างอาศรมที่ร่มฉ่ำในหิมพานต์ จนถึงว่าพระพุทธเจ้าตรัสอุปมาการทรงค้นพบอริยอัษฎางคิกมรรค (มีชฌิมาปฏิปทา) ว่าเหมือนคนพบหนทางเก่าไปสู่โบราณราชธานีที่ร่มฉ่ำ

“รมณีย์” แปลกันว่า รื่นรมย์ โดยทั่วไปหมายถึงสภาพของธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ที่สมบูรณ์ เป็นอยู่ดี เรียบร้อย สะอาด หมดจด งดงาม ปรากฏแก่อินทรีย์ของคน เมื่อเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสแล้ว พาให้สดชื่นรื่นรมย์ ชื่นชมยินดี มีปีติปราโมทย์ เกิดเป็นสภาพจิตที่ดี ที่เป็นคุณแก่กุศลแก่ชีวิต ทั้งสบายแก่ร่างกาย ทำให้จิตสดใส ให้ใจมีกำลัง และโล่งสว่างแก่ปัญญา จึงได้มีการปฏิบัติเหมือนกับเป็นประเพณีที่สนับสนุนให้พระให้คนได้สัมผัสรมณีย์ และได้อยู่อาศัย ทำงาน หรือทำมาหากิน ในถิ่นในแดนที่รมณีย์

สภาพรมณีย์เป็นเครื่องแสดงหรือบ่งชี้ถึงภาวะที่คนกับโลก หรือมนุษย์กับธรรมชาติ เกื้อกูลกัน ให้ต่างก็เป็นอยู่ดี

เมื่อพูดถึงถิ่นแดนใหญ่อย่างประเทศรัฐบ้านเมือง คำว่ารมณีย์มักหมายถึงไปถึงการมีป่า มีสวน มีสระโบกขรณี ที่งามสมบูรณ์ (สำหรับชาวบ้านชาวเมือง บางทีก็มีนาถุยสังคีตเสริมเข้าไปด้วย) แต่ในคำสอนธรรม จะพูดถึงการที่ชาวบ้านทำงานทำอาชีพอยู่กัน ในที่ทำกินถิ่นอาศัยที่รมณีย์ พระสงฆ์อยู่ในวัดและปฏิบัติสมณธรรมในถิ่นในที่ในวัดในบรรยากาศอันรมณีย์

ได้บอกไว้แล้วใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ว่า “รมณีย์”

...เป็นคำที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งหลายบ่อยมาก นับเฉพาะในพระไตรปิฎก คำว่ารมณีย์ (รวมทั้ง “รมม” คือรมย์ ที่นิยมใช้ในคธา) ปรากฏราว ๓๖๐ ครั้ง ถ้านับคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกด้วย รวมได้ราว ๑,๒๐๖ ครั้ง”

จับเรื่องตั้งแต่องค์พระพุทธเจ้าเอง ก่อนตรัสรู้ ก็เสด็จไปทรงหา
ถิ่นสถานที่ที่จะทรงปฏิบัติภารกิจค้นคว้าทดลอง ในที่สุดทรงพบที่เหมาะสม
อันรมณีย์ ที่อูรุเวลาเสนานิคม บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ดังที่ตรัสใน
วาระนั้น (เช่น ม.ม. ๑๒/๓๑๘/๓๒๓; พุทธพจน์นี้ขอนามาทูลกันให้บ่อยมาก) ว่า

“รมณียะ วต ภูมิภาโค...”

ผืนแผ่นดินถิ่นนี้ รมณีย์จริงหนอ มีไพร่สวนที่ร่มรื่น
น้ำขึ้นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใส เย็นชื่นใจ
ชายฝั่งทำนาก็ราบเรียบ ทั้งโคจรคาม (แหล่งอาหาร) ก็
มีอยู่โดยรอบ เป็นถิ่นฐานอันเหมาะสมจริงหนอที่จะ
บำเพ็ญเพียร...เรานั้นแล ได้นั่งลงแล้ว ณ ที่นั้น โดย
ตกลงใจว่า ‘ที่นี่ละ เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร’

นี่แหละ จึงได้บอกว่า ถิ่นรมณีย์ เป็นที่ตั้งต้นของพระพุทธ-
ศาสนา ต่อจากนั้น ในเวลายาวนานแห่งพุทธกิจ ได้เสด็จไปประทับ
ในถิ่นบ้านเมืองป่าเขาต่างๆ มากมาย ที่มีเรื่องราวกล่าวว่าเป็นรมณีย์
เช่นวัดที่ประทับยาวนานที่สุด คือพระเชตวัน ก็มีคำกล่าวถึงว่า
“วัดพระเชตวันนั้น รมณีย์ยิ่งนัก...” (“ขติรมณียํ ตํ เชตวัน...” , ส.ฎี.๑/๑๓๒)

พระพุทธเจ้าเอง เมื่อตรัสถึงการทำที่อยู่อาศัยถวายแก่พระสงฆ์
ก็ทรงแนะนำให้สร้างที่พำนักอันรมณีย์ เช่นตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิ
โกศลว่า (ส.ส.๑๕/๔๑๐/๑๔๕)

...องค์ราชาพึงทรงบูชาพระภิกษุผู้นั้น ผู้มีปัญญา มี
ความประพฤติเป็นอริยชน ถึงแม้จะมีชาติกำเนิดต่ำ...พึง
สร้างอาคารรมณีย์ ให้เหล่าพระผู้พหุสูตทั้งหลายอยู่
อาศัย ในแดนป่าที่กันดารน้ำ พึงสร้างบ่อน้ำให้ ในที่เป็น
หล่ม ก็พึงสร้างทางที่จะข้ามผ่านไป...

เมื่อทรงอนุโมทนาแก่เศรษฐีกรุงราชคฤห์ ที่ได้สร้างกุฏิวิหาร ๖๐ หลัง ถวายเป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา (วินย.๖/๒๐๓/๘๗) และต่อมาแก่นาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้สร้างวัดพระเชตุวันถวาย (วินย. ๖/๒๗๑/๑๒๑) ก็ตรัสพระดำรัสแนะนำไว้ตอนหนึ่งว่า

วิหาเร การเย รมเม วาสเยตถ พหุสุสุเต
 พิงสร้างวิหารอันรมณีย์ ให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหุสูตอยู่อาศัย...

ในด้านประชาชน มีหลักฐานชัดเจนที่จะพูดว่า ได้เป็นประเพณีสืบมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ ที่พระสงฆ์เทศนาสั่งสอนหลักวัตรบท ๗ ของ(คนที่จะเป็น)พระอินทร์แก่ชาวบ้าน ว่าด้วยเรื่องหนุ่มน้อย ชื่อว่ามฆมาณพ คิดจะให้คนในหมู่บ้านอยู่กันดี คล่องในการอาชีพ ก็จัดการทำหมู่บ้านให้เป็นถิ่นรมณีย์ เริ่มด้วยเก็บกวาดขยะ กำจัดสิ่งสกปรกรกรุงรัง ขนทรายมาเกลี่ยทำลานหมู่บ้านให้สะอาดเรียบร้อยเป็นที่รมณีย์ แล้วก็ชำระถนนหนทางให้โล่งสัญจรกันได้สะดวกปลอดภัย มีคนอื่นขึ้นมาขอร่วมทำงานบำเพ็ญประโยชน์ กลายเป็นบุญกรกลุ่มใหญ่ ช่วยกันขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ทำสะพาน สร้างศาลาที่พักที่ประชุม จนถึงสวนดอกไม้ ทำหมู่บ้านให้เป็นถิ่นรมณีย์ ที่ชุมชนอยู่กันดี เป็นเรื่องยืดยาว ท่านเล่าไว้บ่อยครั้งหลายที (เช่น ฐ.๑.๑/๒๙๘) ประเพณีมีเทศนาสอนเรื่องนี้เลื่อนร่ายหายไป ตอนท้ายเมื่อขึ้นศตวรรษใหม่ที่ ๒๖ นี้ แล้วความเจริญสมัยใหม่ ก็เลื่อนไปด้วยขยะและความสกปรกรกรุงรังขึ้นมาแทนที่

ก่อนจะผ่านเรื่องนี้ไป ขอบอกเกณฑ์คุณสมบัติของถิ่นรมณีย์ ที่คัมภีร์หลายแห่งแสดงไว้ ให้ได้เห็นกันบ่อยๆ ได้แก่

๑. **อายุทุกสมบัติ** คือ ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ และร่มพฤษชา คือต้นไม้พืชผลนานาพันธุ์ ข้อนี้เป็นเกณฑ์สำคัญที่ขาดไม่ได้

๒. **ภูมิภาคสมบัติ** คือ ความสมบูรณ์ของภูมิประเทศอันทัศนียามีพื้นที่และบรรยากาศสะอาด ปราศขยะ เรียบร้อย พร้อมด้วยสายลม แสงแดด ท้องฟ้าสดใสไร้หมอกควัน น้ำดู น่าเดิน ปลอดภัย

๓. **บุคคลสมบัติ** คือ เป็นถิ่นคนดี ไม่มีคนร้าย เป็นที่จะได้พบปะเสวนากัลยาณชน

๔. **คมนาคมสมบัติ** คือ ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป มีทางไปมาสะดวก ปลอดภัย

(ถ้าเป็นเมืองใหญ่ เป็นนคร บางทีก็พูดถึงคุณสมบัติชื่อว่าพร้อมด้วยข้าวปลาอาหารเครื่องอุปโภคบริโภค เพิ่มเข้ามาด้วย)

อารยธรรมปัจจุบันนี้ ในด้านดีก็มีความเจริญบางอย่างที่เป็นคุณหนุนไว้มาก อย่างการแพทย์ที่แก้ปัญหาโรคร้ายไข้เจ็บ รักษาสุขภาพไว้ ช่วยให้คนมากมายมีอายุยืนยาว อยู่ได้จนเฒ่าชรา ขณะเดียวกันนี้ มีเด็กเกิดใหม่ในอัตราส่วนที่ลดลงไปมาก โลกได้เริ่มเข้าสู่ยุคของผู้สูงอายุ คนชราอาจกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ในบางประเทศ

ผู้สูงอายุนั้น ร่างกายอ่อนแอลง อินทรีย์ทั้งหลาย ตั้งแต่ตา-หู ก็เสื่อม จะกินเสพบริโภคก็ไม่ค่อยสนใจ จะเล่นสนุกอะไรก็ไม่ได้จริงจัง เดินเหินก็ไม่คล่อง ไม่ค่อยมีกำลัง บางทีกลายเป็นคนออตๆ แอตๆ จนระอาใจ ในยามที่ตัวเองหาความสุขอะไรไม่ค่อยได้อย่างนี้ โลกที่อยู่ก็ไม่สดใส ไฟก็มัว หายใจก็อึดอัด มีแต่พิษภัยแพร่กระจายไปทั่ว จนถึงในครัวและอากาศที่หายใจทั่วทั้งบ้าน หันไปดูทางไหน หาความชื่นใจไม่ได้ อะไรๆ ก็น่าเบื่อหน่าย ภัยธรรมชาติที่น่ากลัว ก็มากก็บ่อยขึ้น มีแต่เรื่องหงุดหงิด ไปๆ มาๆ การมีอายุยืนยาวอยู่นานๆ กลายเป็นความทุกข์ทน บางคนถึงกับทรมาน บอกว่าจะมีอายุยืนอยู่ไปทำไม

ในภาวะที่โลกเป็นอย่างนี้ ทั้งโลกมนุษย์ก็เดือดร้อนวุ่นวาย ด้วยการขัดแย้งแย่งชิงแม้กระทั่งทำสงครามถึงขั้นคุกคามกันด้วยอาวุธนิวเคลียร์ โลกธรรมชาติก็วิปริตผันแปรและเสื่อมสภาพไป ไม่เป็นสัปปายะนิเวศให้แก่มนุษย์เหล่านั้น อารยธรรมที่ว่าเจริญยิ่งใหญ่ก็ใกล้จะหมดความหมาย ที่แท้ก็คือมันได้กลายเป็นความเสื่อมไปแล้วนั่นเอง ก็จึงจะต้องวิวัฒน์ตัดแก้ตัวมนุษย์ และฟื้นฟูโลกขึ้นมา เมื่อได้สติแล้ว ก็จะได้พิสูจน์กำลังความไม่ประมาทของมนุษย์ ในการใช้ปัญญา และระดมวิริยะเพียรสร้างสรรค์แก้ไขกันให้เต็มที่*

หมดเวลาแล้ว ขออนุโมทนาผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน ต้องขอภัยด้วยที่พูดเกินเวลาไปเยอะ ก็ถือว่าเป็นเรื่องของการที่เราจะมาช่วยกันสร้างสรรค์ปัญญา

หากว่าที่พูดไปในวันนี้ จะมีคุณค่าเป็นประโยชน์อยู่บ้าง ก็ขอให้ถือเป็นส่วนร่วมในกิจกรรมของมูลนิธิสวดศรี-สฤษดิ์วงศ์ ที่มีกุศลเจตนาในการที่จะสร้างสรรค์อนาคตของมนุษยชาติ

ขอให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา พร้อมที่จะมาช่วยกันสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ ตามหัวข้อปาฐกถาที่ตั้งไว้สืบต่อไป

ขอทุกท่านจงมีความร่มเย็นเป็นสุขของอกงามในธรรมโดยทั่วกันทุกท่าน ตลอดกาลทุกเมื่อ

---

* ความทั้งหมดในหัวข้อใหญ่ “อารยธรรมจะเป็นจริงได้ ชัยชนะของมนุษย์ต้องสำเร็จด้วยปัญญาที่สร้างสรรค์” เป็นส่วนที่เขียนเพิ่มเติม เพื่อการพิมพ์ครั้งที่ ๑๕ - พ.ศ. ๒๕๖๗